

A M A G Y A R M A S A R Y K

Szerkeszti: Dr. Váradi Aladár

Negyedik kötet

A nemzetiségi kérdés

Copyright by

PRAGER KÖNYVKIADÓ VÁLLALATA, BRATISLAVA

1935

J. G. Masaryk

A nemzetiségi kérdés

összeállította és fordította:
Dr. Szerényi Ferdinánd

epv

PRAGER KÖNYVKIADÓ VÁLLALATA, BRATISLAVA

E könyvet az Akcióvá moravská knihtiskárna Polygrafie
nyomta Brünnben,

A nemzetiségi kérdés

Előszó

Masaryknak, a tudósnak és köztársaságunk megalapozójának felfogása és útmutatásai a nemzetiségi kérdésben sorsdöntők részünkre, mert rájuk támaszkodva nyomós érveket kapunk kívánságaink megindokolására, igazunk védelmére és megtanuljuk a módszereket, melyek sikerre vezetnek.

Ebben a könyvben összegyűjtöttük Masaryk műveiből azokat a részleteket, amelyek a nemzetiségi kérdéssel foglalkoznak. Vannak közöttük olyanok, amelyek a háború előtt, a háború alatt és után íródtak és kerültek a nyilvánosság elé. Az első fejezetekben a nemzetiségi kérdésre vonatkozó általános és bölcséleti elgondolásokat adtuk, majd a praktikus megoldásokat tárgyaló részek következnek.

Hisszük, hogy a művet az olvasó haszonnal teszi le kezéből: megerősödik nemzeti öntudatában és szélesebb látókört nyer kisebbségi helyzetünk megítélésére, valamint kívánságaink megfogalmazásához. Hisszük, hogy jó munkát végeztünk,

Szerényi Ferdinánd,

Nyelvében él a nemzet

1 A nemzetiségi eszme, ahogy ma közönségesen értik, a múlt század vége felé kezd érvényesülni és pedig a humanitás eszméjével kapcsolatban. Azelőtt az emberek tudatában voltak egyházi és állami hovatartozásuknak; — hogy a nemzetnek, mint egésznek, az egyházon és államon kívül van kulturális hivatása is, ez a meggyőződés csak a múlt század végén terjed el szélesebb körökben. Nem fogjuk fejtegetni, hogy milyen hatások alatt történt ez, elég ha rámutatunk arra, hogy a múlt század végén egész Európa népei önmaguk felszabadításához fogtak a humanitás és a természeti jogok nevében. Az abszolutizmussal szemben, melyben XIV. Lajos azt hirdette, hogy ő maga az állam, Rousseau hirdeti é g a francia parlament törvénybe foglalja, hogy a nemzet az állam. Ezt a bölcseleti felfogást legelőször Herder fogalmazta meg, aki a humanitás eszméjével összekapcsolta a nemzetiségi eszme jogosultságát. Herder szerint az állam mesterséges, mivel az emberiség természete a nemzetekben szervezkedik — a család törzssé, a törzs nemzeté nő; a nemzetek sajátos nemzeti jellegükkel természetes szervek a mesterséges állami szervezetben és azon kívül. „A természet családokat nevel; a legtermészetesebb állam tehát egyetlen

nemzetből fog állani, egyetlen nemzeti jelleggel. Ez évezredekben keresztül fenntartja magát és ha a sorai-
ból származott uralkodónak gondja van rá, akkor a
legtermészetesebb úton művelődhetik, mert a nemzet
ugyanolyan természetes növény, akár a család, csak
több ága van. A kormány céljaival semmi se ellenkez-
hetik jobban, mint az államnak mesterséges növelése,
néptörzseknek és népeknek vad összekeverése egy jo-
gar alatt.”

Herder a történelemből okulást és reményt merít,
hogy a mesterséges állami intézmények szét fognak
esni, mint az agyag és nemzeti államokban fog a hu-
manitás eszméje megtestesülni.

*

A nemzetiségi kérdést eleddig nagyon kevésbé dol-
gozták fel. A filozófia története alig foglalkozik vele
és ennek dacára a nemzetiségi küzdelem ma már olyan,
hogy komolyan kell vele foglalkoznunk. Hanem rend-
szerint úgy esik a dolog, hogy minél gyakorlatibbak a
mának kérdései, annál kevésbé foglalkoznak velük
elméletileg. Az élet gyakorlati és kevésbé világos ese-
ményekben nyilvánul meg és csak később tájékozódunk
róluk elméletileg. A cseh nemzet történetében tipikus
példáját láthatjuk ennek a gyakorlatnak.

Az emberi gondolat a gondolkodás fejlődése során
mindig előbb a természet felé fordult és csak azután az
ember és a társadalmi élet felé.

A nemzetiségi kérdés a régebbi korban nem volt tuda-
tos. A görögök nem ismerték a nemzetiségi problémát

értsd alatta, hogy a görög magát kultúrembernek tartotta, minden más népet pedig barbárnak tartott, de ez nem jelentett nemzetiségi kérdést számára. A római ismert állami problémát, az egész világnak ura akart lenni, de a nyelvnek ebben semmi szerepe sem volt. a győző átvette a leigázottnak kultúráját és nyelvét. A római görögül tanult, Rómából Athénbe jártak. A germán megtanult latinul; német voltának csak ösztönösen volt tudatában.

Az egyházak a középkorban közömbösek voltak, ahogy mondani szokás. A szerzetesek és az egész istentisztelet részére a latin nyelv volt a megszentelt nyelv. Később mutatkoztak bizonyos eltérések; akkor már egyik nemzet a másik ellen fordult politikai értelemben, de a nyelvnek csak másodrendű jelentősége volt.

A reformációnak és reneszánsznak korában a nemzeti érzés erősebben jelentkezik. Hosszú folyamat volt. A reformáció azonban nem volt tisztán vallásos jellegű. A latin nyelv után jött a cseh nyelv, mert a reformáció a népnek kezébe adta a bibliát, mint nemzeti könyvet szép fordításban és ennél fogva lelkesedéssel fogadtatott. A cseh nyelv egyszerre templomilag, de különösen az ének által megszenteltté lett, Azonban Hus és a cseh testvérek még nem éreztek nemzetien, hanem csak vallásosán; cseh vallásosság jellemezte őket, az egyház csehül volt vallásos.

A világirodalom örvendetesen kifejlődött, a humanisták később nemzeti nyelven és nemzeti eleganciával írnak. A népi nyelv közben megszenteltnek találtatik, a tudósok is használják. Ez a latintól a cseh nyelvhez vezető forradalom szociális jellegű is, mert a paraszt

jobbágy ugyan, de nyelvét úgy az egyház, mint a nemesség elismeri.

A nemzetiség egyre fontosabb tényezővé válik. A 18. században a francia forradalom és irodalom az emberi és polgári jogokat hirdeti ki, ami annyit jelent, hogy a legutolsó ember is polgár. A demokrácia az arisztokrátiizmus ellen lázad és ennek során a nyelv érvényesüléshez jut. Arról van szó — politikailag —, hogy a nép felszabaduljon és ennél fogva nyelvét is meg kell védeni. A nép nem volna szabad, ha nem beszélhetne a maga nyelvén, ha nem volnának nyelvi jogai. Minél inkább érvényesül a nép: a nemzet keretében, annál inkább érvényesül a nyelve is. A nyelvért folytatott küzdelem erősebb ott, ahol a társadalom politikailag öntudatosabb. Magyarország ma feudális, középkori állam, ahol nem a nép, hanem a nemesség és néhány kapitalista uralkodik. A nép tömege, annak nyelve és a szlovák nyelv is, nincs uralmon; az arisztokrácia nyelve uralkodik. Hasonlóképpen nálunk is az arisztokrácia németül és franciául beszélt. A népiesség azonban nyelvi népiességet jelent.

A gazdasági és szociális fejlődés is alkalmazkodott. A nagyvárosok fejlődésében, a szociális és gazdasági változások során, a nyelvnek is tényezőnek kellett lennie. 1848-ban a paraszt a robottól megszabadul és ezzel nyelve is érvényhez jut. Az volt az értékes, hogy tömegek szólalhattak meg. És a földművelés megszervezésénél is nagyobb szerep jutott a nyelvnek, mint az ipar megszervezésében. A parasztnak kevés érintkezési és közlekedési lehetősége van, inkább passzív, ellenben a városi munkásság politikai jogaiért küzdve, tudatosan vagy tudattalanul nyelvi jogaiért is küzd. A szociáldemo-

krácia, mely kezdettől fogva nemzetközi volt, sőt helyenkint nemzetellenes is, — a cseh nyelv használatára szorult. Bécsben a cseh munkáselem jelent valamit; a hivatalnokok inkább elnemzetlenednek. A munkás a gép mellett nem tanul idegen nyelvet Linzben a csehek részére külön csehül tudó hivatalnok van szolgálatban.

A nyelv tehát gyakorlati szükségletté küzdi fel magát. A modern életben minden falucskába a biblia helyére újságok járnak és így az újságírásnak nagy befolyásúnak kell lennie. Ez a nyelvnek gyakorlati terjesztése és ezért az újságírásnak nevelő hatása lehet a nemzeti nyelvre. Sajnálatos, ha a nyelvet elrontja.

A 18. és 19. századnak elméletében jelentkezett a humanitás eszméje és vele együtt a nyelvi program, mivelhoggy az ember a valóságban beszélj teremtés. A közlekedés hatására kialakul azután az, amit Palacky a világ centralizációjának nevezett. Nemzetközi társadalomnak tagjaivá válunk. Kifejlődik az európaiság. Hozzánk pl. a német közelebb áll kulturális és gazdasági vonatkozásban, mint a bolgár, jóllehet ez szláv. Egymásra vagyunk utalva a közlekedés és a gazdaság révén, akár szeretjük, akár nem szeretjük egymást. A németek és franciák gyűlölik egymást, de kereskedelmi, ipari és politikai téren együtt vannak. Vámszerződéseink lehetővé teszik, hogy berlini áruval vagyunk elárasztva. Vasúton Berlin ugyanolyan messze van tőlünk, mint Bécs. Minden vasúti vonal a nemzetköziség fejlődését jelenti. Meg kell értenünk, hogy mit jelent ez a folyamat és meg kell értenünk a nemzeti és nemzetközi fejlődést.

A nemzetköziség mellett nemzetien tudatossá válunk. Ismerve a világot, összehasonlítgatunk és ennek elle-

nére a nemzetiségi öntudat feltámad. Ezért olyan tudatos a küzdelem a kevert vidékeken. A mi kisebbségi kérdésünk pl. az angoloknak érthetetlen. Politikailag érez, de nem nemzetien és nem nyelvében. Tőle a nyelvét senki el nem veszi. Csak most, a búr háború után, értik meg az angolok, hogy mi a nyelvi kérdés, mikor az angol és holland nyelv küzdelmét látják. Nyugaton a nyelvi kérdésnek egyáltalán nem tulajdonítanak olyan fontosságot, mint minálunk.

Ezért mi minden egyéb törekvés mellett, eleddig nemzeti érzésünkben főképp a nyelvre fektetjük a fősúlyt. Tévedés azt hinni, hogy ma nyelvileg kisebb feladataink vannak, mert kevésbé forgunk veszélyben, mint őseink. A nemzetközi helyzet, az idegen irodalomnak beözönlése, a konkurráló és olcsó lelki és anyagi áruk, melyek hozzánk özönlenek, valamint az idegen nyelvek tanulása gyakorlatilag kölcsönösséghez vezet, de egyidejűleg arra kényszerít, hogy nyelvi feladatainkat tudatosítsuk.

Tanúi vagyunk annak, hogy nemcsak nálunk, de Oroszországban, Svájcban és máshol is, arra törekednek, hogy a nyelvi jogokat törvénybe iktassák. Olyan törvényparagrafusnak kell lennie, mely biztosítja nekünk a nyelv használatát. Politikailag minél haladottabb valamely nemzet, annál több joga van a nyelvére. A természeti és történelmi jog is követeli a nyelvi jogokat. A nyelvi jogok új jogok, részei a nemzetiségi jogoknak.

A nemzetiségi eszme a tudatos ember részére egész kulturális programot jelent. Ha azt mondom, hogy cseh vagyok, akkor kulturális programomnak is kell lennie.

A 18. században a nemzeti érzés határozottabban jelentkezik, a 19. században már programját formulázza, A nemzeti program bonyolult. A szociális életben semmi sem egyszerű. Analizáljuk a nemzet fogalmát minden részletében!

A társadalomban minden erő kölcsönössége áll fenn. A politikai fejlődés vezetett a nyelvi jogok követeléséhez. A nemzet élő szervezet, az őselemeknek regenerációja.

Gyakorlatilag pl. a statisztika részére, a nemzet a nyelvben jut kifejezésre. A született cseh németté lehet és viszont. A nemzet és nyelv ugyan nem fedik egymást teljesen, számbelileg azonban a nyelv határoz. A nyelv nem az egész ember. A nemzeti nyelv, amelyet beszélünk; de nagy különbség van a beszélt és az írott nyelv között. Az írott nyelv a beszélthez képest mesterséges és halott. A dialektus az élő. A családoknak, az egyéneknek megvan a maguk sajátos nyelvük, sajátos szavaik vannak, sajátos szókötések. A mesterséges nyelv és a dialektus között állandó a kapcsolat; a dialektusból az irodalmi nyelv mindig átvesz elemeket. A stílust a dialektus teszi színessé.

Nem tudom, hogy közülünk valaki beszéli-e az irodalmi nyelvet. Mesterséges volta szinte kellemetlen. A mondott szavak hatalmasabbak és erősebbek, mint az írottak. A gyerekek sokszor ezt a mesterséges nyelvet tanulják, noha a tanító a dialektus által hatékonyabban befolyásolja a gyereket. A lírai költészet is szívesen használja a dialektus színpompáját, még a leghíresebb költők is, mint Burns, a dialektushoz fordulnak. Tudományos írásban azonban, mikor fogalmakat alkotunk,

a mesterséges nyelvet használjuk és így van rendjén. A költő nem ragaszkodik mereven a mesterséges nyelvhez, a nyelvcsiszolók sok szemrehányást tehetnek neki, de részére az életteljesség a fontos, amire végül az iskolának is figyelmet kell fordítania.

A nyelv révén örököljük a nemzedékek gondolatait. Ennélfogva nem közömbös, hogy milyen szókincse van valakinek és hogyan gondolkozik. Az angol nyelv a leggazdagabb, mi, kultúránk megszakadása következtében, sok fogalommal szegényebbek vagyunk.

Hogyan gondolkozik az, aki több nyelvet beszél? Észreveszi néha, hogy szavak nélkül gondolkozik, mert a szavak nem eléggé tökéletesek a fogalmak kifejezésére. De nemcsak gondolkozunk így, hanem érzünk is, sőt kérdés vájjon nem többet érzünk-e, mint gondolkozunk. Érzéseinknek és akaratunknak is szolgálatában áll a szó, a nyelv. A költőnek az érzéseket szuggerálnia kell.

Különböző időkben, más foglalkozás mellett, más körülmények közepette, egy bizonyos nyelv a legalkalmasabb ideiglenesen. Szlovák jogászaink például jogi kérdésekben általában mechanikusan a magyar nyelvet használják. Minden kis nép, különösen annak értelmiségi rétege, intelligenciája természetesen egy másik nyelvre is rászorul. Idegen nyelv tudása nélkül nem művelődhetünk — még a cseh nyelv segítségével sem teljes mértékben. Milyen mértékben kell ennek a nyelvnek üőőnek lennie? A műveltséghez, a fenti értelemben véve, elég egy halott idegen nyelv is. Az angol nyelv és az orosz nyelv is sokak számára halott nyelv, de azért megfelel.

A magunk nyelvét jól leltározzuk. Ez nem fölösleges,

mert enélkül sohasem ismerjük meg nyelvünket egészen. A falusi embernek csak néhány száz szava van, az intelligens embernek néhány ezer, Shakespeare közel 15.000 szót használt. Mi ismerjük a parasztnak minden kifejezését. Hogy senki emberfia sem ismeri teljesen az anyanyelvét, azt azonban tudjuk.

Anyanyelvünket idegen terminológiával egészítjük ki. A zenének olasz a terminológiája, a katonaságé francia.

Felvetődik a kérdés, hogy mikor tanuljunk idegen nyelvet gyakorlati használatra. Azt hiszem, hogy ez a tehetség és a körülmények szerint igazodik és csak egyet tanuljunk egyszerre. Mindenekelőtt önállóan az anyanyelvet sajátítsuk el. Odahaza franciául és németül tanulni és a cseh nyelvet az iskolára hagyni, ahogyan az egyes családokban szokás, regresszívnek tűnik fel nekem. A családban, a legbizalmasabb pillanatokban, lélek a lélekhez, halott nyelven szóljon? Tehát az idegen nyelvet tanuljuk később, a magunkét előbb, mert erkölcsi és érzésszerű közvetítőnk.

Mi néhanapján félünk az idegen nyelvtől, például a némettől. Veszedelemes lehet, de nem aggasztóan, mert halott, iskolai nyelv az élővel szemben. Épígy félünk az idegen szavaktól is. Idegen szavaknak fölösleges használata csúnya szokás, még csúnyább, ha a nyelvhelyességet veszélyezteteti. Szavak, terminusok azonban nem ártanak nekünk. Néha az idegen terminus meghatározott fogalmat fejez ki. Kantnak terminusát: „Vernunft”, sohase fordítom, hasonlóképpen az „apriori” fogalmát sem fordíthatjuk, semmilyen fordítása sem gazdagíthatja nyelvünket. Ilyen szavak internacionálisak és használhatjuk őket aggodalom nélkül.

Különben a gyakorlatban olyan nélkülözhetetlenek, mint a pénz. Előállott egy nemzetközi nyelvnek a szűksége; ma politikai, gazdasági és kulturális tekintetben nemzetközi az angol nyelv. Mesterségesen nyelvet szerkeszteni nem lehet. A volapük és az eszperantó teljesen holt nyelvek. Pánszláv nyelvet szerkeszteni akarni naiv dolog, a nép gyerekkorára vall. Pánszláv nyelvnek számíthat, ha már ilyet akarunk, az orosz nyelv. Tanulják a németek, tanuljuk mi is.

A nyelvek keveredése politikai folyamat. A győző a leigázottnak nyelvet is ad. A magyarok például sok szót vettek át a szlovák nyelvből, de a maguk nyelvét adják a szlováknak. Az angol nyelv gazdagsága a normán, angolszász és francia nyelvvel való keveredésében! rejlik. 380.000 szava közül 23.000 normán eredetű. A paraszt háziállatainak szász nevük van, az arisztokrácia megtartotta a normán elnevezéseket. Beszélnek arról, hogy a mi nyelvünk milyen gazdag, levén hét esete. Az angolnak csak egy van. A nyelvnek a gazdagsága és finomsága nem az esetek és végződések sokaságában van, hanem a stílusban, a fogalmazásban. Ezért olyan nehéz az angol szófüzés, annyira, hogy egész frázisokat kell megtanulnunk. A nyelv fejlődése a formák leegyszerűsítésére és lecsiszolására törekszik, de ugyanakkor a magasabb stílusnak bonyolítására, a bonyolult lelki állapotoknak finomabb kifejezésére. A vademberek nyelvének is sok a formája, de ezért nyelvük nem gazdag.

Az írás a nyelvnek konzervátora. Betűk nélkül a nyelv könnyen változik és elvész. Az élő nyelv gyorsan változik és elvész, ha nincs írásban megrögzítve. Ezért

a nyelvi küzdelem szívósabb ott, ahol van irodalom. Nálunk az elnémetesedés nagy veszteség; volna. De egyes mongol hordáknak nem kell aggódniok az eloroszosodás miatt, hiszen nincsen irodalmuk.

Az írás a nevelés részére a fogalmak megértetésének eszköze. Az iskolában szemünkkel és fülünkkel sajátítjuk el a szavakat. A szónak a fogalommal, érzéssel, akarattal, az egész lelki étellel való kapcsolata igen szoros. Az iskolában a nemzeti öntudat javára kell kihasználni a nyelvet és többet tenni a politikai lelkesedésnél.

Munka, erkölcs, faj

2. A nyelven kívül az állampolgárság, az illetőség részei a nemzetiség fogalmának. A német részére a nemzetiség magasabb fogalom, mint az állam. Tisztán nemzeti államok, melyekben kisebbség egyáltalán nincsen, nem léteznek. Montenegró sem ilyen. A legnemzetibb államok egyike Olaszország, de még ott is van csekély szlovén és német kisebbség. Ahogy növekszik a nemzeti irányzat, úgy lesznek egyre nemzetibbé az államok. A nemzetiség államalkotó elem, más szóval: minden nemzet politikai önállóságra törekszik, amelyre a kis népeknek is szükségük van.

A politikai önállóság elsősorban külső jellegű, kell, hogy a nemzet államként legyen elismerve. Az államok fejlődésével, a lakosság szaporodásával nagyhatalmak szervezésére kerül a sor; egyik állam elnyeli a másikat és világbirodalmak keletkeznek. Ismeretesek Nagy Sándornak, Napóleonnak kísérletei, ma az angol és orosz kísérletek. A nagyhatalmak mellett léteznek kis államok is és problémájuk sürgőssé válik. A kis embernek problémája a kis nemzetnek a problémája.

A politikai önállóság intern jellegű az emberiesedés irányában. A politikai centralizmussal szemben az auto-

által létesítve. Politikai önállóságra törekszünk, hogy ne legyünk idegen gondnokság alatt, hanem megmaradjunk annak, amik vagyunk. Ahogy az egyes ember a maga ura akar lenni, úgy a nemzet is. Ennek a törekvésnek alapjául a nemzeti öntudatnak kell szolgálnia.

A nemzetiségi fogalom analízise mellett érdemes a gazdasági viszonyokkal is foglalkozni. Gazdasági sajátosságok különítik el a népeket. Az ember, a nemzet nemcsak azért van, hogy beszéljen, hanem hogy dolgozzon is. A munka jellegének nemzeti jelentősége van. Egész gondolkodásunk a munkára alapozott. A nemzet munkájával érvényesíti magát. A kisoroszk, a nagyoszk ellen vannak, nemcsak dialektusukkal, hanem gazdaságukkal, talajukkal, éghajlatukkal és gazdagságukkal is. A kisorosz más jellem, mint a nagyorosz, egész világszemléletével, ahogy Gogol ezt jól jellemezte. Mérlegeljük, hogy nálunk milyen jelentősége van a németnek inkább ipari, a csehnek mezőgazdasági téren. 1848 óta az északcseh központokban a nemzeti ellenállás erősebb. — Brünn nyelvileg nem volt német, hanem iparilag, és minél többet veszít ipari jelentőségéből, annál inkább tért hódít a cseh nemzetiség.

Alkalmam van, hogy megfigyeljem a cseh és német falvak határvonalán a nemzeti formákat, milyen más a német és cseh ház és udvar, hogy mit jelent a nemzeti jellem szempontjából a lakás stb. A hazáról szépen énekelhetünk és mesélhetünk, de a valóságban mit lát, a kis cseh gazda a szobájában, mely otthona? Mit tud a cseh hazáról, mikor a gyerekei a szűk lakásban erkölcsileg és testileg elsorvadnak? Ezt az embert nem szabad hazafias szólamokkal zavarnunk; javítsuk meg

a lakását és más lesz a horizontja, más lesz a nemzeti érzése, mintha érzi meg nem érdemelt nyomorát.

A magyarok felfogták a gazdaság jelentőségét. Mielőtt politikailag csináltak volna forradalmat, gazdaságilag csinálták meg. A negyvenes években a gazdasági védelemre egyesültek. Kossuth előbb gazdasági agitátor volt, aztán lett politikai vezérré. Deák megmondta, hogy egy nemzet nemcsak háborúban vérezhet el, hanem nyomorban is. A gazdasági viszonyoknak tehát nemzeti jelentőségük van...

A nemzet és nemzetiség legnagyobb értéke az erkölcsi jellem. Ha a jellemet értékeljük, akkor nemzetiségi programunkkal erre neveljük. A nemzetiségi programnak a nemzeti jellemet kell gondoznia. Az ember csak nemtelen okokból németesedik el, ami jellemtelenség — csodálatos, hogy a németek az ilyent maguk közé veszik. „A tót nem ember” — de csak addig, amíg el nem magyarosodik. A megmagyarosodott „lump” is azonnal embernek számít. Láthatjuk a nemzeti jellemek elismerését — de el nem ismerését is. Sajnos, hogy ebben a küzdelemben a cél szentesíti az eszközöket és a gázság győz az erkölcsösség felett. A jellem nevelése egyszersmind nemzeti nevelés is. Az iskolának nem hazafiakat, hanem jellemeket kell nevelnie, megszilárdítania az erkölcsi mértéket, mely a csalogatásoknak ellenáll. Jellemes ember nem németesedik el semmi körülmények között sem. Nyelve megőrzése nemcsak nemzetiségi kérdés, hanem erkölcsi is. Száműzötteink részére ez a lét kérdése volt; meg is haltak, ha kellett, pedig nem hazafiaskodtak. A nemzetiségi kérdésben az erkölcsi részre eddig nem fordítottunk elég figyelmet.

A jognak is nemzeti jellege van. A római jog, melyjogi tanulmányaink alapja máig is, római jellegű. Más a német és más az orosz jog. önállótlanágunkban azzal is meg vagyunk rövidítve, hogy idegen a jogunk, nem belőlünk eredt.

A vallásnak is van nemzeti jellege, ha az embernek mozgató ereje. A vallás a nemzeti fejlődést támogathatja és akadályozhatja is ... ősi viszonyok konzerválódnak a felekezetekben; konzerválódik az, ami ezer év előtt volt. Ezért van ellentét és elégedetlenség az egyházzal haladottabb nemzeti szempontból.

A nemzetiség tehát a nyelvben rejlik, különösen az anyanyelvben, a nyelvi öntudatosságban, a nyelvi különbségek megérzésében, továbbá a politikai, állami, gazdasági és szociális, erkölcsi és vallási, tudományos és bölcséleti, meg művészeti viszonyokban is. Röviden mindannak, amit kultúrának nevezünk, köze van a nemzetiséghez. Van, aki a kultúrát nemzetfölöttinek, valami általános, elvont dolognak tartja. Az igazi kultúrának éppen nemzetinek kell lennie. — Bizonyos mértékig nemzetköziekké válunk, mivelhogy az ember nincs elkülönítve és egyidejűleg másokkal együtt fejlődik. Egyre több és több a közös dolog, de ugyanakkor a nemzetek el is különülnek. Minden nemzet kultúrája önálló létért dolgozik és nem élhet mások számlájára.

Egyesek azt állítják, hogy a nemzeti lét nem rejlik azokban az elemekben, amelyeket analizáltunk, hanem inkább a fajban. Faj alatt a természetadta, elpusztíthatatlan tulajdonságoknak összességét értik. Testi tulajdonságok adják meg a nemzetek jellegét, nem erkölcs, tudomány, művészet stb. A tiszta vérben nyilvánul

meg a nemzetiség alapja. A vérkeveredés megsemmisíti a nemzetet. Ilyen véleményt már Komenski alapján is hirdettek; Komensky jól megtartott nemzetet kívánt. — Hasonlóan Havlícek Szlovenszkoért mint kulturális központért lelkesedett, mert vérében megőrzötnék tartotta. Ezt a véleményt másutt is támogatják irodalmilag, Gobineau már az ötvenes években négykötetes munkát írt a faji különbségekről. Elméletének következtetése, hogy a vér tisztátlansága miatt hálnak ki a népek. Ez helytelen következtetés és elmélet, az ilyen elméleteket azonban gyakran éppen végleteik miatt szeretik. A keveredés olyan nagyon rossz? Kétségtelen, hogy bizonyos esetekben hátrányos lehet. De az esetek többségében előnyös, ha kulturálisan és testileg közelálló fajok keverednek. A cseh népnek tehetséges volta ezzel magyarázható. Éppen az, amitől Havlícek félt, a jó. A magyarok — mongol és árja keverék — politikailag tehetségesek. Az angolok és franciák szintén. Teljesen tiszta vér nincs. Ezeket a problémákat most kezdik mérlegelni. Úgylátszik, hogy körülbelül olyan természetes folyamat, mint a fogalmaknak kulturális keveredése.

Hogyan lehet a faji, testi jelleget megállapítani? Új tudományág keletkezik, a bőr, a haj és szem színének statisztikája; anatómiai megfigyelések alapján akarjuk megtalálni a típust. A bonctani és élettani sajátságokat tanulmányozzák pl., hogy az egyes fajokra hány szívverés jellemző, milyen betegségekben szenvednek, milyen a koponyaformájuk; a koponyatan szerint a hosszúfejúeknek szőke, a kerekfejúeknek barna hajuk van, stb. A bonctani, az élettani tanulmány azonban nem

elég. Az agy súlyát is összehasonlítják stb. Ez mind nem könnyű dolog. Megközelítsen ismerjük csak a germán, a normán és egyéb típusokat, de azért ítéleteink mégis józanok legyenek? Maga a nagy Virchov beismerte, hogy a faj megállapításában a koponya alapján sokszor tévedett és hogy lelkiismeretes ember nem állapíthatja meg kétségtelenül a szláv és germán koponya típusát. A faj is változik idővel és biztos-e, hogy egy nemzet sajátosságai mindörökre megmaradnak? Ahogy a nemzetek változnak művelődésük révén, úgy változnak testileg is a keveredés és a munka révén; a földművelőnek és ipari munkásnak nemzeti típusa különböző, mások az izmaik és más a síkságon lakó és hegyi népek fiziognómiája stb. A természetnek a befolyása, az ételek, a nemzeti táplálkozás alakítják a testet. Az agyával dolgozó embernek, az intenzíven gondolkozó népnek szükségképen más feje van, mint a nem gondolkozónak. Az angliai és amerikai angol között felismerhető különbség, nemcsak az éghajlathoz való alkalmazkodás, hanem a kulturális munka hatása is.

A kérdés, hogy természettől vannak-e felsőbb- és alsóbbrendű fajok. Erről van szó a mi küzdelmünkben is. Azt hiszem, hogy jogosan mondhatjuk, hogy arisztokratikus fajok nincsenek. A németek szívesen szemünkre vetik az alacsonyabbrendűséget. Igaz, hogy itt-ott lemaradunk, de a kulturális különbségek kiegyenlítődnek. Száz évvel ezelőtt még a germánok is alacsonyabbrendűek voltak. Kétkednünk kell abban, hogy az egyik nemzetet veleszületett kulturális tehetségtelenség jellemezné, míg a másik „úri nép — Herrenvolk” volna, melynek a többiek csak eszközül szolgálnak.

Európában ez a sovinizmus múlóban van, de most a sárga fajt tartják alacsonyabbrendűnek. A sárga és fehér, a fehér és fekete faj problémája vetődik fel. Valamelyik közülök rabszolgaságra termett? Azt hiszem, hogy nem. A fekete faj Amerikában néhány éve felszabadult a rabszolgaságból, nincs hagyománya, nincs műveltsége, ennél fogva tényleg nem áll egy színvonalon a fehérekkel, de mindig bebizonyítja, hogy művelődik, ha alkalmat adunk neki hozzá. Vannak különbségek, minőségek is, de azért megmarad a kérdés, hogy van-e valaki, aki rabszolgának született. Józanul csak azt állíthatom, hogy nincs alacsonyabbrendű faj, amennyiben kulturális alacsonyabbrendűségről van szó, vagy a természet által megszabott rabszolgasorsról.

Az eddig még befejezetlen tudományos faji kutatások alapján azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy minden öntudatos nemzet maga fog gondoskodni faji rátermettségéről.

Nagy jelentősége van ma a szociális egészségügynek. A szociális egészségügyhöz tartozik a faji egészségügy is, hogy a típus, a faj egészséges maradjon, rátermettebbé legyen és elkerülje az elkorcsosodást. Elterjedt az a vélemény, hogy mikor egy nép a műveltségnek bizonyos fokát eléri, elkorcsosodik. Példaként a görögökre és rómaiakra hivatkoznak. A franciáknak is súlyos gondjaik vannak az elkorcsosodásuk miatt. Tény, hogy nincs annyi gyerekük, mint a németeknek és a számítás tényleg nyugtalanítja a franciákat, hogy ha a szaporodás mérve nem változik, száz év múlva kétszerannyi német lesz, mint francia. Eritől a gondolatról egész irodalom fejlődött. A faji egészségtant hirdetik ezért.

A faji egészségtan a házasságra és a családi élet szabályozására vonatkozik. Már Plató is fogalkozott ezzel a gondolattal. A fajnemesítés teljesen értelmes dolog. Kétségtelen, hogy a degenerációnak leghatékonyabb oka az alkoholizmus, a vérbaj és a prostitúció. Ezek a nemzet erejét és létét veszélyeztetik. A város a civilizáció kohója, ezért a degenerációs folyamat a városban hatékonyabb. Az államnak és minden más testületnek is támogatnia kell a nemzet nemesedését. Hogy az állam törvénnyel szabályozhatja-e a házasságokat és a természetes kiválasztást, eleddig még vitás. Az államnak és az orvostudománynak sok ilyen problémája van.

Mennyiben válik be a militarizmus? A háború is degeneral. A franciák kiszámították pontosan, hogy a legtehetségesebb ifjak közül hány ezret veszítettek a napóleoni háborúk óta. Vannak a militarizmusnak olyan védői is, akik az állítják, hogy a katonai szolgálat erősít és nemesít. Griesmannak komikus művében a poroszok ideális embereknek számítanak és úgy véli, hogy a politikai és kulturális magas színvonalat Frigyes parancsa alapján: ki a mellet, be a hasat! — érték el. Esze-rint az embereket mell- és hasemberekre osztja. A mellükkel lélegző emberek — mondja — jobban táplálják a vérüket, mint a hasukkal lélegzők... Ezek mind a nemzeti elfogultságnak elméletei. Biztos hogy nemesedik a nép, ha tudatosan gyakorolja testét. Az iskola kötelessége, hogy az egészségtant ápolja. Az iskolai kórtan is rendkívül fontos. Nemcsak a testi fejlesztésről van szó, hanem a jellem erejéről is. Az iskola ezen a téren még keveset tesz. Az alkoholizmust kell megutáltatnia és a fejlődő ifjúságra gondot kell viselnie. Ki

törődik a vidéki ifjú erkölcsi romlatlanságával, mikor elhagyja az iskolát? A falu is eléggé romlott, de gondoljuk, hogy csak a város. Itt kell az iskolának, az egyháznak és főképp az erkölcsi feddhetetlenség példaadásának beavatkoznia.

A nők emancipációja a faji egészségtannal összefüggő kérdés.

Minden gondolatunk és érzésünk ezek alapján nemzetileg színezett, jobban mint hinnók. Hazánknak és nemzetünknek a szeretete sokféle, mint mindenféle szeretet. Változik. Más a romanticizmus és más a naturalizmus korában. A romanticizmusnak századokon át tartó érzélgőssége eltűnik. Havlicsek a hazaszeretnek más módját ismerte: a kritikát, férfiaságot és nyíltságot, Neruda szerint pedig a szeretetnek tudatosnak, erős köteléknek kell lennie. Az emberek félnek a tudatos szeretettől. Ismerhetik a hibáit is és az embert mégis szerethetik. A bölcséleti öntudatosítás nem zárja ki a szeretetet. A hazafiság tisztán negatívan jelentkezik, az idegen ellenzőjeként. Sokan gyűlölik a németet, de a maguk cseh voltáért nem sokat tesznek. Sok ember hazafiságának hamar a végére jutnia, ha szeretetét más nemzet gyűlölésével, sovinizmusával nem mutathatná meg. A pozitív szeretet tevékeny, felvilágosult és programszerű. A hazaszeretet fogalmának világosnak kell lennie. Aki szereti a hazáját, annak tudnia kell, hogy mit csináljon. A tevékeny szeretet a munka kötelezettségét jelenti.

Nemzetek támadnak

3. A nemzeti elv Európában a 18. század óta érvényesül erélyesebben és pedig nemcsak politikailag és szociálisan, hanem bölcséletileg, az irodalomban, művészetben, az egész életben is. A 18. század második fele óta észlelhető, hogy Olaszországban és Németországban erősödik a vágy és a törekvés a nemzet egyesítésére, mely a középkorban számos államra volt széttagolva. Egyidejűleg egyesülésre és felszabadulásra törekszenek a szolgaságban élő népek; a Balkánon a törökök ellen felkelnek a szerbek, görögök, bolgárok és albánok. Ugyanezt látjuk Ausztriában és Oroszországban; a francia forradalommal kezdődően a történészek feljegyezték a csehek és szlovákok, magyarok, jugoszlávok és általában Ausztria és Oroszország minden népének és más népeknek, a németeket és olaszokat sem véve ki, nemzeti ébredését, újjászületését. A nemzeti egyénülésnek a folyamata olyan hatalmas, hogy kísérletek történnek a szlovák, a kisorosz, a provenzál, az ír és más dialektusoknak és nyelveknek, melyek addig irodalmilag nem voltak műveltek, önállósítására. Flamand, norvég, ír stb. kérdések keletkeznek. A bölcséleti nemzeti érzés és eszme az egész irodalom-

ban otthonossá lesz; a 18. században kezdődik például a nemzeti daloknak a tanulmányozása és olyan férfiak, mint Herder és más-ok arra törekszenek, hogy a népdalokban a nemzetiséget — ahogy mondani szokás —, a nemzet lelkét megtalálják. Ebben a korban a nyelveknek és összehasonlításuknak fokozottabb tanulmányozása indul meg; a germanisztikának, szlavisztikának, romanisztikának tudományos ágai keletkeznek. Egyszersmind mindenütt igen szorgalmasan művelik a történelmet és a társadalomtudományokat és pedig azzal a határozott célzattal, hogy úgy a saját, mint az idegen népeknek bölcséleti lényét a szellemi életnek minden megnyilatkozásában megértsék és a maguk nemzetének, valamint az egész emberiségnek fejlődését felfogják. Minden nemzetnél tudatosan ápolják a nemzeti bölcséletet, — a pangermánság ennek az irányzatnak politikai szervezete és bölcséleti szintézise Németországban. Moltettük Oroszországban a szlavofilok, Csehországban és a jugoszlávoknál a humanisták, Lengyelországban a messianisták vannak és mindenütt különböző formában ugyanazokat a törekvéseket látjuk. Hogy a bölcsélet történetében eddig erre az oldalra nem figyeltek, bizonyítéka annak, hogy milyen egyoldalú, szűk látókörű és apolitikus az iskolás bölcsélet, ez a szkolasztikus sziget az újkornak politikailag és szociálisan felkavart tengerében.

A nemzetiség új, modern elv. A középkorban Európa az egyház, a császárság és az államok által volt szervezve; a társadalmi szervezet teokratikus volt és tekintélyes mértékig ma is az. Az ókorban szintén nem volt nemzetiségi elv. Az egyes nemzetek ellenségesen állot-

tak egymással szemben, de mint idegen az idegennel; a nemzeteken belül minden rész egymás mellett és egymás ellen volt. Csak időnkint nyilatkozott meg a nemzetiségi öntudat, így a görögöknél Sándor idejében, de tudatos nemzetiségi elv nem létezett. Innen van a középkorban egészen a 38. századig, az európai térképnek az a politikai kaleidoszkópja.

A reformációval és a reneszánszsal kezdődik a nemzetiségi öntudatosodás. A nemzeti nyelvek az istentiszteletnek nyelvivé lesznek, a bibliafordítás valósággal megszenteli a nép nyelvét az arisztokratikus egyházi latinnal és göröggel szemben. A bölcsészetben, tudományban és szépirodalomban nemzeti, nem latin irodalom keletkezik; az irodalom kulturális hatalommá lesz. Politikailag megerősödik a demokrácia és általa a nép nyelve érvényesül a parlamentekben és a közigazgatásban; a latin és francia nyelv elveszítik politikai előjogaikat.

A 18. század bölcsellete a humanitás elvét és eszméjét hirdeti, a francia forradalom az ember jogait. Herder, a tisztái emberiségnek főpapja, az egyes nemzeteket az emberiség természetes szerveinek nyilvánítja ki, egyszersmind elveti az államokat, mint mesterséges szerveket. Európa politikailag egyre inkább a nemzetiségi elv alapján szerveződik.

*

A nemzetiség praktikusán a nyelvben nyilvánul meg, különösen az élő nyelvben, az anyanyelvben; a nemzetek statisztikáját a nyelv szerint adják meg és a grama-

tikusok kikutatják, hogy a tájszólások milyen mértékben különböznek az igazi nyelvektől. Nem lehet vita és nincs is afölött, hogy a német és a francia, az orosz és a német önálló, különböző nyelvek; de vita van afölött, hogy a kisorosz, az ukrán, önálló nyelv-e vagy tájszólás és ennél fogva a kisorosz önálló nép-e.

A nyelv fontossága a nemzetiség megállapításában érthető; a nyelv az ember érzéseinek és gondolkodásának kifejezési eszközül szolgál; az, hogy a stílus maga az ember — érvényes itt is. A nyelvnek rendkívüli a szociális jelentősége, — megsokszorozítja az emberek érintkezését. A nemzetiség, a nemzeti szellem ezért az egész irodalomban megnyilatkozik: a szépirodalomról ezt általánosan elismerik, a nagy költőket nemzettik legkifejezőbb képviselőjének tekintik. De a tudománynak és bölcsületnek is megvan a maga nemzeti jellege, sőt a matematikai is, ez az annyira elvont tudomány is, nemzetek szerint különböző. A tudományok és a bölcsület tartalmilag és módszereiben is különbözik az egyes népek szerint. Hasonlóképpen a képzőművészet is a nemzetiség megnyilvánulásának ismertetik el; ugyanezt lehet elmondani a vallásról, az erkölcsökről, a jogról és a munkáról. (A munka és gazdálkodás nemzetek szerint más — mások a nemzeti ételek, a konyha, a lakásvizonyok stb.) Ez áll az államról és politikáról. A pravoszláviát pl. szlávnak, a katolicizmust románnak, a protestantizmust germánnak nevezik; különbséget tesznek a római, germán és szláv jog között, rámutatnak a porosz és angol meg orosz stb. államok közötti különbségekre. Mindezek a problémák gondos kutatást igényelnek; óva-

kodmunk kell elhamarkodott általánosításoktól, mint pl. hogy a nyugati szlávok katolikusok, holott a csehek hajtották végre az első reformációt. Ebben a vázlatban csak figyelmeztetni akarok a tudományos, nemzeti bölcséletnek gazdag tartalmára.

A nemzeti elv sajátos és igen erős érzésként jelentkezik, mint az anyanyelvnek és az egy, vagy nagyon rokon ínyelvet beszélő emberek egész létének és a földnek a szeretete, melyen ezek az emberek élnek. Ez nem csupán a szeretet, amely természetes szokásból ered — hasonlítsuk össze a honvággyal —, hanem többé kevésbé tudatos szeretet, eszme. A nemzeteknek kulturális és politikai programjuk van, mely a közös történelemnek a műve és viszont szabályozza s ezt a történelmet; ez a modern hazafiság, patriotizmus, a szónak tág és bonyolult értelmében véve, tehát nem csupán lojalitás a régi mód szerint a dinasztíával és az uralkodó osztállyal szemben. Ennélfogva az igazi nemzeti elv a nemzeti eszme és eszmény, ahogy közönségesen mondják, nem pedig csak nemzetiségi érzés és ösztön.

A kérdés, hogy hogyan keletkeznek különböző nemzetek, hogyan fejlődnek és hogyan egyénülnek a nemzetek, eléggé vitás. Közönségesen úgy képzelik el az emberek, hogy az emberiség bizonyos részei — persze a nemzetek — közös sajátos fizikai és szellemi tulajdonságokkal bírnak; az a nézet, hogy az emberiség fajokra, indoeurópai, mongol stb. fajra, a fajok nemzetekre, ezek pedig törzsekre és még kisebb egységekre oszlanak. A tudomány eredetileg kisszámú fajt, ötöt állapított

meg, de folytatván az antropológusok és etnográfusok az analízist, ma sokkal nagyobb számú faj mellett döntenek, a jegyeknek és sajátságoknak bonyolult összességét teremtve meg, amelyek a fajokat és nemzeteket jellemzik.

Azonban, hogyan keletkeztek a fajok? Végeredményben: egy Ádámtól? Vagy több Ádám volt? A modern fejlődéstan, a darwinizmus még nem adott megnyugtató választ.

Itt jelentkezik a faj problémája, melyet sokan a nemek és a nemzetiség fizikai és lélektani alapjául fogadnak el. Úgy mutatkozik, hogy ma mind a nemzetek erősen kevertek, hogy teljesen tisztavérű nemzet nincsen. Az a kérdés adódik, hogy a keveredett nemzetek erősebbek-e, minőségileg jobbak-e, mint a nem keveredettek. Melyek a nemzetek és fajok előnyös keveredésének határai és fokai? A nemzetek az idő múlásával változnak — de milyen mértékig és mi miatt? A kereszteződés vagy a foglalkozás révén változnak-e testileg? A városokban való élés következtében? Táplálkozás révén? Talán népbetegségek által? Hogyan alkalmazkodnak a testi elváltozások, pl. a csontvázé, a lelki sajátságokhoz? Változnak a nemzetek szellemi tulajdonságai, függetlenül a testi tulajdonságoktól és miképpen? Maguktól változnak-e ezek a tulajdonságok vagy idegen szellemi sajátságok hatására fejlődnek-e ki? Idegen eszméknek, szokásoknak, intézményeknek átvétele által? A nemzetek eredetiségének, kultúrájuk önállóságának és önelégültségének nehéz problémája származik itten.

Ilyenek a valóságban a nemzetiségi tudománynak és

bölcseletnek problémái, amelyek eddig nincsenek mint sajátos tudományágak pontosan megállapítva, kérdések ezek, melyekkel történészek, (antropológusok, etnográfusok, geográfusok, történetbölcselek és szociológusok foglalkoznak, — ezeknek a tanulmányoknak tartalma és mélysége a 19. században és századunkban, további bizonyítéka annak, hogy a nemzetiség általánosan elismert elv, mely az egész társadalmi életet áthatja.

A német nacionalizmus

4. Ismernünk kell ellenfeleinket. Feltételezem, hogy a német bölcséletet ismerik és így csak átnézetet adok. Ha akármilyen német filozófiát olvasunk, erősen nemzetinek találjuk: benne a nemzeti program. Csodálatos, hogy a történészek ezt nem látják.

A nemzeti öntudatraébredés a 18. században kezdődik. Először Herder fogalmazta meg a nemzet fogalmát az állammal szemben. Azt állította, hogy az emberiséget nem államok szerint kell mesterségesen szervezni, hanem a természetes nemzeti elv szerint a nyelv alapján. A mesterséges államoknak helyet kell adniok a neanzeti egységek számára. Herder nagyra értékelte a nemzeti dalok jelentőségét, a történelemnek egész bölcséletét adta, áttanulmányozta és ismerte az egész emberiségnek fejlődését és meg akarta mutatni, hogy milyen helye van ebben a német nemzetnek. A szlávoknak barátja volt, a jövőt látta benünk. Érthető, hogy Kollár, a költészetén kívül történelembölcsélettel is foglalkozva, átvette Herder eszméjét és hasonlóan kereste népének helyzetét az emberiség történetében.

A németek a 18. században az angol irodalomhoz kezdtek kapcsolódni, a franciával szemben nőtt az ellen-szenv ... A történelmi gondolatnak fejlődésével kifej-

lődik a történelmi megismerés is. A németek a legtörténelmibb nép és történelmi irodalmuk úgy mennyiség, mint minőség tekintetében a legfejlettebb.

A német pedagógiában is megnyilatkozik közvetlenül a nemzeti filozófia. Ez az a pont, amelyre nagyon figyelmeztetnék. Basedow-nak, Pestalozzi-nak eszméje, hogy a tömegeket kell humanitáriusán nevelni, népies, humanitárius nacionalizmushoz vezetett.

A német nacionalizmusnak fejlődése egyre intenzívebb és politikai színezetet nyer. Herder dicsóítja a népi költészetet, Goethe a strassburgi dómnak művészetével foglalkozik és kimutatja, hogy a gótika nemzeti művészet ... A népi dalok gyűjtése, Grimmék munkája, a jogtörténeti és nemzetgazdóságtani iskola, Jahnnak torna-ideálja, mind nemzeti megnyilatkozások a 19. század elején. Azon elmélkednek, hogy a német jognak, gazdaságnak és politikának milyen alapelvei legyenek. A napóleoni háborúkkal szemben határozott és koncentrált ellenállás támad és tudatos politikai reformtörekvések keletkeznek. Hasonlóképpen sem Oroszországban, sem nálunk nem akarták túrni Napoleon világbirodalmát, a hazátlan embert Poroszország hatékonyan reformálja hadseregét, a városi közigazgatást, felszabadítja a parasztokat és ezzel megelőzi a versenyben Ausztriát, és így a politikai hatalom Németország felett, mely eddig Ausztria kezében volt, eltolódott. A bécsi kongresszus óta Poroszország belsőleg megerősödött, fenntartja magát az egységes Németországnak eszméje, egyes államokban az abszolutizmus enyhítéséhez nyúl. 1848 óta Németország tudatosan nemzeti. Ifjú

Németország, ifjú Olaszország, ifjú Franciaország ie nemzetiek.

Az irodalomban Hebbel és mások a nemzeti öntudatot erősítik, a zene és a művészetnek minden fajtája nemzeti. Száz év alatt Herdertől az ifjú Németországon keresztül a nemzeti öntudat, a nacionalizmusnak belső reformja után, a mai fokig növekszik, mikor a német ideál a tiszta poroszság. Nálunk is hasonlóan a orosz pánszlávizmustól a cseh öntudathoz jutottunk el. A pánszlávizmus, a pangermanizmus ködösek. A csehségnek van célja ...

Ez a fejlődés a filozófiában is mutatkozik. Kant kezdetben arra fekteti a fősúlyt, hogy az ember ismerje meg a világot és Istent önmagából (szubjektivizmus). A radikális szubjektivizmus csak az ént látja. Ebből fejlődik Fichte szociális filozófiája. Fichte azt mérlegeli, hogy milyennek keli lennie az államnak, ha gazdasági alapon épül fel. Fichte jelszava a nemzeti nevelés volt és ezt átvette Kollár is. Fichte fellázította, a nemzetet Napoleon ellen. Ismerjük beszédeit, melyeket a némev nemzethez intézett. Napóleonnak többet ártottak a német filozófusok, mint a hadsereg ...

A német bölcselet nemzeti és történelmi, Hegeltől egész Nietzschén túl. Hegel indította el a németség kultuszát, megtévén a német nemzetet hivatottnak arra, hogy a történelmi fejlődést tökéletessé tegye. A porosz abszolutizmusnak istenítése, a porosz észnek dicsőítése, a porosz előrelátás és hasonló gondolatok uralkodnak mind a németeken és osztrákokon.

Érdekes, hogy a mi honteremtőink átvették a német bölcelet gondolatait és a szlávokra alkalmazták ...

Kant bölcelete alapján keletkezett Schopenhauer pesszimizmusa, mely alapja a német nemzeti bölceletnek. Schopenhauer pesszimizmusa nem ártott a németeknek, nem nihilizmushoz és kétségbeeséshez vezette a németeket, mint az orosz pesszimizmus, hanem felkeltette energiáikat. Az akaratra fekteti a fősúlyt, az akarat a világ alapja, ami praktikusán politikailag érvényesül. Schopenhauer pesszimizmusa tagadta a haladást és azt bizonyítgatta, hogy minden a romlás, miz elkorcsosulás felé siet. Ez felserkentette az akaratot és az energiákat és a filozófia ezentúl a dekadencia ellen szolgál támaszul. Schopenhauer az emberiségben három fajt lát: fehéret, feketét és sárgát és Gobineauhoz hasonlóan hirdeti, hogy a fajoknak nem-keveredése szükséges. Az egyének semmi jelentősége sincsen, egész élete ia másik javáért és így az emberiségért, a nemzetért van... Schopenhauer könnyed filozofáló módja, szellemes véleménye a nemzetekről és különösen a németekről, a németeknek tett kíméletlen szemrehányásai — egy jó foltot se hagyott rajtuk és becsületességüket, mellyel a németek olyan szívesen dicsekszenek, kétségbe vonja — gyűlölete a franciákkal, olaszokkal és angolokkal szemben, akiktől annyit kölcsönzött — naponkint olvasta a Timest — antiszemitizmusa — az Ótestamentum valálásában a legdurvább vallást látja — ezek mind a nacionalizmus növelését szolgálták.

A német nacionalizmus képviselői közé tartozik Wagner Richárd is, aki nemcsak filozófiai írásaiban, de zenéjében is Schopenhauer gondolatait adja elő. Azt

állítja, hogy a civilizált nemzetek, különösen, amelyek a franciáktól veszik át műveltségüket, degenerálódnak. Az általános degenerálódás elkerülhető új vallásossággal, a megváltás vallásával, de sem a katolikus, sem a protestáns vallással. A művészetnek feladata, hogy előkészítse az újjászületést. Görög elveken kell alapulnia; csak az ő ideáljaikon épülhet fel a művészet és különösen a zene. A művészetben önfeláldozást lát, a művészből hőst, aki egymagában a léte által megsemmisíti a degenerációt. Wagner szemében a nemzet azoknak összessége, akik közösen érezték át a rosszat. Nem az államnak, hanem a nemzetnek, mint egésznek kell újjászületnie nemzetüeg a művészetben és vallásban és minden francia hatástól megszabadulnia. Drámáiban csak germán hősoket látunk. A németet a világ megneveléséjének tartja. Mint Schopenhauer, a keveredés ellen van. Nagy a befolyása a fiatalabb nemzedékre...

Tipikus német ember Hartmann a tudatalattinak filozófusa, akinek rendkívüli hatása volt a németekre. Nála a nemzeti gondolat a germánságból a kimondott porosz-sággá érik, melynek alapjai eszmeileg Kantnál, Fichténél és Hegelnél találhatók. Kanttól származik a kategorikus imperatívusz, Fichtétől a porosz és német nemzet messiási hivatásáról szóló tan, Hegeltől az államnak, különösen a porosz államnak fejlődéséről való tan... Hartmann nincs megelégedve a parlamenttel, a protestáns egyházzal és más szociális viszonyokkal. Élesen analizálja a protestáns teológiát. A protestantizmus szerinte a németek részére elintézett dolog, ezért új vallást követel; nemcsak formájában, hanem elevenen újat. A szociális politika mellett van, de a szociál-

demokrácia ellen, a militarizmus barátja, — ö maga tü-zértiszt, — csodálja, mint az intelligenciának nagy része, Bismarckot és a Hohenzollern-dinasztiát. Egységes álla-mot kíván, teljes elnémetesítést. Oroszország elorosz-síthatta népeit, Ausztriának el kell szlávosodnia, ha a szlávok erősebbek lesznek a németeknél; a németek elnémetesítik a maguk népeit. Európának a nemzeti álla-mok szervezetének kell lennie. Reméli a nemzetek szö-vetségét gazdasági téren. Angliában Németország gaz-dasági ellenségét látja...

Lagarde Pál a német nacionalizmusnak sajátos és legmélyebb filozófusa. A pangermán jelszó: „el Rómá-tól”, Lagardetól való. Gondolatai, melyek sokszor eret-nekek voltak, később beigazolódtak. Azt kívánta pél-dául, hogy Németországnak gyarmatai legyenek. 1849-ben ezért még kinevették, de ma tucatnyi folyóirat ápolja ezt a gondolatot.

Lagarde a nemzeti eszmét a vallásos eszmének akarja alárendelni. Rámutat arra, hogy; sem az egyes, sem nemzet nem tud meglenni felekezet nélkül. Elítéli a katolicizmust és a protestantizmust is, de a katoliciz-mus egysége tiszteletet kelt benne. Meggyőződéses anti-szemita. Politikai és nemzeti programjában nem Po-roszország van, hanem Nagy Poroszország és Nagy Ausztria. Képzeljük el, mondja, ha Ausztriát és Német-országot bensőségesen egyesíteni lehetne! A esetiekhez, lengyelekhez, magyarokhoz nincs egy barátságos szava; kicsinyek néki, kulturátlanok, magasabb törekvések nélküliek, a németek részére holt anyagok. Lagarde tanítása csodálatos keveréke a német durvaságnak és az emelkedett, vallásos gondolatoknak...

Nietzsche. Szláv eredetűnek képzei magát A németeket kegyetlenül kritizálja, de azért aj csontja velejéig német nemzeti filozófus. Regenerációs bölcséletét a fajra alapítja. Átgondolt faji egészségtant találunk nála. Élete feladatául tűzte ki a védekezést a degeneráció ellen. Nietzsche egész fejlődése és életének befejezése példája egy betegségnek, az egyén degenerációs folyamatának. Súlyt helyez a biológiai folyamatra és azok közé a bölcselők közé tartozik, akik a fajban látják a nemzet mentségét. A hygiéniát az erkölcsösségre alapítja, tisztaságot, szemérmességet követel, azt akarja, hogy a nemzet értse meg, hogy nemi viszonylatai Európa nagy részében degenerálódnak.

Ezek után a német filozófusoknak irodalmi helyzete eléggé világos. Előttünk is világosnak kell lennie, hogy megdöntsük azt a hamis felfogást, mely szerint a németek filozofáló, ábrándozó nemzet, hogy utópisták, misztikusok, légvárat építők stb. Érthetetlen hogyan keletkezhetett ez a nézet, tekintettel a rideg német industrializmusra. A németek energikus nemzet, politikájukban törekszenek megérteni történelmük tartalmát és eltökéltek, hogy történelmi hivatásukat teljesítik és népüket elvezetik azokhoz az eszményekhez, melyeket a legnagyobb történészek tártak eléjük, mint Treitsehke, Lenz, Lamprecht. Minden egyetemen számos történész neveli a nemzetet. Mit jelent ez? Az ifjúságot nacionalisztikusan nevelik és nemcsak a történelem által, hanem mindenképpen. Helmholz a természettudósok kongresszusán kihirdette a német természettudománynak nemzeti feladatait. Minden irodalmi egyesület tervszerűen dolgozik a nacionalizmusért. Lagarde az is-

kolára is gondot fordított, nemzeti iskolát, nemzeti nevelést kívánt. Chamberlain — Bécsben élő angol — munkájában: „A 19. század alapjai” az emberiség végső célját abban látja, hogy a német kultúra az egész világon elterjedjen... A német lírikusok is nemzeti eszmével telítettek. A némát újságírás majdnem kivétel nélkül nacionalista. Ehhez járulnak az agitációs iratok, a nyilvántartások, hogy hol van német telepes, hol van a külföldön német iskola. Ez összefügg a gyarmatosítás kérdésével és figyelemre méltó, hogy tíz tekintélyes szerv szenteli magát kizárólag a gyarmatosítás kérdésének és gyakran jelennek meg közlések a kolóniákról...

Lagarde a pangermanizmusnak atyja. Ez az irány veszedelmes azért, mert nemcsak politikai természetű, hanem vallási probléma is és nekünk illik törődni vele. Vaaainak németek, akik kikeltek a túlhajtott nacionalizmus ellen, de vannak olyanok is, mint Mommsen, aki a pangermánt bolondnak nevezte, de maga sovinizta volt.

A francia, az angol, az orosz és cseh nemzeti bölcsélet

5. A francia nacionalizmus jellemzően más, mint a mi nacionalizmusunk. A fejlődés állapotján (ez érthető. Franciaország Európának kulturális vezetője volt, politikailag a legerősebb állam, nyelvileg, kulturálisan és politikailag a leginkább centralizált. Földrajzi helyzeténél fogva, a római kultúrának örököseként, Európában uralkodó volt a 18. század végéig. A franciákat semmi sem fenyegette sem politikailag, sem kulturálisan, de nyelvi szempontból sem. Ennélfogva nem érzik nemzeti voltukat úgy, mint mi. Különbözik is mindenütt más és más a nemzeti érzés, a helyzet szerint. A 18. században a forradalomban a kozmopolitizmus nyilvánul meg, egy világbirodalom megalapozásának törekvése. Kozmopolitizmust hirdetnek a francia filozófusok és politikusok, mint pl. Rousseau. Azonban különbség van abban, ha egy francia és egy cseh beszél kozmopolitizmusról. Ott mindfenn francia, a nép, a nemesség, a tudomány. Ha a franciák kozmopolitizmusról beszélnek, úgy elfranciásodást értenek. A francia nacionalizmusnak képviselői Michelet, Hugo, Guizot. Hugo Párizsban nemcsak Franciaországnak, hanem az egész világnak fővárosát látja.

A 18. század végétől egészen máig politikai krízis

van Franciaországban. A régi, az egyházra és monarchiára alapozott társadalmi rendet a forradalom felborította és kísérlet tétetett, hogy az egyház és monarchia nélkül, melyek ezer évig uralták a népet, teremtsenek rendet. Száz év alatt sem lett az új Franciaország készen. Ez a hiány mutatkozik minden tekintetben. A francia nemzetnek problémája, hogy az új rendnek jelszavát: a szabadságot, egyenlőséget és testvériséget megvalósítsa, E felé a probléma felé fordult a franciáknak mind politikai, mind bölcséleti gondolkodása. A történészeknek ki kell mutatniok, hogyan keletkezett a francia forradalom, mi jót tett, milyen gondolatok vezérelték és hogyan gondolja az eredményeket. Ezen fáradságos munkát Janet, Taine, Sorel, legújabbban Aulard. A forradalmi folyamat abban nyilvánul meg, hogy 1789 óta Franciaországnak nyolc alkotmánya volt és tizenhárom forradalmat élt át. A katolicizmusnak és a köztársaságnak harca máig tart. A katolicizmusnak Franciaország volt a középpontja, lévén Franciaország a legkeresztényibb föld. A katolicizmus centralisztikus és monarchista, Franciaország engedelmességet neki és egyszerre a köztársasági átalakulásnak kell végbemennie. Ebben rejlik a krízis.

XIII. Leó pápa elismerte a köztársaságot; a katolikusoknak azt ajánlotta, hogy közösen dolgozzanak vele; azonban nem lehet a katolikus centralizmust a republikával összekötni. A krízist alapjaiban kell megszüntetni.

Az 1871-es háború megnyitotta a franciák szmét. A politikai gondolkodás kezdetét ennek az eseménynek következményeként tekinthetjük.

A forradalom után a francia bölcsélet történelmi és

szociológiai, akár a német Herder óta. Egész Európában és így Franciaországban is az a kérdés, miképpen és hova tart a nemzet. Rousseau volt az első, aki a dekadencia határozatlan problémáját felvetette. Mindenféle nevelés szerinte degradáció. Ezért akadémikus tétele úgy hangzik, hogy a civilizáció rossz, hogy a természethez való visszatérésre van szükségünk; ebből származnak pedagógiai nézetei is.

A dekadencia problémája akkor egy kicsit metafizikus volt; ma a lakosság apadásában nyilvánul meg erőteljesen. A franciák politikailag, kulturálisan és nyelviileg vezető nép voltak, Európa urai voltak XIV. Lajos alatt. Franciaország Európának legnagyobb nemzeti állama is volt.

1789-ben Franciaországnak	26	millió	lakosa	volt,
Angliának	12	„	„	„
Ausztriának	18	„	„	„
Németországnak	28	„	„	„

1992-ben valószínűleg lesz Franciaországnak 50 millió, Németországnak 115 millió lakosa.

Ezáltal a franciák el volnának intézve. Innen a gondolkodó franciák félelme és érthető törekvése, hogy kicsiny számukat másképpen egyenlítsék ki. A franciáké is ta kis népek problémája. A népesedésnek adatait a gazdasági adatok fokozzák. Franciaország azonban, minden gyarmatosítása dacára, gazdaságilag is gyöngül. A franciák szorgalmasan tanulmányozzák elerőtlenedésüknek okait, idegen országokat akarnak megismerni, különösen Németországot. A németekről szóló francia műveknek száma rendkívüli. 1870 óta vehető észre a német

hatás is a francia irodalomban. A középiskolákban kötelező a német nyelv tanulása.

A francia problémák közül sürgős az iskolai reform, mert minden haladottsága dacára, Franciaország iskolaügye elhanyagolt. Az egyetemeken etikai irányok keletkeznek. Az erkölcsi újjászületés szolgálatában uniót teremtenek és általában elismerik az erkölcsnek és vallásnak jelentőségét az újjászületésben.

*

Anglia egy nagy nemzet problémáját oldja meg. Ez nem kevésbé nehéz kérdés, mint egy kis népé. A nemzet, az egész világon szétszóródva, két földrésznek ura; tengeremelléki nép sajátosságait mutatja. Nemzetileg egységes nyelvében, de kevert fajilag, különösen Amerikában. Az angol kultúrának önállósága nagy és hatása Európára a legnagyobb.

Angliának is megvan a maga politikai krízise. A nemzeti parlamentarizmusnak demokratizálásáról van szó. Mert különbség van alkotmányosság és parlamentarizmus között! A parlamentarizmus a többség kormánya. Az angol parlamentarizmus arisztokratikus és konzervatív. A demokratikus irányzat politikailag a helyi közigazgatásban érvényesül, amit az önkormányzat autonómiájának neveznek. A lakosság modern elrétegződésével függ össze, hogy Angliában az emberek többsége nagy városokban él. Londonnak 6 millió lakosa van, annyi, mint egész Csehországnak. Innen az új közigazgatási feladatok. (Municipalizmus).

Anglia inkább iparos állam, földművelése nincs; a munkaproblémák, a nyomor és szegénység munkásjellegűek.

Anglia fél, hogy gazdaságilag leromlik. Amerika és Németország már-már megelőzik. Innen a világ gazdasági helyzetének és gazdasági versenytársainak erélyes tanulmányozása. Visszatérés a vámpolitikához; a szabad verseny elvét felváltja a vámvédelem.

Politikailag a gyarmatosítás politikája érvényesül a leginkább, nagyobb Britannia után kiáltanak. Imperialisták — és ha békésebb formában is, — de szintén sovánül.

Az angol-orosz kérdés ma a világpolitikának főkérdése.

Az erkölcsi és vallási leromlás is felismerhető és a vallási probléma áll itt is az előtérben.

*

Milyenek az orosz élet feltételei, melyekből az orosz bölcsélet kinőtt? Oroszország a legrégebb idő óta magára hagyott volt. Külön világ, melyet Bizánc civilizált. Rendkívüli volt a különbség Moszkva és Róma között. Helytelen a liberálisoknak az az állítása, hogy csak Nagy Péter faragott az oroszokból embereket. A történészek rámutatnak, hogy már Nagy Péter előtt is mennyi eleme megvolt a nyugati kultúrának Oroszországban. Péter, maga is barbár, erőszakkal akarta Oroszországban elültetni a nyugati kultúrát. A műveltségnek csak alapjait rakta le; megismerte a nyugati technikai haladást, a nyugati katonaságot és ennél fogva első

gondja volt a katonáskodásnak megreformálása, reformjai főképen praktikusak.

Át sem lehet tekinteni a nyugati intelligenciának azt a fölöslegét, mely Péter után és később Oroszországba özönlött. De miféle nép volt az! Csöcselék, mely a nyugati kultúrát csak nagyon felületesen ismerte és terjeszthette. Joggal szólaltak fel ellenük az oroszok és küzdelem támad a betelepített kultúra és a régi orosz kultúra hívei között.

II. Katalin reformokra törekszik, de csak epizodikusan. Hol erre, hol arra. A francia bölcseletnek rendszerét vezette be Oroszországba, abba az Oroszországba, mely babonásan csüggött egyházán. Milyen hatása lehetett annak, hogy csak a nemesség olvasott és Oroszországban Rousseau, Voltaire, általában a francia irodalom volt az olvasmány? összeroppanásnak kellett bekövetkeznie. Katalin is egyszerre megváltozott. A rendeletek rendszerét fenntartják a 19., sőt a 20. századig. Már a 18. században nő a küzdelem az ó-oroszok ideáljai: a cárizmus, az önfenntartás és pravoszlávizmus és a liberálisabb oroszok között az európai kultúra miatt. Az orosz kormány egyik oldalon hivatalosan üldözte az európai gondolkodást, de más oldalon szövetkezett vele, mert ágyúkra volt szüksége, a technikai felfedezések ismeretére és iskolákra.

A küzdelem fokozódott a francia forradalom vissza hatásaiként. Egész Európában reakció volt, így Oroszországban is. De a katonaság és az intelligencia megismerte a napóleoni háborúk alatt Európát; lázong a katonaság és ebből támad a reakció, mely hivatalosan szintén a franciák ellen irányul. A forradalom és a napóleoni

háborúk előtt Oroszország Franciaország felé hajlott. A háborúk, a forradalom sikertelensége, a Moszkva ellen vezetett hadjárat, mind növelték a hangulatot Franciaország ellen és Oroszország Németország felé fordul. Ezzel a német bölcelet előnybe jut és befolyást nyer az orosz gondolkodásra. A krími háború után a kormányrendszer kudarcot vallott; kitűnt, hogy nem elég a haditengerészetet és katonaságot reformálni, hanem át kell alakítani az egész társadalmi rendet. Nyugat-Európában nem volt már jobbagság, de Oroszországban még 1861-ben is volt. A parasztok eladhatók voltak és embertelenül bántak velük, A paraszt fölszabadításának óriási hatása volt. Az iskolázatlan, műveletlen paraszt szabaddá, úrrá lett, ami sötétbe való ugrás volt. Innen a sok hiba, melyek nyomán a kormányreakció *egyre* nő.

Ebben a helyzetben, az európai vagy az orosz kultúráért folyó küzdelemben keletkezik az orosz nemzeti bölcelet. A két főirányból, a szlávofil és oyugatosság irányából több irányzat keletkezett a következő táblázat szerint:

1. Szlávofília

(nem jelenti a nép szeretetét, hanem az ó-orosz állami egyházét és írását).

Régebbi irány: liberális, reform.

Későbbi irány: konzervatív; összeolvad az ó-orosz reakcióval (Katkov, Pobjedonoszcev). Dosztojevszkij sajátos szlávofilát teremt.

2. Nyugatosság.

1. Irodalmi és tudományos.
  - Bjelinszkij, Dobroljubov és Piszárev. Naturalizmus és nihilizmus.
2. Szocializmus:
  - a) Herzen, Csermisevszkij
  - b) marxizmus
  - c) novomarxizmus (Struve).
3. Liberalizmus (Turgenyev),
4. Anarchizmus, forradalmi irány.

A szlávofília irodalmi megalapozója *Kirjejevszkij* volt. Azt állítja, hogy a legnagyobb ellentét Európa és Oroszország között a vállá«. Szerinte ara orosz természetnek és szívnek a pravoszlávia felel meg, mert a katolicizmusban és protestantizmusban sok a racionális elem. Az orosz kultúra alapjait az egyházatyák bölcseletére kell fektetni. Különbséget lát az állami szervezetben is. Az állam a családból lett, a cár atyuska; a nyugati államok háborúból lettek. A nyugati gazdasági rendszer az egoisztikusan növekvő kapitalizmus, míg az orosz rend a falusi mír-rendszeren alapul. A mír-rendszerben erkölcsi kommunizmus rejlik, Oroszországban nincsenek proletárok. Oroszországban nincs individualizmus, hanem közösség, a társadalom, a szeretet szervezete, míg nyugaton csak az önző egyedeké, számára a paraszt, egyszerűségében és romlatlanságábai, az ember eszménye, míg az európai élete züllött, széthulló, szerencsétlen.

Kirjejevszkij felfogása, hogy a bizánci műveltség más volna, mint a római, kétségbevonható. Hisz a római kultúra is a görögre támaszkodott, A mír-rendszer, melyben a szocialisták is annyira bíznak, nem annyira ideális, nem óv meg a proletársorstól. A muzsik a cseh vagy a dán paraszthoz képest koldus és a mírből szabadulni akar. A parasztföld többsége kincstári birtok. Az állami közigazgatás elégtelensége miatt a község szavatol az adóért és ez készítette a parasztot a mír-rendszerbe. A mír züllik, a gazdálkodás extenzív, ahelyett, hogy intenzív volna, a paraszt minél több részt kíván magának, de 25 gyöngye lóval annyit se végez, mint nálunk hárommal végeznek. Mindenütt rendetlenség és egyre gyak-

rabban látható, hogy a mírből Amerikába vándorolnak. Az se igaz, hogy az államrend annyira ideális volna. Lehetne ilyen és bár lenne is ilyen, de az orosz állam is háborúból született, mint a többi. Csak a tehetetlen hivatalnokokat és katonákat látjuk. Mindaz, amit Európa szemére vethetünk, kifogásolható Oroszországban is...

A szlávofiliának más képviselője, *Akszakov* Sándor, azt állítja, hogy az orosz állam békésen lett. Péter reformjai előtt Oroszországnak nem volt államrendje, csak területi, a községeknek holmi összetétele volt. Föld és állam két különböző fogalom. A hivatalos, hivatalnokállamot akkor vették át az oroszok, mikor a németek Oroszországot megrohanták. Így most kétféle állam van: az hivatalnoki és a területi. A hivatalnokok azért vannak, hogy másnak szolgáljanak és megóvják az orosz földet. — Szép, de természetfölötti politika...

A szlávofiliának nevezetes és sajátos képviselője Dosztojevszkij, akinél a legmélyebben jelentkezik az orosz probléma. A maga egész fejlődésével jellemzi a helyzetet. 1848-ban egy olvasóköriben francia szocialista iratokat olvas, tetten érik és halálra ítélik. Az utolsó percben, rettenetes lelki kínok után, ahogy ő maga előadja, a kivégzés előtt Miklós cártól kegyelmet kap és Szibériába száműzik. Néhány évig rabmunkában görnyed, kegyelmet kap, visszatérhet Európába, de még nem Moszkvába. „A halott ház naplója” című munkájából látjuk, hogy mit szenvedett és hogyan ismerte meg az ó-orosz kultúrát. Európába menekül és itt meríti gondolatait Európa ellen. Azt törekszik igazolni, hogy az ó-orosz kultúra ugyan bizonytalan, de reformra alkalmas. Alapjaiban rendületlennek kell maradnia.

Dosztojevszkijnek problémája a nihilizmus, a nihilizmus problémája részére az istentelenség kérdése. A Karamazov testvérekben Iván, édesatyjának gyilkosa, szörnyű nihilista, istentelen filozófus és ennek következménye a gyilkolás vagy öngyilkosság.

A szociális hibát Dosztojevszkij a karamazovi gondolkodásban látja: az érzékiségben, az élvezethajhászásban, a nemi féltelenségben. Regényében a következő típusokat mutatja be: az ó-orosz deszpotáét, az öreg kéjencnek típusát, Ivánt a nyugatos hideg bölcselőét, Mitját a nem gondolkodó oroszét és Aljosát a jövő ideálját. A nihilizmus és karamazovi gondolkodás ellen Dosztojevszkij gyógyszert akar adni holmi ideális pravoszláviában, a teizmushoz való visszatérésben. Az orosz istent akarja a munkában látni, és a halhatatlanság hitében, hirdeti az általános emberiséget és úgy kapcsolja össze az orosz nemzettel, hogy csak az orosz ember az igazi ember, hogy csak az orosz ember vezet el minden nemzet megértéséhez. Oroszország történelmi hivatásának tekinti, hogy Európát megváltsa és a szociális kérdést megoldja a humanitás eszméje alapján, tevékeny szeretet által. Emellett Tolsztojjal szemben védelmezi a háborút. Több emberiséget lát benne, mint Tolsztoj. A vi szonyok hibái mindannyiunk hibái, kollektívek. A nőről és műveltségéről kedvező nézetei vannak. Tiszta, nőt kíván, de ugyanúgy tiszta férfit is. A nő felszabadításának szükségét hirdeti. Az orosz diáklányokban életörömet, energiát lát. Megbocsátani és mentegetni kész. A csirkefogóban is a jóságnak isteni szikrája rejtőzik. A szláv lágyság nem szívbéli, csak erkölcsi lazaság. Jellemző a jelszava: „igazat hazudni!” — a hazugságnak

egész bölcséletét fejt ki, melynek nem hiába van két terminusa: félrevezetni és megtéveszteni.

Dosztojevszkij politikai nézetei praktikusak. Konstaninápolyt akarja megszerezni gazdasági célokra, Németországgal szövetséget kíván, Bismarckról lelkesedéssel beszél, Németországnak nagy jövőt jósol. Franciaországtól várja Lengyelország sorsát. A szlávok miatt nem töri a fejét, a lengyeleket nem szereti, a cseheket nem érdemesíti tanulmányozásra.

*

Általában minden nemzet törekvéseiben van valami közös vonás, közös cél, de nincs közös módszerük. Nálunk gondolkodásunk tartalma fokozatosan tágul a nyelvi programtól a politikai, a szociálistól a vallási program irányában. Érthető, hogy nemzetünk, mely az ellenreformáció óta német uralom alatt volt, a nyelvével annak megóvásával törődött, és rokonszenvet, támogatást keresett szlávtságában. A szláv és nyelvi programot Dobrovsky dolgozta ki. Szabadkőműves, a német gondolkodásnak ismerője, eleinte nem hisz a nemzet megmentésében, de dolgozik, természetesen az akkori német racionalizmus szellemében. A mi újjáteremtőink mind német műveltségűek voltak.

Németül írtak és német íróknak számítottak, nehezen lettek nemzeti írókká és nem csodálatos, hogy gondolataikat a németektől vették. Kollár a német felvilágosodás köreiből származik, Herder követője és egész történelembölcséletét és munkamódszerét Herdertől veszi

át, a szlávoknak ettől a barátjától, aki a szlávoknak jövőt jósolt, aki az első szlavofil volt.

Kollár szláv bölcelete kulturális-irodalmi programon alapszik; politikai bölcelete még nincs. Tudományos munkái németek vagy latinok. A humanitárius program kidolgozása volt a cél és annak kapcsolása a nemzeti programmal. Az emberiséget és nemzetet nemzeti alapon kell szervezni, akár a fát a gyökerétől. Embernek lenni — volt Kollár programja. Kortársának, Safariknak hasonló gondolatai vannak.

Palacky cseh történetében határozottabb, cseh programot adott. Rámutatott a múltra és a reformáció jelentőségére. A cseh testvérekben látta a cseh fejlődésnek és az egész emberiség fejlődésének a csúcspontját. Bölceleti alapelveit Kanttól veszi, nem Herdertől. 1848-ban a nemzet vezére, atyja, természetesen ezzel a cseh, programjával. Oldalán áll Havliček, a szó legjobb értelmében vett agitátor, újságíró; cseh öntudatra buzdít.

Smetana Ágoston konkretizálja a programot a szociális probléma bogozásával.

Mind a mi ébresztőink érthetően egyoldalúan a múltra tekintettek. Nekünk inkább a jövőre kell tekintenünk, a jövőért dolgoznunk. Nem beszélek a múlt és annak tanulmányozása ellen, de arról van szó, hogy minek kell jönnie.

A jelennel számolnunk kell és előkészíteni a jövőt. A többi nemzetekkel közös feladataink vannak a jövőben, de nem öntudatosítjuk eléggé nemzeti sajátosságainkat. Nálunk a nemzeti program túlnyomóan a nyelvi programban nyilvánul meg. Az ember nemcsak a nyelvért van, nyelvünk megőrzésén kívül más kérdéseink is van-

maik. Mint kis népnek az a hátrányunk, hogy nincs munkamegosztásunk. Ezért minden törekvésünk néhány évtized óta egy irányban, egyoldalúan kimerül. Másutt elég munkás van minden szakma részére. Nem a kicsiségünk bánt, hanem nemzeti programunk teljességének meg nem értettsége. öncsalás volna azt hinni, hogy újjászülettünk. Olyan folyamat ez, mely egyre tart és fog tartani, ha a vallás, politika, tudomány terén törekvéseinknek minden irányában rendszeresen fogunk dolgozni. Számos feladatunk van, meg kell ismernünk őket.

Nézzünk a szépirodalom fejlődésére. A népnek tanítója és nálunk inkább az, mint a tudomány, bölcsélet, mert gondolatait a nagy tömegek közé dobja. Első modern költőnk Pakckynak és Havliceknek korában *Mácha*. Byron-hatásokat tulajdonítottak neki. Inkább azt mondhatnám, hogy Goethének, és az ő Faustjának befolyása hatott rá. Mácha nem hirdet határozott nemzeti eszméket, de azért tudatában volt a nemzeti feladatoknak. A népet tanulmányozza. Problémája, hogy kell-e hinni. Szörnyű részére a rémes semmi Bölcséletének tárgyává ia bukott nőt tette. Költeményeinek központjában a nő, a cseh nő áll.

Mácha óta másképpen kezdünk a nőre nézni. Bozena *Nemcovának* nagy jelentősége, hogy tanulmányozta a szegény népet és a cseh nép szociális szeretetével kitűnt. Nála is megvan a nő problémája, mely egyidejűleg a férfié is — családi probléma.

Hasonlóképpen *Neruda*, aki ellenfeleinek odavetette a szót: számunkra a nemzetről és haziafíságról való állandó fecsegés meghaladott álláspont, — ami pedig nem csupán kozmopolitizmus, amivel megvádolták, hanem a cseh

bölcseletnek egy darabja. A szegény emberekről van szó, nemcsak a nyelvről, hanem a szegény népről. Neruda az erkölcsi kérdésekben rámutat az erkölcsi célokra. Bizonyos tisztaság van benne.

Vrchlicky és *Cech* költeményei ezzel szemben egyenesen politikaiak, nem jelentenek azonban haladást.

Machar részérő ifjúkorában a vallási és női probléma az első és állandó. Magdalénájában szintén a megrontott nő, a cseh nő, a cseh családi, erkölcsi viszonyok adják a tárgyat.

Vikovd-Kuněticka a cseh problémával foglalkozott. Drámáiban olyan képet nyújt, melyben átérzi az egész cseh életet és nála is újra ott van a nő problémája. Jól-lehet sehol sem mondta ki határozottan, mégis a tiszta cseh férfi problémájával foglalkozik.

Mácha óta ott látjuk a nőkérdést, nem mint valami kegyes tárgyat, hanem mint azt a kérdést, hogyan kell élni, milyen legyen a cseh családi, erkölcsi élet. Részére a cseh törekvések, a nemzeti program, az erkölcsre alapozott cseh családi életben jutnak kifejezésre.

Mácha óta a cseh probléma vallási és bölcseleti is. A nemzet nemcsak nyelvében él, hanem az államban, a politikában, gazdasági és szociális törekvéseiben, erkölcsében, istenességében, tudományában, bölcseletében és művészetében. Ezért modern nemzeti programunk azt parancsolja nekünk, hogy termékenyen dolgozzunk, koncentrikusan minden irányban és mindenben egyszerre, tehát jól felosszuk a nemzeti munkát és egye-sítsük, mint Havlicek monda, mind az erőket. Szóval mindenki teljesítse erkölcsi kötelességét a maga helyén.

Milyen más volna minden Csehországban, ha minden cseh faluban legalább egy ember volna, aki átérezné az egész cseh nemzeti problémát és csendben előkészülne a nagy feladatra!

Más nemzetek nemzeti gondolkodásának és törekvéseinek megismerése, ahogy azt Kollár akarta, versengésre ösztönözhet és kell, hogy ösztönözzön is, és világhelyzetünkről kell tájékoztatnia. Előre!

A nemzeti kérdés módszertana

6. A következő módszeres elveket használjuk a nemzetek jellemének tanulmányozása közben.

A nemzetekről és a maga nemzetéről is mindenki egészen elfogulatlanul ítélhet és nem kell a maga nemzetét istenítenie; nekem pl. a szlovákok azért, mert ismerem a hibáikat, nem kevésbé kedvesek, mint lennének, ha nem ismerném hibáikat. Nem értem, hogy a valóság felismerése mennyiben árthat nyelvünk, népünk, nemzetünk velünk született szeretetének. Választott nép létében nem hiszek. Nincs szükségem arra, hogy más nemzeteket becsméreljek, és ezzel a magamét kitüntessem. Meglátom a más népek hibáit is, de ezek nem fájnak nekem annyira, mint a magam nemzetének hibái.

gondolom, erkölcsi kötelességünk, hogy nyíltan beszéljünk a magunk és mások nemzetéről: a nemzeti jóskodás akadálya a haladásnak.

Egyre inkább meggyőződöm arról, hogy a nemzetek sajátságairól rendszerint helytelenül vagy majdnem felületesen ítélnék. A nemzetek a más; népeknél közönségesen csak azt látják meg, hogy mit esznek és isznak, hogyan öltözködnek és ezeknek az érzéki fogalmaknak ép ezért erős befolyásuk van a jellemükről alkotott ítéletre. Az embernek és a nemzetnek a lelkét azonban egyáltalán nem könnyű megismerni. Az ilyen ítéleteket tehát mint legilletéktelenebbeket fogadom, határozott a kételkedésem bennük, — ezért szégyenkeznék ítéletemet ily módon kimondani. Elég volna megítélni néhány társadalmi berendezést, néhány testi és szellemi tulajdon-ságot? Ez teljesen használhatatlan mód általános dicséretre vagy elítélésre.

Az embernél, úgy a nemzetnél is, főként a szellemet és a lelket nézem. A nyelvet nem tartom szentnek, hanem eszköznek, mely a szellemnek jóban és rosszban szolgálatára van. Az anyanyelv természetesen a legkedvesebb és így a leghathatósabb eszköz is.

A nemzetek viszálykodásaiban elsősorban a szellemi küzdelem érdekel — az eszmék, az érzések és az erkölcsi célok döntenek. Egy nemzetnek nyelvétől való megfosztását a lelketlen materializmus és a politikai mechanizmus barbárságának tartom. Az anyag ellen a szellemmel akarok harcolni; ezért régen kiléptem a bálványimádó szószátyárkodás és a nemzeti fanatizmus egyházából. Erkölcsösség és emberiség legyen minden egyednek és minden nemzetnek a célja. Sajátos nemzeti erkölcsstan nincsen.

A más népekkel való analógiák mindig jó vezetőink lévén, be kell látnunk, hogy az emberek egy időben, egy-azon viszonyok között meglehetősen hasonlóak, inkább, mint az az első tekintetre tűnik. A népek olyanok, amilyenek mindig voltak; fejlődünk, de lényegünkben nem változunk.

*

A környezet és a természet állandóan és erősen hat az emberre és a nemzetekre, ezért ezen hatásoknak a tanulmányozása sok kérdésnek megfejtéséhez vezet, különösen a nemzetiséginek, legalább is részben.

*

Ne tulajdonítsuk a léleknek azt, ami a testé — vagy éppen csak a bundánkhoz tartozik.

*

Egyre jobban felismerem, hogy a szlávokhoz jellem dolgában a németek állanak legközelebb. Ezt ugyan minden tudományos etnográfíából megtudhatjuk, de az a fontos, hogy ezt az életből és az irodalomból tudjuk meg és eszerint cselekedjünk. Például én ilyen módon azt a tényt állapítom meg, hogy a német befolyás nem változtatta meg a cseh jellemünket annyira, mint azt sok szlávofil elképzei. Különben is teljesen haszontalan dolog, ha politikai és nemzetiségi okokból mesterségesen gyártanak nemzeti ellentéteket; a politikai fejlődést tények és nem fikciók irányítják.

Műveltség nélkül nincs szabadság

7. Nemzeti törekvéseinknek milyen okai vannak?

Tudom nagyon jól, hogy ezt a kérdést nemzeti árulásnak híresztelték el és híresztelik ma is. Ma a politikai és újságírói körökben előszeretettel hivatkoznak a nemzeti, az ú. n. egészséges ösztönre, az elementáris és egyéb nemzeti erőkre; ameddig a politika a hatalom kérdése, kétségtelenül nagyon értékes politikai erő ez az ú. n. nemzeti ösztön és boldogok lehetünk, hogyha ebből az erőből minél többünk van. Azonban minden lékktan szerint is, az ösztönnek szolgálnia kell az észet, a célokat, aki tehát a mi nemzeti ösztöneinkre hivatkozik, annak célokat is kell maga elé tűznie, hacsak nem hiszi, hogy ezek a vak ösztönök önmaguktól célhoz vezetnek, anélkül, hogy céljainkat ismernünk kellene. Manapság az ilyen politikai és történeti vetetlenbe vetett hit igen általános. Én nem osztozom ebben, hanem nagy rossznak tartom és az elementáris és egyéb nemzeti erőkre való hivatkozásoknak legtöbb e&atében kétségtelen bizonyítékaim vannak — a politikai és nemzeti öntudat és műveltség hiányáról...

Részemre a cseh kérdés az emberiség sorsának kérdésével függ össze és a lelkiismeretnek kérdése. Kollárral együtt hiszem, hogy a nemzetek története nem vélet-

len dolga, hanem hogy benne a gondviselésnek határozott terve nyilvánul meg és ennél fogva a történészeknek és bölcselőknek, minden nemzetnek kötelessége, hogy ezt a világtervet felfogja, a maga helyét benne felismerje és meghatározza és ezen megismerés alapján a lehető legjobb és legvilágosabb öntudattal munkához lásson, még politikailag is. Persze nem hiszem, hogy az észnek sikerül a gondviselés terveit mélyebben feltárnia, de hiszem, hogy a műveltség mai állapotában minden gondolkozónak kötelessége, hogy Kollár előírásához alkalmazkodjon.

Ma ilyen mélyebb bölcséleti alap nélkül senki nemzeti öntudatát nem ismerhetjük el, legkevésbé azét, aki akár joggal, akár jogtalanul nemzeti őrhelyen áll.

Már Kollár is a kis nemzet problémájaként formulázta a cseh kérdést, utána Palacky a kis állam feladatát határozta meg. Kétségtelen, hogy Kollár szláv ideája csak eszköz volt a nemzeti kicsiség ellen, melyet annyira rossznak érzett. Elismerem teljesen őszintén, hogy engem is nyom kicsiségünk, de nem az a meggyőződés, mint Kolláré, hogy kicsi voltunk forrása kis számunk. Kollár panaszkodott: a kis nemzetek és nemzetcskék műveltsége közönségesen kicsinyes és vérszegény, nem élő, hanem vegetáló, — a kis népek szinte hiányosan éreznek és gondolkodnak — a kis nemzetekben az emberiség korlátoltan és elnyomorodottan nyilatkozik meg. Ebben sok az igazság: mégis azt hiszem, hogy nemzeti életünknek eleddig sajnálatos kicsinyesség átmeneti és idővel megszűnik. Megszűnik hibáinknak a megismerésével és beismerésével, — aki

ezeket a hibákat megismerte és átérezte, az le fogja vetni őket.

*

Mit tehattunk és tehetünk mi, mint nem önálló nemzet, mint földrajzilag minden oldalról ellenséges államok és nemzetek által körülvelt nemzet?

Havlicek erre a kérdésre a Slován legutolsó számában fiaíért a legszebben, összefoglalván politikai tapasztalatainak összességét:

„Aki csak valamelyest ismeri a történelmet és a világ folyását, írta, az biztosan tudja, hogy egyetlen politikai párt, egyetlen nemzet sem juthat el a végleges győzelemhez, hacsak nem sajátos belső ereje által, azon súlya által, melyet régebben szerzett magának, miért is mindenki úgy dolgozik a legjobban nemzete teljesebb szabadságáért, ha belső erejét segít megsokszorozni. Egy nemzetnek belső ereje azonban műveltségében, tette való készségében, iparkodásában, erkölcsében és viselkedésében nyilvánul és mindenki, aki nemzete ezen tulajdonságainak megszilárdításához hozzájárul, az segíti leginkább a szabadsághoz. Tevékenykedjünk tehát otthonunkban, közvetlen környezetünkben és nem lesz olyan hatalom, mely megakadályozhatna benne.”

A belső erőnek jelszava nem jelentette Havliőeknek azt, amit jelszavak közönségesen jelentenek. Ebben kifejezte élete munkájának értelmét, melyet következetesen minden részletben megvalósított. Ebből a szempontból megértjük fáradozását a polgárság általános és politikai műveltsége érdekében, irodalmi kritikáját és küzdelmét a közkeletű hazafiság ellen. Havlicek ezen

meggyőződése alapján a politikában is, jóllehet nem kicsinyelte az államot és az állami szervezetet, az autonóm szervezkedés maradandóbb jelentőségére és befolyására mutatott rá; ezért sürgette az egyházi reformot; röviden: a belső erő fogalmában általános nemzeti és gazdag, valamint politikai program is rejlik.

A világnak nincs az a hatalma, még ha az egész pokollal is szövetezik, amely egy műveit, nemes és derék nemzetet szolgásban és rabságban tarthatna.

Így tehát a politikai radikalizmussal és különösen a forradalommal szembe a műveltséget szegzi Havlicek; a politikai taktika legfőbb irányítójának a műveltségnek kell lennie, voltaképpen Havlicek szerint ez maga a taktika.

„Ezért véleményem szerint csak a nemzet általános műveltsége az egyedüli és legfőbb eszköze annak, hogy tényleg tartós szabadsághoz és jogokhoz jusson el: semmi más nem vezet érvényesen a célhoz. A forradalom, a lázadás is megmenthetnek egy nemzetet elnyomóitól — de csak rövid időre, mert ha nem az egész nemzet művelt, hamar akadnak ravaszok, akik értenek hozzá, hogyan kell más úton a régi önkényuralmat és elnyomást eu nép nyakára hozni. Erre tanít minket a régi és új időknek története. Minthogy a műveletlen nép, nem értvén mindent úgy, hogy a maga eszével megítélhesse, kénytelen valakinek hinni és annak tanácsai szerint viselkedni, milyen könnyen csalódik ebben a hitében és csak akkor jut a helyes belátásra, mikor már késő! A műveit embernek azonban nem kell senki üres szavának sem hinnie, mérlegeli mind a mondottakat és ahhoz tartja

magát, amit a leghelyesebbnek és leghasznosabbnak tart. Ezért minden politikai pártnak a becsületességét arról ismerjük meg, hogy milyen őszintén gondoskodik a nép igazi műveléséről; minden becsületes politikai pártnak az a meggyőződése, hogy annál erősebb lesz, minél műveltebb a nép, mivelhogy minden művelt embernek megvan a maga ítélete, megkülönbözteti az igazságot a hazugságtól, a jogot a jogtalanságtól, biztos, hogy az ilyen párthoz csatlakozik és nem hagyja magát más, hamis praktikákkal félrevezettetni.”

A nép művelésének — és ez különösen az újságírás szempontjából fontos — tényleges oktatásnak és meggyőzésnek kell lennie, sohase lehet izgatás és bujtogató. Könnyű a műveletlen népet izgatni, nehéz művelni...

Jellegzetesek Havliceknek azok a szavai, melyekkei a maga újságírói, alkotó tevékenységét jellemezte, mondván: „olvasóim jól tudják, hogy nem vagyok szószátyár. Meggyőződésem szerint semmit sem gáncsolok, amit nem tartok károsnak és ezt takargatás, szépítgetés, szónoki cafrangok nélkül mondom úgy, ahogy a szívemből fakad és ahogy Isten és a rendes emberek előtt felelni tudok érte.”

Havlicek itt nem nagyozott. Lehet, hogy olykor élesebb szót használt, de csak kevés és nem súlyos ilyen eetet akad, ha a forradalmi izgalmat tekintjük. Havlicek ebben a tekintetben is az ellenzéki politikusnak példaképe volt, aki sohasem beszélt a politikailag műveletlen la-kosság ízlése szerint, hanem azzal a szándékkal, hogy a polgárságot öntudatosá tegye és politikailag felemelje...

Havlicek nagy súlyt fektetett a szellemi műveltségre,

amelyet a jellem szilárdsága alapjának tartott. Közvetlen környezetében a maga szemével láthatta állandóan, hogy a forradalmi radikalizmus milyen gyorsan lelohad és elég oka és bizonyítéka volt rá, hogy mérlegelje, min alapszik a politikai állhatatosság, kitartás és fedhetetlenség. Megértette, hogy rossz és jellemtelen emberek megváltoztak; de bántotta, hogy határozottan becsületes emberek miként lehetnek politikailag olyan állhatatlanok, miért ijednek meg olyan könnyen. Ennek a reakció korában általános jelenségnek a magyarázatát következőképpen adja:

„Ennek oka politikai gondolkodásuknak határozatlansága és zavarossága. Hirtelen érzés és határozatlan lelkesedés által elragadtatva még nem érték rá, hogy politikai alapelveiknek rendszerét a fejükben megsaerkes'z-szék és ennél fogva, valahányszor lelkesedésük túlcsapong, vagy politikai gondolkodásuk szerkezete szörnyen zörög, azonnal mozdulatlanra dermednek. Nyilván azért, mert politikai gondolkodásuk nem nyugszik jólátgondolt és megállapított elveken, könnyen megijednek és nem remélik, hogy amit gondolnak, azt megvalósíthatják, csak valamiféle ünnepi politikájuk van a barátaik társaságában poharazás közben, de a való életben mindenkor csak hétköznapiak. Ha a nap a liberális oldalon süt, pillangóként röpködnek a legtarkább ragyogó színekben; ha felhők borulnak a láthatárra és messziről dördül a kormányzati dörgés, azonnal elbújnak, mint a férgek a lyukaikba.

Azonban azok a férfiak, akik szilárd elvek szerint gondolkodnak, akik politikájukban megingathatatlan szit-

bályokat állítottak fel, melyeket sem át nem lépnek, sem meg nem hamisítanak: az ilyenek a politikai elbizakodottság napjaiban szembe mernek szállni a túlzókkal és nem törődve azzal, hogy emiatt sokszor meg nem érdemelt szidalmakat kell elviselniök, le tudják hűteni fölösleges hevületüket és ezzel megkímélik néha hazájukat nagy szerencsétlenségtől, de azért nem félnek fel-emelni bátor szavukat a politikai elfogultság zavaros korszakaiban a szabadság kártevői és ellenségei ellen. A politikában mindenkinek elsősorban önmagával kell tisztában lennie és abban a meggyőződésben élnie, hogiy hazájának semmi ártalmasat, semmi jogtalant nem kíván, ha pedig egyszer ilyen meggyőződésre szert tett, nem szabad sem félnie, sem szégyenkeznie, hogy ezt a meggyőződését, mint megengedett és becsületes dolgot mindenki előtt, akár a császár előtt is, hirdesse és védielmezze. Csak ilyen módon születhetik meg valójában az igazi szabadság és maradhat meg a jövőre is.”

Havlicsek részére tehát a műveltség egyszersmind öntudatoság, mely nemcsak ismereteken nyugszik, hanem az akarat, a jellem műveltségén is. Újságírói tevékenységének vége felé még ezt írta: „valaki azt mondta nagyon találóan és helyesen, hogy a népeknek és polgároknak egyáltalán nincs szükségük forradalomra, küzdelemre, nehézségekre, hogy teljesen szabadok legyenek és jó törvényes kormányuk legyen, hogy ehhez nem kell semmi más, csak hogy mindenki azt mondja: ezt akiarjuk, azt nem akarjuk. De hogy ez lehetséges legyen, ahhoz az általános műveltségnek még nagyobb foka kell, mint amilyen a mai.”

„Ezt akarjuk, azt nem akarjuk, — kell mondania minden egyesnek, az öntudatnak általánosnak kell lennie; minden egyesnek nemzeti felelőssége tudatában kell lennie, mert egyedüli és igazi ellenségei nemzetünknek — mi magunk vagyunk.”

Európa nemzeti tarkasága

8. Nagy segítségünkre lenne, ha Európának egy jó nemzetiségi térképe volna bemutatható, de ilyen térkép nincsen. A néprajzi térképeknek ez a hiánya nagyon jellemző a szociológiai tudomány ezen ágának tudományos állapotára, amely pedig a háború folyamán s a háború közvetlen következményeként annyira jelentőssé vált. Még jellegzetesebb az a tény, hogy a háborúról és a különböző nemzetekről folyó állandó viták dacára sem kapható olyan térkép, mely a különböző népek elhelyezkedéséről tájékoztatna; akadnak politikai, vasúti és más térképek, de nemzetiségi térképeket nem találunk. Gondolják kérem át, hogy a háborúnak voltaképpen kérdése földrajzilag nincs ábrázolva, jóllehet már egy éve⁷ hogy naponkint végnélküli viták folynak a sajtóban is, a nyilvánosságban is a nemzetiségi kérdéstről. Csak néhány szakember fogja fel a helyzetet és, szolgáltat meg- lehetősen szórványos néprajzi adatokat tanulmányaiban és írásaiban.

Ennyire begyökerezett az állam fogalma, mint egyetlen olyan szociális elemé, amely a politikai világban a mérlegre esik. Ma arra kényszerülünk, hogy elismerjük népeknek a létét és különbséget kell tennünk államok

juk a politikai és néprajzi határoknak eltérését egymástól. Ha az angol ember a maga népéről beszél, azonosítja a népet és az államot. Nem úgy a csehek vagy szerbek, mert tapasztalatuk szerint az állam és a nép fogalma nem fedik egymást, mivelhogy az ő népük vagy több államban van elterjedve, vagy más népekkel osztozik egy állam területén. Mi szlávok nagyon élesen megkülönböztetjük az államot és a népet; az angolok is ugyanazt teszik, mikor a német és angol nép civilizációjának megjelölésére a „spirit” (szellem) és kultúra szót használja.

Az államférfiak évkönyve (Statesman's Yearbook) 1915-ben 28 államot sorol fel Európában, ha Ausztria-Magyarországot és Németországot egy-egy államnani fogjuk fel; de 53 állam van, ha Ausztriát elválasztjuk Magyarországtól és Németországot felosztjuk 25 szövetségi egységére.

Ha Európának egy jobb néprajzi térképét elővesszük, — sajnos németet kell vennünk, — 62 népet, illetőleg nemzetiséget találunk. Más szóval Európában több mint kétszerannyi nép van, mint állam és ez azt jelenti, hogy a mostani államok nemzetiségileg keverték és hogy ezeknek az államoknak több mint egy nemzetből kell állaniuk. És továbbá ez azt jelenti, hogy Európában sokkal több függő, mint független nemzet van; csak 17 független nemzet van, amelyeknek, mondjuk, önálló az államszervezetük, de még ezeknek a független nemzeteknek egyes részei is idegen államoktól függnék. Tényleg kevés olyan állam van, melyet egyetlen nemzet alkot — csak 7 van 28 közül. De ha van is 7 nemzeti

állam, ez nem jelenti azt, hogy ezt a hét államot hét nemzetiség alkotja, mert egyes államoknak azonos nemzetiségük van és más esetekben egyazon nemzetiség több államban oszlik meg.

És azonnal megjegyzem, hogy ezek aiz államok — a nemzeti fogalom szoros értelmében véve — mindi kicsik, egyesek közülök parányiak. Andorra, Dánia, San-Mano, Liechtenstein, Monaco, Hollandia, Portugália és a pápai állam Rómában ehhez a csoporthoz tartoznak.

A középnagy és még inkább a nagy államok általában keverték, jóllehet jellegüket tekintve nagyon különbözők, ami az őket alkotó különböző nemzeti egységek viszonyait, számát és természetesen kulturális fokát illeti.

Rendszerint egy nemzet — az uralkodó — többségben van, a különböző államokban ez a többség különböző fokú. Mégis van egyetlen egy példánk, ahol a kisebbség akar uralkodni — a németek Ausztriában és mellettük a magyarok Magyarországon.

Ausztria-Magyarország a kevert vagy soknyelvű államnak különleges fajtáját képviseli — különböző kisebb és nagyobb nemzeteknek aránylag nagy száma alkot egy államot. A balkáni szövetség, melyről annyi idealista és még politikus is álmodott, természetesen szintén ilyen fajtájú lett volna.

A mi szempontunkból szükségtelén, hogy részletesen osztályozzuk a kevert államokat; ennek a kérdésnek alapos szociológiai letárgyalása azt kívánja, hogy milicien egyes államban pontosan leírjuk a nemzeti egysé-

geket; csak ebben az esetben lehet eredményes összehasonlításokról szó.

Ha megnézzük az államokat, melyek közvetlenül vesznek részt a háborúban, úgy azt találjuk, hogy mind keverték, de különböző mértékben. Németországnak 60 millió német lakosán kívül hat nemzetisége van, közülük kettőinek: a lengyeleknek és a franciáknak száma tekintélyes. A többi négy: a luzsici szerbek, a dánok, a csehek és a lettek gyenge kisebbséget alkotnak. Ausztria-Magyarországon tíz nemzetiség él, európai Törökországban három és ezenkívül néhány nemzeti töredék, törökfajták, görögök, bolgárok, örmények stb.; ázsiai Törökország szintén nagyon kevert. Bulgária kevert, mert nagyszámú török kisebbsége van, nem beszélve a román töredékről stb.

A szövetkezett államok, az entente, szintén keverték, de legtöbbszörre különbözőképpen. Nagy-Britanniában a nemangol népeknek tekintélyes maradványai vannak és Franciaországban is vannak fajok, amelyek nemi franciák; Olaszország is, mely a tiszta nemzeti állam példaképének hirdeti magát, szlovén, német és albán töredékekkel bír. Szerbiának vannak nem-szerb, bolgár és albán kisebbségei; Montenegro, a legkisebb ország, is kevert.

Oroszország néprajzilag egész különleges állam; európai Oroszországról beszélek. A brit birodalomban, persze tengerentúli birtokain és gyarmatain a népeknek, néptöredékeknek és fajoknak szintén egész serege él, de Nagy-Britannia főképp angol, míg a voltaképpeni Oroszországban, jöllehet az oroszok túlnyomó többségben van-

nak, sok nép van, egyesek közülök számosak és azonkívül önálló kultúrával és hagyománnyal is bírnak. Oroszország speciális néprajzi térképén (Ajtov: Oroszország népei és nyelvei. Annales de Geographie 1906.) 85 különböző fajú népet sorol fel és mellettük még névtelen nemzetiségekről is szó esik.

Ha az európai államok nemzetiségi összetételét összehasonlítjuk, feltűnő különbséget találunk Európa nyugati és keleti része között. Ha Európát kettéosztjuk egy vonallal, melyet az Adriai tengertől a Balti tengerig húzunk és egész a Botteni öböl magasságáig megkoszszabbítunk, úgy a nyugaton 19 nemzetet találunk; közülök kilenc 12 államot alkot: Portugália, Spanyolország, Franciaország, Olaszország, Hollandia, Dánia, Norvégia, Svédország, Németország, Nagy-Britannia, Belgium, Svájc. A többi túlnyomóan nemzeti töredék, mint baszkok, bretonok, welsziek, írek, gallok, rétorománok, lappok, nem is szólva az Olaszországban élő szlovénekről, albánokról és németekről.

A nyugati államok mindenféle nagyságúak: egyesek nagyok, mások közepes nagyságúak, a többi kicsi állam; itt valamilyen nemzetiségi egyensúly van.

Kelet-Európa teljes-en más képet nyújt. Itt egy nagy nemzet van — valójában Európában a legnagyobb nemzet —, a többi kicsi és törpe nép, melyek közül egyesek független államokban élnek. De Kelet-Európában — és ez különösen Oroszországra érvényes — a nemzeti és faji töredékek tarkasága jellemző.

A Kelet és Nyugat az államok számában és nagyságában különbözik egymástól. Amíg Nyugaton 18 állam van, addig Keleten csak 8 és közülök kettő részben a

Nyugathoz, részben a Kelethez tartozik. Mivel a Keletet és Nyugatot nem határolja el éles és egyenes vonal: Németország és Ausztria a Kelethez és a Nyugathoz is tartozik.

Ha Kelet- és Nyugat-Európáról beszélünk és azt állítjuk, hogy a két fél nincsen élesen elhatárolva, úgy ez azért van, mert közben Közép-Európában különleges nemzetiségi övet találunk. Trieszttól, Szalonikitől, Konstantinápolytól északnak Danzig és Pétervárig nem egyenes vonal, hanem Berlin felé — melynek szomszédságában élnek a luzsici szerbek — kiöblösödő vonal mentén a kisebb nemzeteknek nagyobb száma él, amelyek eddig Németország, Ausztria, Törökország és Oroszország uralma alatt voltak. Ez az öv, mely Kelet Poroszországból, Ausztria-Magyarországból, a Balkánból és Nyugat-Oroszországból áll, a nemzeti ellentéteknek valóságos és sajátos középpontja. Itt a nemzeti és a nyelvi kérdés a politikai mozgatóerő. Itt tört ki a mostani háború ; itt van a tűzfészek, ahonnan egész Európára átterjed a nyugtalanság és békétlenség. Ez az öv az ú. n. keleti kérdésnek magva, ez az öv indokolja meg a legsürgetőbben és legkiáltóbban, hogy Európa politikailag újjászervezésre szorul. Ebben az övben a kisebb népek állandóan küzdenek és harcolnak szabadságukért és függetlenségükért.

Ez az öv mutatta meg az európai államférfiaknak a kis népek problémáját; és ez a háború a szövetségeseiket mindenekelőtt arra kényszeríti, hogy e kérdés elintézésével foglalkozzanak.

Ennek a veszélyes övnek népei szabadok voltak, de megfosztattak függetlenségüktől; egyeseknek a művelt-

gége magas fokú és a számuk tekintélyes, ezek a kis népek között a legnagyobbak. Végül hangsúlyozni kell azt a meglepő tényt, hogy hárman ezek közül a nemzetek közül különböző országokban oszlanak meg; a szerb-horvátok négy államban és hét közigazgatási egységben oszlanak meg, a lengyelek három államban, a csehek és szlovákok két államban; ez a megoszlás megmagyarázza a szerb-horvát, cseh és lengyel kérdés sajátos jelentőségét.

Kis nemzetek joga

9. Állandóan kisebb és nagyobb, kis és nagy népekről beszélünk, — mi hát a kis és nagy nép fogalmának a meghatározása? Mi tesz egy népet naggyá? Mi egy kis nép problémája és hogyan keletkezik ez a probléma?

Magának a nagyságnak és kicsiségnek fogalma relatív és korrelatív annál inkább, ha az osztályozás alapjául a lakosság számát, az állam vagy nemzet területének kiterjedését vesszük.

Legszámosabb a lakosság Oroszországban, Németországban és Ausztria-Magyarországban; ebben az értelemben az oroszok és németek a legnagyobb nemzetek; az angolok, franciák, olaszok és spanyolok — ha az Európán kívül élő nemzeteket nem tekintjük — kisebbek. Egyes szociológusok ugyan az oroszokat, németeket és angolokat egy osztályba fogják sorozni (86-45 milliósak), a franciákat, olaszokat és spanyolokat pedig a középső osztályba (40-20 milliósak). A harmadik csoportot a 20 millió alul maradó népek alkotják, így a lengyelek, románok, szerb-horvátok és csehek, akik után a portugálok, svédek stb. következnek és végül azok, akiket nemzeti töredékeknek vagy szilánkoknak neveznek.

Nem kell rámutatni, hogy az ilyen osztályozás csak a számra és annak következményeire van alapítva; kétségtelenül senki sem fogja ezeknek a matematikai számadatoknak határozott anyagi jelentőségét kisebbiteni akarni. Mindannyian tudjuk, hogy mit jelent a nagyobb vagy kisebb hadsereg.

De egy nemzetnek számbeli nagysága állandóan ingadozó és változó. A 19-ik század óta majdnem minden nemzet megnőtt számbelien. Ennélfogva minden nemzet nagyobbá lett és a statisztikusok kiszámíthatják, hogy a különböző nemzetek mikor duplázódnak meg számukban. A növekedésnek ezen folyamata által megváltozik az egyes nemzetek számbeli aránya, tekintettel arra a tényre, hogy egyes nemzetek gyorsabban növekednek, mint mások. Legfeltűnőbb példája ennek, ami ezt a háborút is részben megmagyarázza, a francia lakosságnak lassú növekedése, ha összehasonlítjuk a német lakosság gyors szaporodásával. 1845-ig Franciaországnak több lakosa volt, mint Németországnak, a 18. század végén és a 19. század elején a franciák voltak tényleg a legnagyobb nemzet. A francia történelem ezen korszakának nagy részét megmagyarázhatjuk ennek a ténynek az alapján, úgy, ahogy megértjük a német történelmet, ha a lakossága szaporodására figyelemmel vagyunk. Maguk a németek büszkéek erre a szaporodásra, mint a nagyságra való igényük egyik indítékára.

Itt említjük a dekadenciának és degenerációnak bizonyult problémáját; tény, hogy a népmozgalom az utolsó években sok országban vagy országrészben megcsappant, tény, hogy a népmozgalom számszerűleg fejlődésében igen gyakran és igen meglepően változik;

ezek a tények, mondom, minden gondolkodó embert arra kényszerítenek, hogy tartózkodjon az általánosítástól és az elítélő véleménytől.

A túlzó német nacionalistáknak nincsen joguk, hogy elítéljék a franciákat és más országokat, ahol a lakosság lassabban szaporodik, mint Németországban. Mert nemcsak Németországban is megcsappant a születések száma, de azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a német nemzetgazdászoknak tekintélyes többsége elfogadja a népesedési elmélet alapjául Malthus főelvéit és nem hajlandó a lakosságnak ebben az elsietett szaporodásában a fizikai és erkölcsi erőnek bizonyítékát látni.

De tegyük fel, hogy a lakosság szaporodása, a születések számának túltengése a halálozásokkal szemben» a fizikai és erkölcsi egészség mértékének fogható fel. Ebben az esetben a népesedési elv épügy vonatkozik Németországra, mint más államokra. Ennek a kérdésnek szakértői úgy tudják, hogy a 19. században Anglia volt egyetlen példája az olyan országnak, melynek lakossága számában megháromszorozódott, és ugyancsak meg kell jegyeznünk, hogy cseh földön a cseh lakosság száma gyorsabban növekedett, mint a németé. Ezekben és más esetekben megengedik-e a német ultranacionalisták, hogy saját logikájuknak következtetéseit levonjuk?

Röviden: a fizikai nagyság és erő, mely természetesen mindig relatív és korrelatív, nem biztosítéka, nem alapja a jognak és előjognak; 70 kétségtelenül több, mint 10, de van azért a 70-nek joga, hogy a 10-nek elvegye a kenyerét? Van joguk rá, hogy erőszakot alkalmazzanak?

A német sovíniszták a történelemre hivatkoznak. Előhozzák: a történelem azt bizonyítja, hogy a kis államok lassan, de biztosan elsorvadnak és csak a nagy államok anyagául szolgálnak. Hasonlítsuk össze a kis államok százait a középkorban és az újkorban is — a nagy államok által elnyeltek és felszívattak. Poroszország maga példája az ilyen elnyelésnek, hasonlóképpen Franciaország, Olaszország és Anglia, egyszóval, minden nagy állam kicsikből alakult. A történelem tehát azt bizonyítja, hogy a politikai fejlődés törvénye szerint a nagy államok és nemzetek alakulása elkerülhetetlen. A kis államok és nemzetek még a legelőnyösebb viszonyok között is csak időlegesen, a történelmi fejlődés elősegíti és kedvez a nagy államok és nemzetek növekedésének; Németország nagy, nagyobb, mint a többi államok, egynek a kivételével, mely inkább látzólagos, mint valóságos; ennél fogva jogos törekvése a világpolitika, a világhatalom.

Vizsgáljuk meg ezt a pangermán imperialista elméletet egészen a mélyéig. Kétségtelenül igaz, hogy sok kicsi államot — városállamot — nyelt el egy állam, mely folyton nőtt. De Franciaországban, Olaszországban és másutt, részben Poroszországban is, ez a folyamat egyazon népnek, egyazon nemzetnek egységesítésével járt, soha idegen nemzeteknek leigázásával, jóllehet Poroszország és más államok idegen népeket is leigáztak.

Ha a történelem azt bizonyítja, hogy kis államok és nemzetek kérészéletűek voltak, akkor ugyanezt igazolja nagy államok esetében is, — emlékezzünk a keleti birodalmakra, Nagy Sándorra, a görögökre és rómaiakra, frankokra, a régi német birodalomra, Napóleonra. Mind-

ezek az államok — sohasem a nemzetek — csak mulandók voltak. A pangermánok a politikai, nem nemzeti alakulatoknak igazi értelmét nem fogják fel helyesen és bizonyítékaik, melyeket használnak, hamisak.

A történelem integráló folyamat, de ugyanakkor dezintegráló is: ez a kettős folyamat az individualizmus erősödésében és egyszersmind a kollektivizmus növekedésében nyilvánul meg. A történelem nem uniformizálásra törekszik, hanem a különbözőségeire és e különbözőségek szervezésére, mely aztán gyakran terméketlen, egyhangú, meghatározatlan uniformizáltságnak mutatkozik.

Politikailag szólva: a szociális életben a centralizáló törekvéseket mindig kiegyensúlyozzák az autonómiáért, a federációért folytatott küzdelmek nagy sokféleségükben; az abszolutizmus centralizációját megakasztja mindenütt a szabadság, az arisztokrácia centralizáló törekvéseit gyöngítik a demokratikus, egyéni törekvések. Ez a kettős folyamat megnyilvánul a szociális életnek minden területén.

Így a történelem elveti a pangermán érvelést. A történelem azt mutatja, hogy nemzeti államok keletkeznek Európában. A történelem nemcsak a nagy államok javára, hanem a közép és kis nemzeti államok javára is szól.

A történelem szól minden egyesért, az individualizmusért általában; a nemzetek homogén egyedeknek természetes szervezetei és az államok, melyek inkább mesterséges szervezetek, egyre jobban alkalmazkodnak a nemzetekhez. Tehát általános ez a törekvés úgy, hogy

egy nemzetnek számbeli ereje nem játszik döntő szerepet.

A történelem azt mutatja, hogy a 18. század óta a nemzetiségi elv egyre erősödik és a politikai elismerést mind jobban elérte. A nemzeti individualitások, nyelvek és kultúrájuk állandóan tért hódítottak egész Európában és a nyelvi jogokat fokozatosan változtatták. Ezeket a jogokat védték és védik Olaszországban, Ausztria-Magyarországon és a Balkánon a nemzetek; Németország is védi őket. Hogyan tudja Németország vagy más nemzet ezeket a jogokat a maga részére követelni és másoknak egyidejűleg megtagadni?

Hogy a nemzeti érzés és gondolkozás milyen erőssé és messzehatóvá lett a modern korban, mutatja az elnyomott nemzetiségek újjászületése minden államban. A cseh nép újjászületése feltűnő példája ennek; ez az általános nemzeti elvnek igazolása. Az öntudatra ébredt népeknek szociális egysége, mely áttöri a régi, politikai határokat, igazi, mivel szociális egységet tartalmaz, míg a régi állam a politikai és katonai küzdelemnek szerve volt.

Az állam feladata tehát megváltozott és pedig összhangban a kulturális fejlődéssel. Ausztria és Poroszország klasszikus példái az állam és nemzet közti ellentétnek. Az állam autokratikus, uralkodik és hatalmaskodik, a nemzet demokratikus, igazgat, szociális és önmagából fejlődik. Ezért az államok olyanok, mint a nemzetek.

A történelem igazolja továbbá, hogy a nemzeti érzésnek meggyőződése nem akadályozza az internacionalizmus fejlődését. Nem üzők szójátékot, mikor élesen meg-

különböztetem az internacionalizmust és az államköziséget. Az igazi nacionalizmus nem ellenkezik az internacionalizmussal, de visszautasítjuk azokat a nemzeti sovinisztákat, akik a nacionalizmus nevében elnyomnak más népeket, elvetjük az internacionalizmusnak azt a formáját, mely a valóságban csak egy népet ismer el és az a saját nemzete, másokat pedig elnyom. Az igazi internacionalizmus nem elnyomás, de a nacionalizmus sem, sem pedig antimacionalizmus.

A történelemből azt tanuljuk, hogy a háborús szellem gyengül, hogy a militarizmus mind jobban defenzívába szorul, jóllehet, előbb offenzív volt: azt tanuljuk a történelemből, hogy a nemzetek egyre inkább ömragukért akarnak dolgozni és függetleníteni magukat mások munkájától. A lustálkodás, az arisztokráciának elnyomó formája gyengül, mind az egyeseknél, mind az osztályokban, mind a nemzetekben, mind a fajokban. Végül azt is feltárja a történelem, hogy a nyers erő és tömeg egyre értéktelenebbé lesz. Minden nemzetnek legjobb férfiúi egységesek abban, hogy a szellemi és erkölcsi erőket értékelik. Minden nemzet vezetőinek hathatós jelszava a humanitás.

Igaz és a történelem igazolja, hogy az emberiség az egységéért küzd, de nem az egyöntetűségéért: világszövetségért és sohasem viláгурalomért, a népek egyekértéséért és soha a népek és fajok szolgaságáért, organizációért és soha Európa meghódításáért.

Ha nem tévedek, úgy ez a háború ezt a történelmi igazságot leplezi le. Nem kell úri nép, Herremvolk, hanem nemzeti egyenlőség és paritás. Szabadság, egyenlőség

és testvériség a nemzetek között, akár az egyedek között. Ezek a politikai alapelvek, melyeket Franciaországban a humanitás nevében hirdettek, alapjai a demokráciának minden nemzet kebelében, alapjai a demokratikus vonatkozásoknak az államok és nemzetek között, alapjai a demokratikus internacionalizmusnak.

A pangermánok hiába hivatkoznak a történelemre; a tények ellenük szólnak. A történelem kétségtelenül miagistra vitae, az élet tanítómestere, de azért a történelem csak történelem. Valójában a történelmi tények nem igazolnak semmit, mert a tények mind történelmi, — a történelem sok példát mutat a brutalitásból és humanitásból, a jogból és hazugságból. A hunok is történelmi. Igazi kérdés volt és marad mindig, hogy különbség nélkül meg kell-e hajolnunk minden történelmi tény előtt vagy pedig eltökéltek vagyunk, hogy uralkodjunk fölöttük. A realizmus híve vagyok; de a szellemi és erkölcsi, társadalmi erők és növekedésük nem kevésbé reálisak, mint a porosz generálisok; elfogadhatjuk és el kell fogadnunk a politikai realizmust, de sohasem érthetünk egyet a Treitschkék, Mommsenek, Lagardeok, Bernhardik stb. reálpolitikájával, mely az antropológiát, az embertant zoológiává, állattanná változtatta.

A kisebb és kis nemzeti államok nagyon jól létezhetnek, hiszen a valóságban léteznek is — a 28 állam közül legfeljebb nyolcat lehet nagy vagy nagyobb állammak nevezni, más szóval a kis államok túlsúlyban vannak a nagy államok felett 3:1 arányban. Ha csak a nagyságot ismerjük el, akkor ne csodálkozzunk, hogy csak egyetlen nagy állam akar lenni, hogy csak egyetlen nagy nemzetnek van igénye világalomra.

A kisebb államok politikai függetlenségének feltételei ugyanazok, mint a nagyobb államokéi. A kis és nagy államoknak egyaránt vannak természetes határaik, hegyláncaik, a Pyreneusok, vagy cseh hegyek, nagy folyóik stb. A nagy államok és majdnem mind a kis államok tenger mellékiek, csak Svájc és Szerbia kontinentálisak, de éppen Svájc nyújt ékes példát arra, hogy egy kis állam boldogulhat tengerpart nélkül is. Sok kis nemzetnek: a cseheknek, magyaroknak nincsen tengerük.

Általában az ú. n. nemzeti határok politikai határok, melyeket az államok sztratégiai okokból választottak. A nemzetek terjeszkednek tekintet nélkül a természetes határokra: ezek a határok mindinkább elveszítik politikai jelentőségüket, mert a kultúra és a kulturális fejlődés a természet és vak erői felett való uralmat és azok ellenőrzését jelenti.

A kis államoknak, és nemzeteknek is sikerült megvédeni függetlenségüket; vegyük például a kis Montegrót és más balkán nemzeteket a törökökkel szemben, Hollandiát Spanyolországgal, Svájcot kisebb formájában Ausztria ellen stb. A legnagyobb államok sem állhattak ellen a kis államoknak vagy a nemzetek öntudatának, amelyeknek lelkületét a cseh hazafinak, Rieger dr.-nak híres szavaival fejezhetjük ki: „nem adjuk meg magunkat”.

A kisebb nemzetek fizikai, szellemi és erkölcsi tulajdonságai vannak olyan jók, mint nagy szomszédaiké és elnyomóiké. Talán a szerbek tehetségtelegebbek, mint az ausztriai németek? A csehek talán kevésbé energikusak és buzgók, miután megvédték és megszilárdítottak

ták nemzetiségüket a németekkel szemben? A dán talán legműveltebb nemzete Európának, a csehek között kevesebb az írástudatlan, mint az ausztriai németek között.

Hasonló újabb meg újabb bizonyítékokat hozhatnék még fel, de hajlandó vagyok elismerni, hogy ezekkel szemben a kis nemzetek határozott nehézségekkel küzdenek. A kis nemzetnek kisebb számú feje és keze van; a munka megosztása és szervezete fizikailag és szellemileg kevésbé bőséges. Kisebb számú szakemberük van, a gazdagság és jólét mérsékeltebb. De itt is vannak kivételek: nézzük Hollandiát, Svájcot, Csehországot stb. Egyes kis nemzetek hajlandók arra, hogy a féltékenység különös formáját sajátítsák el, nincs elég bátor ságuk és vállalkozó szellemük, néha az őszinteségnek határozottan lealacsonyító hiányában is szenvednek. Vájjon ezek a sajátosságok nem következményei-e a sokáig tartó elnyomatásnak? Bizonyos, hogy az ilyen árnyoldalak, amennyiben léteznek, csak határozott viszonyok között, a rabló militarizmusnak és gazdasági kizsákmányolásnak fennálló rendszerében vannak meg. Adjatok a kisebb nemzeteknek szabadságot, ne avatkozzatok be életükbe, akarjátok ti is; — és ezek az árnyoldalak egykettőre eltűnnek.

A kis nemzeteknek vannak bizonyos előnyeik is a nagyobb nemzetekkel szemben; amint az árnyoldalak, úgy az előnyök is viszonylagosak.

A kisebb nemzet határozott sokoldalúságot mutat, minden egyéni erő és tehetség érvényesül és alkalmazást talál, a munka, erőfeszítés és általában az egész munkarendszer intenzívebbé lett. Tudjuk, hogy a jó paraszt-

birtok többet termel, mint a nagybirtok. Úgy mondhatnám, hogy az egész nép jól meggyúrt. Palacky, a mt nagy cseh történétírónk, felhívta nemzetét, hogy erőfelesztését kétszerezze, sőt tízszeresse meg; a kis nemzetek kétségtelenül a dolgozók népei. Kisebb faluiban a népnek, eszméknek és érzéseknek kölcsönössége nagyobb, az emberek jobban ismerik egymást; könnyebben egységesíthetők, bár ennek a bensőséges viszonynak is megvannak a maga árnyoldalai. Fischer dr., a sheffieldi egyetem kancellárja, a kis államok értékéről szóló tanulmányában megemlíti a tényt, hogy náluk — a demokrácia, a népnek közvetlen részvéte a kormányzásban jobban kifejlődhet. Számos példával bizonyítja ezt; és biztosan ez a gondolat készítette Rousseaut javaslatára, hogy a nagy államokat kis községekre kell szétosztani. A szociológusok és történészek tudják, hogy a modern állam közigazgatási rendszere a városok kis közigazgatásából fejlődött ki. A nagyvárosok a nagy államokban a határtalan expanzió ellen szolgáló eszközök. Nem akarom eltitkolni a tényt, hogy ia kis nemzeteket is félrevezethetik csalogató imperialisztikus eszmények; kiváló például szolgálnak a magyarok és talán a bolgárok is. Kollár, a költő és a humanitásnak, meg a nemzeti kölcsönösségnek nagy apostola, helyesen jegyezte meg, hogy kis nemzetek is lehetnek nagyon türelmetlenek.

A német imperialisták sokszor azt mondják nekünk, hogy a kis nemzetek nem szülhetnek nagy férfiakat: a nagy férfiak, — erősítgetik nekünk, — nagy térre és sok és nagy szellemekkel való érintkezésre szorulnak.

Nem hiszek ebben és példaképpen felhozom hazámat; az egész világ ismeri és értékeli Hus Jánost, az egész világ tanult ne velőmesterétől Komenskytól; a cseh testvérközösség egyháza a világ csodája, ahogy a történészek állítják; ennek az egyháznak alapítója Chelcicky Péter, Tolsztojnak nagy előfutárja, egyre nagyobb megbecsülésre talál; a mi népünk volt az első, mely a középkornak szellemi centralizmusát megtörte és a reformációra vállalkozott. Zizka, a husziták vezére, a modern hadvezetésnek megalapítója.

A kis népek bátorságáról és hősiességéről már beszéltem; a huszita csehek egész Közép-Európával száloltak szembe, a történetírók feljegyezték, hogy a németek, ha csiak hallották a husziták harci énekét, szétfutottak. Bármilyen hibáik és hiányaik is lehetnek a kis nemzeteknek, azért szeretik hazájukat és nemzetüket és ez a szeretet a politika és kultúra terén energikus tevékenységre serkent.

Kultúráról beszélek. A kultúra nehéz és bonyolult szociológiai tényező. Ki akarom fejteni a magam álláspontját. A kultúra nem egy nemzetnek, nagynak vagy kicsinynek terméke. A kulturális fokozatoknak különböző típusai vannak. Nem vagyok Rousseau-nak követője vagy a primitív kulturális fokozatoknak csupán csodálója, de nagy ügyetlenség, ha kultúrájának különböző formáit és fokait nem értjük meg, ahogyan azt számos nemzetenél és nemzetrésznél találjuk, ha nem fogjuk fel ésszel, hogy minden nemzetnek magáranak és függetlenül kell a kultúráját kialakítania és nem veheti át más néptől, még ha azt kulturáltabbnak is mondjuk,

Az ilyen passzív átvétel lehet kényelmes, de veszedelmes és kártékony.

A kultúrát nem lehet a nemzetbe sem beleerősíteni, sem beleverni. Ha a németek azt mondják, hogy ők a kultúra hordozói — Kulturträger —, úgy az csak ürügy. Egy lengyel politikus határozottan joggal állítja, hogy az erőszakos elnemzetlenítés egyike a legnagyobb szociális bajoknak.

Fischer dr. a durva és vitéz szerb parasztról beszélve, nagyon találóan hivatkozik a balladákra, melyeket a rigómezei csatáról énekelnek és ezeknek a balladáknak nagy nevelő hatására, melyet a szlávokra gyakorolnak. Az utolsó török háború idejében véletlenül Szerbiában voltam és egy szerb tiszt elmesélte a harctéren tett tapasztalatait. Mikor parasztokból álló ezrede élén a Koszovó poljéra, a híres Rigómezőre ért, halálos csend ereszkedett az egész csapatna: a legénység és a tisztek parancs nélkül levették sapkájukat, keresztet vetettek éa mindegyik törekedett csendesen lépni, hogy hősi őseinek örök nyugalalmát meg ne zavarja. A viharvert arcok közül sok öntudatlanul könnyekben ázott, teljesen mint barátomé, amikor ezt elbeszélte. Én is mélyen meg voltam indulva emlékei jellemzése közben. Hány német professzor, aki ma Szerbia ellen dühöng, érdemes az önök véleménye szerint ezeknek a műveletlen parasztoknak akár csak egy könnyére is?

A nagy népeknek hátrányait is fejtegetném. Németország maga, mely igényt tart arra, hogy minden nemzet között a legnagyobb legyen, állandó nyugtalanságok miatt szenved. A nagyság kötelezettségekkel jár — meg-

oltalmazni a kisebb testvéreket és megsegíteni őket, hogy a maguk szövetségét megteremthessék és megszervehessék. A balkáni nemzetek megkísérelték ezt, de Európától nem kaptak segítséget. Minden nemzet ismeri a szociális reformok szükségét; az erőseknek meg kell védeniök a gyengéket, mint az egyes államban van. Hasonló elvek érvényesek a nagy államoknak a kis államokhoz és nemzetekhez való viszonyában. Ahogy nincs emberfölötti ember, úgy nincsenek a nagy nemzeteknek felsőbbégi jogaik. Egy nagy nemzetnek sincsen joga, hogy kisebb szomszédjait imperialisztikus étvágyának és mértéktelen hatalomvágyának játékszeréül használja. Viszont pedig a kis nemzeteknek sem szabad megkísérelniök, hogy a nagyokat utánozzák; bele kell törödniök, hogy a maguk útján haladjanak.

A kis népek függetlenségéért szólok, jól ismerem a szofisztikus ellenvetéseket, melyek bizonyítékként díszellegnek, például, hogy a lappok nem alkothatnak államot és a kalmüköknek nem lehet egyetemük. A kérdés azonban az, hogy függetlenné lehetnek-e azok a nemzetek, melyek nemzeti voltuknak tudatában vannak és gazdasági, valamint kulturális fejlődésükkel, szabadság után való vágyakozásukkal és érte való küzdelmükkel a politikai függetlenség lehetőségét igazolják. Vegyük pl. a lengyeleket, szerbeket, horvátokat és a cseheket; ezek a nemzetek a legnagyobbak a kisebb nemzetek között, hús- és tízmilliósak, valamikor függetlenek voltak, a kultúrának magas fokát érték el, sza-

badságra törekszenek és küzdenek érte, mivelhogy teljesen tudatában vannak nemzeti voltuknak és eltökéltek, hogy történelmi és nemzeti jogukat nem adják fel. Igaz, hogy a függetlenségnek különböző fokai és formái vannak. A szuverenitás relatív, mivelhogy minden nemzetnek gazdasági és kulturális kölcsönös függősége állandóan nő. A legnagyobb államok is függenek másoktól: a hármasséke és a hármasséke szövetség példái ennek. Európa egyre inkább szervezkedik és szövetkezik. És az így adott helyzetben és fejlődésben a kis nemzetek azokat a jogokat követelik, hogy békés úton illesztesse őket Európa növekvő szervezetébe. A függetlenség foka és formája, — autonómia az államon belül — federáció, — szuverenitás, — perszonál-unió stb. — minden egyes esetben könnyen adódik és az alkotmány és törvények szerint fog alakulni, ha egyszer az elvet elismerik.

*

Nagy-Britannia beavatkozott ebbe a háborúba, hogy megvédje a kis Belgiumot és Szerbia védelmének kérdésében ma együttérez szövetségeseivel tűzön-vizen át. A háborúnak ez a fejlődése logikus, mert Németország célja volt: Berlin-Bagdad, hogy Ausztria-Magyarország nemzeteit tehetetlen eszközökként felhasználja és leigázza a kis népeket, melyek Európa keletje és nyugata között sajtóságos övet alkotnak. A lengyelek, szerbek és horvátok, a délszlávok és a csehek természetes ellenségei a németeknek és kelet felé való törésüknek, a Drang nach Osten-nek. Felszabadítani és megszilárdítani ezeket a kis nemzeteket az egyedüli helyes csapás

Poroszország ellen. Szabad Lengyelország, Csehország és Szerb-Horvátország lennének az ú. n. ütköző államok, melyek szervezete megkönnyítené és biztosítaná egy magyar államnak, Nagy-Romániának, Bulgáriának, Görögországnak és más kis nemzeteknek a keletkezését. Ha ennek a szörnyű háborúnak, annak számtalan áldozatának, van valami értelme, úgy csak a kis nemzetek felszabadításában találhatjuk meg. E nemzetek most Németország hódító szándékai, Ázsia uralmára érzett szomjúsága által veszélyeztetve vannak. A keleti kérdés a Rajnánál, a Vltavánál és a Visztulánál dől el, sohasem a Dunánál, a Vardarnál vagy a Maricánál.

Nagy-Britannia, oltalmazva Belgium szabadságát, az igazságosság érzelme által vezetett; minden nemzet, különösen a nem szabadok, becsülni tudták az angol nemzet nemes elhatározását; tény, hogy Nagy-Britannia védelmezve Belgiumot, védi önmagát és Ázsiát, ezzel érdemei azonban nem kevesbednek.

Az igazságosság nemcsak nemes, hanem okos és hasznos is.

Állam és nemzet

10. A nemzeti elv megértéséhez és értékeléséhez igen fontos a nemzetiség és állam viszonyának pontos meghatározása. A pangermánok, akik szintén a nemzeti elvre hivatkoznak, az államot a nemzet fölé emelik; az államban a, társadalmi szervezkedésnek teljességét látják, a legfőbb és vezető hatalmat, és sokszor hangoztatják, hogy a nemzetiségi elv elavult. Hasonlóan mások az egyházat jelentik ki legfelsőbb szervezetnek, mások megint a proletariátus osztályát. Gondolom, hogy helyesen a nemzetet és a nemzetiséget a társadalmi törekvések céljával lehet tekinteni, az államot eszköznek; a valóságban minden öntudatos nemzet a maga államáért küzd.

A nemzeti elv aránylag új, nem szilárd, míg az állam igen régi intézmény és olyan általános, hogy sokaknak ép ezért tűnik fel az állam a legszükségesebbnek, az emberiség részére a legértékesebbnek.

Rámutattam már arra a különbségre, mely Nyugat- és Kelet-Európa politikai szervezetében van; az egyetlen orosz állam mellett nyugaton sok állam van, Európában 27 állam. A 28 német államot egynek vesszük és Ausztria-Magyarországot is. Nemzet kétszerannyi van Európában, mint állam; az etnográfusok és a nyelv-

szék nem egyeznek meg a különálló nemzetek számának megállapításában. Így pl. megkülönböztethetők a finnektől a karéliak, vagy pedig finno-karéliakról beszélnek. A letteket egyesek a litvánokkal egyesítik, mások különválasztják; a kasubokat a lengyelektől különböző nemzetnek számítják, hasonlóan elválasztják az ukránokat az oroszoktól stb. A problémák nem eléggé felderítettek és így nincsenek egységes statisztikák; csak hozzávetőlegesen lehet megadni, hogy Európában 70 nemzet és nyelv — nem nyelvjárás — van.

A nemzetek és államok számának aránytalansága azt jelenti, hogy sok nemzetileg kevert állam van. Tényleg tisztán nemzeti államok, egyetlen nemzet által alkotott államok alig vannak, csak a legkisebb államok nemzetiek: Andorra, San Marino, Monaco, Liechtenstein, Luxemburg, Dánia; már Portugália, Hollandia kérdésséek.

Mind a nagyobb államok keverték; mondhatjuk minél nagyobbak, annál kevertebbek. Ha a kevertséget a nemzetek száma szerint osztályozzuk, úgy Németország, Ausztria-Magyarország, Oroszország és Törökország a legkevertebbek. A kevertség nyugatról keletfelé fokozódik.

Az államok és nemzetek közti aránytalanság és az a tény, hogy a kevert államokban a nemzetek függetlenségükért küzdenek, arra mutatnak, hogy az államok régi időben és hódítás útján keletkeztek; ha Herder a nemzeteket az emberiség természetes szerveinek, az államokat pedig mesterségeseknek nevezi, akkor ezzel a kifejezésével hüen jellemzi az állam szerepét a nemzetekkel szemben. A kevert államokban egy nemzet az

uralkodó államalkotó nemzet; szabályszerűit ez a nemzet nagyobb, mint a leigázott, nem teljes jogú nemzetek, — csak Ausztria és a volt Törökország példája az államnak, melyben egy kisebbség a hadseregnek és a dinasztia tekintélyének segítségével a többség felett uralkodik.

A nemzetek és államok közötti különbséget egyes pangermánok azzal a jelszóval jellemezték hogy: Goethe-Bismarck. A nemzet kulturálisan szabad, a természet által adott szervezet, az állam hatalmi szervezet, a saját és az idegen nemzetnek leigázója. A mai állam eredetileg katonai és egyházi szervezetből fejlődött ki. Dinasztikus volt és egy bizonyos osztálynak, a főnemesiségnek — plutokráciának szervezete, nem törődött a nemzeti különbségekkel és ezért kevertek az államok.

Az államok abban a korban keletkeztek, amikor az uralkodásnak és kizsákmányolásnak szelleme általános és erős volt; a nemzetiségi alapelv aránylag új és az állam alapelvei ellen állított fel. A nemzet szabadon érezteti hatását, vegyük Shakespeare, Byron, Goethe stb. hatását, az állam hatását kényszerítő erejével fejt ki. Vegyük Bismarck hatását, míg hivatalban volt, összehasonlítva Goethe hatásával — (azonban Bismarck eszméinek hatása halála után...). A nemzet demokratikus szervezet, minden egyes elhivatott, minden egyes érvényesülhet benne; az állam arisztokratikus szervezet, erőszakoskodó, elnyomó; demokratikus államok csak most vannak alakulóban.

Az államtudományok művelői, különösen a németek, sokat törnek a fejüket, hogy az állam keletkezését és alapjait megmagyarázzák. A történelem tanítja, hogy

a társadalmi és különösen a politikai szervezkedésnek kétféle alapvető formája van: az arisztokratikus és a demokratikus. Az arisztokrácia oligarchikus és az oligarchia sajátos formája a monarchia, amely a tudományos és filozofikus kritícizmusnak eddigi alacsony fokán teokratikusnak tetszett; a kezdetleges antropomorfisztikus gondolkodás nem tudta a demokráciát megérteni, ezért az uralkodó minden hatalom képviselőjének és egyszersmind egyenesen istenített birtokosának látszott. A fogalmak: isten és egyeduralkodó csodálatosan egybefolynak. Mind a monarchiák teokratikusak voltak és különösen a középkorban teremtett nagy cesaropapisztikus teokrácia; a reformáció által ez a nagy teokrácia szétesett kisebb teokrációkra. így keletkeztek a modern abszolutisztikus államok, de egyidejűleg ellenük és kereteikben erősödik a demokratizmus. így a politikai fejlődésnek mai állapotában egymással szemben áll a teokratikus monarchia és a demokráciának kezdetei, a köztársaságok, alkotmányos monarchiák, autonómiás és federatív törekvések, — önkormányzat az államok kebelében.

A hatalmas demokratikus erőkkel egyesülnek a nemzetiségi törekvések, az elnyomott nemzeteknek törekvései a politikai függetlenségért és a nemzetiségnek az államnál, magasabb, értékesebb elvként való elismeréséért szóló törekvések. Poroszországban, Ausztriában, Törökországban, Oroszországban a nemzetiségi irányzatok természetesen az abszolutizmus ellen fordultak és az abszolutizmus ellensége volt a nemzetiségeknek.

A nemzet szót egy állam kevert lakosságára is értik, pl. svájci nemzetről beszélnek. Osztrák nemzetről nem esik szó, mert Ausztriában igen sok a nemzet és az ottani nemzetiségi harc ismert, bár ugyanazzal a joggal lehetne használni, mint Svájc vagy Belgium esetében. Az államtudományi német irodalomban gyakran használják a politikai nemzet elnevezést a kevert államban, vagy az egész lakosságnak vagy az uralkodó nemzetnek megjelölésére.

Érthető, hogy a különböző nemzeteknek, melyek hosszabb ideje élnek egy államban, sok tekintetben azonos nézeteik és intézményeik, azonos és közös emlékeik vannak, éppen ezért beszélhetünk belga nemzetről stb. Más oldalon beszélnek skót, ír és egyéb nemzetekről; Skótország és Írország esetében a mai Angliának részeiről van szó, melyek még nem régen függetlenek voltak és melyeknek lakossága a maga nyelvét beszélte és beszéli részben még most is.

Megint másként használják a nemzet szót Bajorországban, Szászországban vagy más német államokban, vagy Szerbiában és Montenegróban, másként Kanadában, Ausztráliában és az Amerikai Egyesült Államokban; de az angolul beszélő nemzeteknek federatív törekvései egy szorosabb unió után mutatják, hogy a nemzeti érzés leküzdöi a geográfiát és a távolságok által okozott különbségeket. Látom Amerikában és Angliában is a nemzeti érzés megnyilatkozásának elkövetkezését.

Figyelmeztetnem kell a meghatározások különbségére, mely a nemzet és a nép fogalma között fennáll (natio-populus); a nemzet megjelölést inkább politikai

értelemben használják — a nép inkább demokratikus értelemben veszi az emberek tömegét. Ezeknek a terminusoknak a használata, különösen fontos nyilatkozatokban a háború alatt, nem határozott és nem pontos.

*

Hogy a nemzetiség politikai hatalommá lett, történelmi tény volna csupán, ha a szövetségesek el nem ismerik a nemzetek önrendelkezési jogát. Wilson elnök kifejtette, hogy egy nemzetet sem szabad kényszeríteni olyan kormány elfogadására, mely nem belőle és érte való. Az ú. n. reális politikusok, ha arról van szó, szívesen belenyugosznak abba, ami van, a tényleges állapotot összetévesztik a joggal; azonban az, ami volt és van, még nincs önmaga által igazolva — a történelem és a társadalmi élet állandó küzdelem, küzdelme azoknak, akik a jogot és az igazságot védik azok ellen, akik a kellemes tényekhez ragaszkodnak.

Jóllehet a nemzetiség nagy politikai hatalom, mégis a nemzeti jog igen elégtelenül van a modern alkotmányokban és törvényekben meghatározva; a nemzetileg kevert országokban egyes nyelvi jogok törvénybe iktatottak, de eleddig sehol sincs meg a nemzet fogalmának pontosabb jogi kifejtése, a nyelvi és nemzetiségi jogok alanya eddig egyetlen törvénykönyvben sincs meghatározva.

A nemzetiség értelmezése először Herdernek már említett formulájában jelentkezik; a humanitásnak ez a kiváló hirdetője a nemzetek jogát a humanitás elvéből vezeti le: a nemzet, nem az állam természetes szerve az

emberiségnek. A humanitást az újkorban, mely a humanizmussal és a reformációval kezdődik, extenzív — emberiség — és intenzív — emberségesség — értelemben a modern erkölcsiségnek alapjául fogadták el és meg is maradt annak; a 18. század a humanitásnak és felvilágosodásnak százada, a humanitás, filantrópia, szimpátia stb. nevében a társadalmi intézmények és tevékenységek minden terén reformokra törekszenek.

A humanizmusból következik a demokráciának, szocializmusnak és nemzetiségi elvnek jogossága és szükségessége; a demokráciának és szocializmusnak vezetői és teoretikusai, hasonlóan, mint a nemzetiségi mozgalmaknak vezetői, a demokráciának, szocializmusnak és nemzetiségi elvnek jogosságát és jogát egyenesen a kereszténységnek, a felebaráti szeretetnek parancsából vezették le — ez mindenesetre taktikai érv volt, de a valóságban az erkölcsnek nincsen más alapja és így a politikának sem, mint a felebaráti szeretet, nevezik bár filantrópiának, humanitásnak, altruizmusnak, szimpátiának, egyenlőségnek, szolidaritásnak. A francia forradalomnak humanitárius elvét híres formában hirdették: szabadság, egyenlőség, testvériség és az embernek és polgárnak jogaként iktatták törvénybe.

Az emberi egyéniség értékének elismerése biztosítja az állampolgár értékét és a társadalmilag szervezett testületeknek: az államoknak, egyházaknak, nemzeteknek, osztályoknak, pártoknak stb., valamint alárendelt egységeiknek jogát; nem ellenkezik ezzel, hogy a társadalmi testületekben elismerik az utilitáris értéket is, — a tehetséget határozott célok elérésére az egyes egyedeknek és a kollektívumnak javára.

Amint elismerik az emberi egyéniség jogosultságát, elismerik egyezzersmind anyanyelvének jogosultságát is; ez magától értetődik az egy nemzet által lakott államokban, ám a nemzetileg kevert államokban a nyelvnek hivatalos elismerése rendesen nemzetiségi küzdelmet jelent és a nyelvi jogokat kimondottan el kell ismerni és törvénybe iktatni. Ezért, amint a demokratizmus megvalósul, úgy ismerik el a nemzeti nyelveket az állami közigazgatásban; és ahol középkori tradícióként a latin nyelv és az uralkodó osztályok és nemzetek nyelve érvényesült — a francia nyelvnek sajátos helyzete! — fokozatosan használják az állami igazgatásban azokat a nyelveket is, melyeket azelőtt nem használtak és elnyomtak. Különösen érvényes ez a nemzetileg kevert államokban, Ausztriában, Oroszországban stb.

Az anyanyelv, mint a megértetésnek eszköze, szorosan összefügg az egyesek és nemzetek gondolkodásával, érzésével és egész szellemi és kulturális életével; olyan mértékben, ahogy Európa nemzetei részt vettek a kulturális munkában, ahogy munkájukat végezték és tökéletesítették, a nyelvek egyre gazdagabbak és értékesebbek lettek és a nyelvek egyenjogúsága keletkezett, mely megfelel a nemzetek politikai és nemzetközi egyenjogúságának. A modern közlekedési eszközök lehetővé tették a nemzetek különböző államok uralma alatt élő részeinek kulturális egységét, — a nemzetiség öntudatos hatalommá lett, a nyelv exponensévé, az irodalom pedig a szó legteljesebb értelmében a nemzetiség kifejezőjévé és leghatásosabb eszközévé.

Ezért érzik olyan erősen és általánosan és viselik olyan nehezen a nemzetek és a kevert államokban a

nemzetrészek politikai függőséget. Milyen barbárság volt és ma is az, hogy Lengyelországot három részre osztották és a lengyel gyerekeknek Poroszországban és Oroszországban megtiltották, hogy lengyelül beszéljenek! Milyen jogon vannak a lengyelek, csehek és szlovákok elnyomva, mikor más és kisebb nemzetek: dánok, hollandok szabadok? Nem esztelenség, hogy mikor a román Romániában szabad, akkor szomszédja és testvére Magyarországon elnyomott? Miért legyen az albánoknak államuk, da a jugoszlávoknak nem?

Ez az aránytalanság a nemzet és állam hivatalos értékelése között az államnak az egyház által vallásosán megszentelt középkori értékeléséből fakad, mely értékelést átvette az újkori abszolutizmus. Ezt az abszolutizmust fenntartották a dinasztíák és az arisztokráciák; mikor azonban a 18. században a nagy forradalom, amely nemcsak politikai, hanem erkölcsi és eszmebeli forradalom is volt, megszervezte a demokráciát és a köztársaságot, mikor az abszolutizmus, monarchizmus és arisztokratizmus meggyöngültek, akkor a nemzetiség és a nyelv is érvényre jutott az állami igazgatásban. Az államnak — valóban a dinasztáknak — teokratikus túlértékelése és egyenes istenítése engedett a demokratikus értékelésnek; az állam a központi kormányzat szervévé válik, sohasem az arisztokratikus uralkodásnak szervévé és egyszersmind a nemzetek és kulturális törekvéseiknek eszközévé. Innen származik egész Európában minden nemzet törekvése politikai önállóságra és felszabadulásra, Európa szervezésére nemzeti alapon. A demokratizmusnak, szocializmusnak és nemzetiségi elvnek belső történelmi összefüggése érteti meg, hogy

a demokratikus államok, Franciaország, Anglia, Itália és most Oroszország, miért nyilvánították ki ünnepélyesen, a népek önrendelkezési jogát.

És ugyanúgy világos, hogy a középkori, teokratikus jellegű militarisztikus monarchiák, Poroszország, Németország, Ausztria és Törökország, amelyekhez bolgár Ferdinánd igen jól hozzáillik, miért szállnak szembe a nemzetiségi elvvel, az államot a nemzet fölé állítván és ebből az ő szűk állam jogi felfogásuk részére indokot keresve, azzal, hogy a szövetségeseknek nincs joguk államuk belső ügyeibe beavatkozni.

A nemzetek önrendelkezését egyáltalán nem lehet végrehajtani addig, amíg ez a farizeus elv érvényesül. Egy nagy német újság már kijelentette, hogy az örmények legyilkolása Törökországnak belső ügye! Ausztria-Magyarországnak ilyen belső ügye volt a szlávok, románok, olaszok elnyomása, belső ügy a lengyelek kulturális megfojtása Poroszországban és végül ezekből a belső ügyekből keletkezett ez a külső ügy, a világháború.

A szövetségesek Wilson elnökhöz intézett jegyzéke által a nemzetiségi kérdések nemzetközi kérdésekké váltak; Belgiumnak, a szerbeknek és általában a jugoszlávoknak, Elzász-Lotaringiának, a dánoknak Slezvigben, Ausztria-Magyarországban az olaszoknak, románoknak, csehszlovákoknak és általában a szlávoknak kérdése, a lengyel kérdés, — immár mind nemzetközi kérdések, Európának és az emberiségnek kérdései. A pangermánok most kinevetik a humanitás ideáljait, jóllehet a legnagyobb és legjobb németek hirdették azokat; kiváló vezetőiknek egyike, *Haase* tanár határozottan

kijelenti hogy felebaráti szeretet lehetséges egyesek között, de nem engedhető meg, ha nemzetekről van szó. Ezen az erkölcsi alapon formulázzák meg a pangermánok támadó jellegű, tisztára anyagi követeléseiket: a németeknek határait ki kell igazítaniok, — a németeknek gondoskodniuk kell növekvő lakosságuk részére kenyérről, — a németek idegen nemzetek által vészélyeztetve vannak, ezért militaristáknak kell lenniök. Mintha más nemzeteknek nem volnának görbe határaik és nem lennének körülvéve és nem lennének gondjaik a kenyérre, — nem: vagy Kant vagy Bismarck, Schiller vagy Vilmos, Lessing vagy Bernhardi! Vilmos császár mindig az istenre hivatkozik, önmagát isten eszközének jelenti ki — Jézusra egyáltalán nem hivatkozik: de valójában ez a porosz Jehova az egyháznak politikai hatalma, melyet az állam elismer és privilegizál, mely a császárnak és államának, minden faluban lelkészt ad isteni csendőr jóként. Már volt szó arról, hogy az európai államok eleddig teokratikusak: ezért a demokrácia mindenütt az államok és az egyházak túltengése ellen van; a demokráciának emberséges alapja van, nem pedig isteni teokratikus értelemben véve, erkölcsi alapja és nem hivatalosan vallási. Csak amennyiben az erkölcs — a felebaráti szeretet — igazi, tiszta, politikamentes vallásosság által van megszentelve, ismeri el a demokrácia is az örökkévalóság ege alatt a politikát. Ilyen politika lehetséges Jézus tanításának és parancsának alapján és csak is ezen az alapon lehetséges...

Nemzet, nemzetköziség, kisebbség

11. A nagyhatalom fogalma és jelentősége az utóbbi időben általában megváltozott: ma kevesebb nagyhatalmat számlálunk, régiak megszűnnek, újak keletkeznek, a nagyságnak mértéke, a népesség növekedésével, viszonylagossá lett. A pangermánok három, legfeljebb négy nagyhatalmat ismernek el Európában: Németországot, Oroszországot, Angliát és még Franciaországot; sokan még Franciaországot sem ismerik el nagyhatalomnak. Azok pedig, akik hangsúlyozzák Oroszországnak természetes gyengeségeit, például a népesség aránytalanságát a nagy kiterjedéshez képest, csak két nagyhatalomról beszélnek: Németországról és Angliáról. Eből a szempontból Németország sokszor jelenti ki magát kiváltképpen nagyhatalomnak és ennél fogva Európa és a világ urának.

A pangermánok a történelemre hivatkoznak, hogy a fejlődés nagy államoknak, nemzetietlen, kevert államoknak keletkezéséhez vezet; találkoztak teoretikusok, akik a kevert államokat felsőbbrendűeknek jelentik ki, mint a csak nemzetieket. A pangermanokkal ebben egyetértenek a német szociáldemokraták, akik erősítgetik, hogy a marxizmus gazdasági és szociális reformjainak megvalósításához nagyobb területek kellenek. Európa politikai

közvéleménye általában a nagy államok javára dönt. Korunk jelszava: imperializmus. A kis államokról és nemzetekről bizonyos megvetéssel és szánalommal beszélnek. A német felfogást az államról, mint hatalomról, Treitschke fogalmazta meg, mikor azt állította, hogy a kis állam eszméjében valami nevetséges van.

Nos, lássuk, mit mond a történelem. Időnkint nagy, nemzetileg kevert államok alakultak: utolsó kísérlet volt Napóleoné, azelőtt a középkori császárságok, a frank, római, bizánci voltak. Mind a három birodalom elpusztult és kisebb államok lettek belőlük. A középkori császárságok az államnak és egyháznak sajátos egyesülései voltak és ezeknek a nagy birodalmaknak összetétele egyáltalán nem volt azonos. A nagy, nemzetileg kevert birodalmak teljesen a múlthoz tartoznak, a korba, mikor az anyagi erők döntöttek és mikor a nemzeti elv még nem volt elismerve, mert a demokrácia sem volt elismerve. A nagy, nemzetileg kevert birodalmak szinte egyértelműek az autokráciával.

A történelem továbbá azt tanítja, hogy egyes nagy és nagyobb államok egyazon nemzetiségnek egyesítéséből keletkeztek: Németország, Olaszország; ezeknek az államoknak a növekedése valami egészen más, mint különböző nemzeteknek elnyomása egy nemzet által.

A történelem végül arra tanít, hogy az újkorban a nagyobb államok mellett, melyek a nemzeti egységesítés által keletkeztek, kis államok is támadtak. A 18. század vége óta így keletkezett Belgium és Hollandia, Szerbia, Görögország, Bulgária, Norvégia, Albánia. Nemzetietlen nagyhatalmak szétesnek; Törökország elbukott és most oszlik fel a nagy kevert Oroszország és kis és

kisebb államok keletkeznek belőle, és elbukik a nemzetietlen Ausztria-Magyarország.

A történelem tehát arra tanít, hogy a fejlődés határozottan megkívánja kicsi és kisebb államok keletkezését; Európa 27 állama közül nagyoknak csak Oroszország, Németország, Ausztria-Magyarország, Anglia, Franciaország és Olaszország nevezhetők, a többiek, tehát a nagy többség, kisebbek, vagy közepesek, mint Spanyolország, vagy kicsinyek, mint Dánia, Hercegovina. A pangermánoknak és marxistáknak állítása teljesen, feltűnően indokolatlan.

Teljesen helytelen az imperializmusnak a kapitalizmusmal való azonosítása, ahogy azt a marxisták teszik; a nagy birodalmak a modern kapitalizmus előtt keletkeztek és az imperialisztikus és támadó irányzatok nemcsak pénzügyi és gazdasági indokokból származnak...

*

A modern államnak sokkal bonyolultabb feladatai lévén, mint a régiéknak volt, röviden szólva, — sok pénzre van szüksége; a polgárság házi és magán szükségletein kívül jövedelmének és szerzeményének tekintélyes részét a közigazgatásra kénytelen adni. Az országok nem egyformán gazdagok és termékenyek, nem egyformán kedvező a földrajzi helyzetük és nincsenek egyformán jó szomszédjaik, — természetes tehát, hogy a kicsi és szegényebb államok és népek, a természet vagy a gazdasági és kulturális fejlettség fokánál fogva, nem adhatják meg polgáraiknak mindazokat az előnyöket, melyekben a gazdagabb és nagyobb államok polgársága ré-

szesül. De hol van megírva, hogy minden nemzetnek egyformán gazdagnak kell lennie, általában, hogy egyformának kell lennie?

A kis nemzetek is intenzíven elvégezhetik minden munkájukat és ezzel bizonyos fokig kiegyenlítik csekély számukat; a nagy nemzet tevékenységében inkább extenzíven lép fel. A viszony hasonló ahhoz, ami a kis darab föld tulajdonosa és a nagybirtokos között van» Ezért a nagy államokban egyes csoportok a centralizáció ellen az autonómia különböző formái után törekszenek.

A kis nemzeteknek és államoknak ellenzői rámutatnak arra, hogy a kis államok nem virágoznak és pedig nemcsak gazdaságilag és katonailag, hanem kulturálisan sem, — kis nemzetnek kicsinyes és maradi a gondolkodása és célkitűzése. A vizályt a tényeknek pontos megállapításával és a fogalmak tisztázásával kell elintézni. Például veszem Csehországot: a németeknél sokkal kisebb nemzet — az arány 10:80 — évszázadokon át ellenállni tudott az erős német támadásnak egészen máig, amikor a nyugatibb és északibb szlávok elnémetesedtek; Csehország politikailag fontos helyet foglalt el a nemzetek sorában és egy időben imperialista politikát folytatott, meghódítván Bécset és Brandenburgot azzal a hellyel együtt, ahol ma Berlin áll. A csehek már a 14. században kulturálisan kitűntek és igazában csehek voltak azok, akik a középkori teokrácia tekintélyét elsőnek megdöntötték és reformációjukkal megnyitották az új-kort. Zizka, Hus, Chelecky, Komensky nevei közöttük a legnagyobbak. Egész Európa egyesült ereje által megtörtén, a csehek két évszázados tengődés után, a 18. század vége felé új kulturális életre szedelőzköd-

tek össze, — a csehszlovák nemzetnek újjászületése a szívós nemzeti életképességnek megnyilatkozása. Most tehát miért és milyen joron tagadják meg a pangermánok a csehekől és szlovákoktól az önállóságnak jogát?

Akár a cseh nemzet, hasonlóan a dánok, norvégek, svédek és finnek bizonyágai annak, hogy a kulturális tehetséget nem lehet csak a terület kilométereivel, sem a statisztika számadataival mérni.

A mai nagy nemzetek kultúrájuknak alapjait abban a korban vetették meg, mikor még kisebbek és kicsinyek voltak; különösen mérlegre esik, hogy a régi korban nem voltak meg azok a modern közlekedési, ipari és egyéb viszonyok, melyekről azt mondják, hogy kellene a mai sietős kultúrának a fejlődéséhez és amely eszközök megszerelhetők mind a kicsi, mind a nagy nemzetek által. Dante, Shakespeare, Molière és mások kicsiny viszonyok között éltek. Jézus és követői Ázsiának egy félreeső tartományában nőttek fel...

Pontosabb analízis és a nagy és kis nemzeteknek összehasonlítása kimutathatná a nemzetek tehetségeit, kapacitását; ebben a tekintetben egyes kis nemzeteknek intenzív törekvései tekintélyes természetes tehetségre mutatnak; egy kis nemzet védekezően egy nagy nemzet ellen, sokkal intenzívebben gondolkodik a nagy nemzetnél, mely számbeli fölényére támaszkodik. Ezen a téren a kis nemzeteknek kulturális fokáról és teljesítményeiről az ítéletek igen pontatlanok és tudománytalanok.

A kis nemzetek és államok ellenzői Ausztriára mutatnak, mint klasszikus példára, — ahogy mondják, — hogy a kis nemzeteknek nagyobb federatív egységbe kell összeolvadniuk, nem tudva megtartani önállóságukat.

Igaz, hogy a török veszedelem 1526-ban Ausztria, Cseh- és Magyarország uniójához vezetett; de ugyancsak igaz, hogy az osztrák Habsburgok igen hamar visszaéltek a szabad unióval és elnyomták a cseheket és magyarokat. A Habsburgok a veszélyeztetett teokráciának valóságos védői lettek és a birodalomnak és Európának segítségével letörték mindenekelőtt a cseheket és huszitizmukat. Vérrel, vassal és a jezsuitizmuissal megsemmisítették a Habsburgok a cseh forradalmat 1618-ban és a kultúrát. Ausztria egész története és egységesítő, centralizációs törekvései a germanizáló állam bizonyítékai és példái a dinasztikus uralomváagnak, sohasem a föderációnak. Ausztria csak addig volt federáció, ameddig három szabad államnak szövetsége volt; a mai Ausztria-Magyarország nem szövetsége a kis népeknek; ez a federáció csak gyengeelméjű és udvaronc történészek papírján van meg; Ausztria-Magyarország a kisebbségnek a többségen vett erőszaka alapján van szervezve. Ausztria-Magyarország a középkori, dinasztikus abszolutizmusnak folytatása.

Ausztria-Magyarország kilenc nemzetből alakult: németek, csehek és szlovákok, lengyelek, kisoroszkok, szerbhorvátok, szlovének, románok, olaszok és magyarok népeiből. Egyesek a szlovákokat külön nemzetnek számítják; Tirolban a ladinok szintén külön nép és a zsidók egy része is külön nemzetiséget követel magának. Mind

a többi kevert államban, így Oroszországban is, az úgynevezett uralkodó nemzet többségben van. Csak Ausztria-Magyarországban uralkodik a kisebbség a többség felett. Micsoda Ausztria? Dinasztia és arisztokráciái, hadsereg és ennek magasrangú tisztikara, a magasabb, döntő bürokrácia és egyház, mely a szükséges szellemi rendőrséget szolgáltatja. Mickiewicz joggal hasonlította ezt a nemzetietlen és nemzetellenes államot a Kelet-indiai Társasághoz, melyben 200 család zsákmányolta ki a népeket.

Törökország is nemzetek „szövetsége” volt és elbukott; Törökországgal együtt elbukik az ausztriai anomália is, ahogyan azt Mazzini megjósolta.

A nemzetek igazi federációja csak most van keletkezében, a nemzetek szabadokká lesznek és önkaratukból szövetkeznek. Ez irányba tart Európa fejlődése. A szövetségesok programja teljesen megfelel ennek a fejlődésnek: szabad és felszabadult nemzetek szervezkednek a szükség szerint nagyobb államokká és ezzel szerveződik az egész kontinens. Ha a kisebb államoknak federációja keletkezik, úgy ez szabadon kötött szövetség lesz, szövetség, mely a nemzetek valódi szükségletének megfelel, nem pedig a dinasztikus és imperialista céloknak.

Szövetkezés szabadság nélkül lehetetlen; ezt hangsúlyozottan kell megmondanunk azoknak az osztrák és egyéb politikusoknak, akik most a bajban autonómiát és federációt ígérnek. A föderációnak most három példája van és mindhárom esetben önálló állam fedrációjárói van szó, ezek Svájc, Amerika és Németország. Svájc és Amerika teljesen köztársaságok; Németország

monarchisztikus, de az egyes államok önállóak. Kívánják a Habsburgok önálló államok és nemzetek őszinte föderációját? Biztosan nem; a németek különben fenyegetőznek, hogy Ausztria federalizálását nem is tűrik. A szövetségesek programja szerint a kis nemzeteket és államokat azonosan kell politikailag és szociálisan respektálni, akár a nagy nemzeteket és államokat. A kis nemzet, mely öntudatos és kulturálisan fejlett, bizonytalán ép olyan teljes jogú egység és kulturális egyéniség, akár egy nagy nemzet.

A kis nemzeteknek és államoknak problémája a kis embernek is problémája: arról van szó, hogy az emberi érték, az emberi egyéniség elismertessék, tekintet nélkül a nagyság anyagi különbségére. Ez a sajátos eszméje és magja annak a nagy humanitárius mozgalomnak, mely az újkort jellemzi és a szocializmusban, demokratizmusban és nacionalizmusban nyilvánul meg. A modern humanizmus elismeri a gyengébb jogát, mindenesetre ebben rejlik minden törekvés a haladás irányában és az emberi méltóságnak elismerése felé: az erős mindenkor segíthet önmagán a gyengéknek és gyengébbeknek védelme, a gyengéknek, az egyeseknek, testületeknek és osztályoknak, nemzeteknek és államoknak védelme: ez az újkor feladata. Mindenütt szövetkeznek a gyengék, az elnyomottak és kizsákmányoltak, — a társulás korunknak nagy programja: a kis nemzeteknek és államoknak szabad szövetkezése hasznos lesz, ennek az elvnek szempontjából biztosítván az emberiségnek céltudatos szervezését...

A kis nemzetek ellenzői a történeti fejlődés amaz irányára hivatkoznak, hogy nagy államok keletkezésének kedvez, melyek elnyelik a kicsi nemzeti államokat, és egyidejűleg a nemzetköziség értékét hangsúlyozzák és elítélik a kis nemzeteket és államokat, mint a nemzetköziségnek és nagyvilágiasságnak kellemetlen akadályait.

Hogy a valóságban hogyan fest a nagy és kis államok fejlődése, azt már bemutattuk; hátra van a nemzetköziségről szóló állításnak és a nemzetiséghez való viszonyának kikutatása.

A kis és kisebb nemzeteknek önállósítása nem ellenkezik a fejlődés irányával, mely egyre szorosabb és szorosabb szövetkezést jelent az államok és nemzetek között; igaz, hogy egyeseknek és nemzeteknek egyenesen szükségük van arra, hogy másokkal szövetkezzenek és a történet az egész emberiség szervezésére törekszik.

Ez a történelmi fejlődés azonban kétirányú: a minden téren való individualizációval egyidejűleg az egyedek szervezése van folyamatban. Politikai értelemben: az egyedek, osztályok és nemzetek autonómiája és önkormányzata kifejlődik és egyidejűleg az egyedek, osztályok, nemzetek egyre szorosabban szövetkeznek, szervezkednek és centralizálódnak. Ez a folyamat egy nemzet kebelében, de a nemzetek között is megvan, — az államköziség és nemzetköziség bensőségesebbé lesz. Európa határozottan kontinentális szervezet felé tart.

A nemzeti elv egyidejűleg érvényes a nemzetközi elvvel. Az európai nemzetek, amilyen mértékben individualizálódnak, olyan mértékben törekszenek gazdasági, közlekedési kapcsolatokra és általában közelednek

egymáshoz a technikai kultúra terén; ahogy az individualizáció és centralizáció elmélyül, úgy szellemileg kicserélődnek az eszmék és egész kultúrák idegen nyelvek tudása, fordítások révén. Európa, az emberiség egységeseznek.

Nemzet és nemzetköziség között nincsenek ellentétek, ellenkezőleg egybehangzók; a nemzetek az emberiségnek természetes szervei. Az emberiség nem valami nemzetfölötti; az egyes nemzeteknek szervezete az. Jóllehet ma az egyes nemzetek önállóságra törekszenek és az államoknak szétbontására, melyekben eddig éltek, úgy ez nem a nemzetköziség és az emberiség ellen való küzdelem, hanem az elnyomók ellen, akik visszaéltek az államokkal a politikai egyformaság és egyszintűség érdekében. Az emberiség nem egyformaság, hanem egység után vágyakozik; és a nemzetek önállósulása lehetővé teszi az organikus társulást, a nemzetek, Európa, az egész emberiség federációját.

A nyelvek különbözősége nem akadály. A középkorban és az újkorban is hosszú ideig a latin nyelv volt a nemzetközi kapocs; az újkorban a francia nyelv foglalta el a helyét olyan mértékben, amilyenben Franciaországé volt Európában a politikai és kulturális túlsúly és vezetés. Ma az angol nyelv a legelterjedtebb, nemcsak Európában, hanem a többi kontinensen is; az angol népnek növekedése érthetővé teszi ezt.

Ma minden nemzetnek, de különösen a kis nemzeteknek körében elterjedt a nyelvek ismerete; a két nyelvet beszélő emberek száma mindenütt szaporodik és ezzel lehetségessé vált a nemzetek között az élénk érintkezés. Ez az érintkezés a latin vagy francia révén sem

volt tökéletesebb, ellenkezőleg; ezeknek a nyelveknek a tudása a műveltebb osztályra és a főnemességre szorított; ma a műveltség és így a nyelvismeretek is általánosabbak és demokratikusabbak.

A mai nemzetköziség egészen más valami, mint a 18. század kozmopolitizmusa volt, főképp a francia; magátólértetődően ez arisztokratikus kozmopolitizmus volt, mely a főnemességre és a műveltekre szorított.

A 19. században a franciák és angolok mellett más nemzetek és nyelvek is érvényesültek: az olaszok, oroszok, németek; és a közlekedési eszközök tökéletesedésével, a nemzetek kebelén belül növekvő, eddig még soha nem volt vándorlással kapcsolatban, különösen a dolgozók vándorlása révén, lényegében a demokratikus internacionalizmus erősödik meg. Ennek a szocialista internacionálé a szerve; da nemcsak a munkás-ság, hanem minden rend, tudósok és bölcselők, technikusok kereskedők, jogászok, művészek nemzetközien szervezettek.

Ebből a nemzetköziségből fakad a nemzetek munkamegosztása, nemcsak a gazdasági, hanem általában a kulturális téren, Európa és az emberiség egységesedik. A nemzetköziséget nem akadályozzák a kis nemzetek, ahogyan ezt ez a háború is igazolja.

*

A politikai önállóság öntudatos és művelt nép részére életszükséglet, — politikailag elnyomott nemzet a legkulturáltabb államban is mindenkor alárendelt és gazdaságilag, valamint szociálisan kizsákmányolt. Minél gon-

dolkodóbb valamely nemzet, annál energikusabb és annál nehezebben viseli az alárendeltséget; és vannak esetek, hogy a politikai úr műveletlenebb, tehetségtlenebb, mint az alávetett nép. A legnagyobb lengyel költők igen hatékonyan analizálták az elnyomott, öntudatos nemzetnek állandó forradalmi hangulatát; Mickiewicz ezekkel a szavakkal fejezte ki: a szolgának egyedüli védekezése az ámulás.

Az erőszakos elnyomás, elnemzetlenítés és áthasonítás minden kevert államban az erőknek rettenetes elpazarlása és az erkölcsi színvonalnak leszállítása; az uralkodó, elnyomó nemzetek maguknak is ártanak, hogy erőszakot engednek meg és azért, hogy az elnyomott nemzetnek legjobb jellemeit sohasem fogadják be. A magyar állam az erőszakos magyarosításával elrettentő példája az elnemzetlenítő jellemtelenségnek.

Ámbár a politikai önállóság egyre viszonylagosabbá lesz, ez mégsem indok az elnyomott népek önállósítása ellen. Az abszolút államoknak egykori szuverenitása elvész a növekvő nemzetköziség és államköziség mellett; ezt a szuverenitást jelentékenyen elősegítette az elzárkózottság. A politikai szövetségek, pl. a hármasszövetség, szintén az egykori szuverenitás gyöngülésének példái.

Megállapítható, hogy a kis államok a nagy szomszédok nyomása alatt állanak, — pl. Ausztria-Magyarország viszonya a balkáni államokhoz. Ezért gyakran felvetették, hogy a kis államoknak és nemzeteknek jobb lenne egyszerűen az ellenséges állam részeivé válni; Szerbia — mondták ellenségei — Ausztria-Magyarországhoz csatolva számban megnövekedvén, esetleg a jugoszlávokat

egyesíthetné és hatásosabban állhatna ellen ellenségének, mint az önálló Szerbia.

Ilyen és hasonló elvek alkotják a mai macchiavellisztikus politika alapjait! Európa és az emberiség fejlődése demokrácia után kiált, ami a nemzetközi és államközi viszonyoknak emberiesedését jelenti, a politika megszűnik macchiavellisztikus küzdőtér lenni, a nemzeti önállóság és sajátosság zavartalanul fejlődni fog a növekvő nemzetköziség által.

Az újabb korban a létező kevert államok védelmezői, különösen Ausztria-Magyarország, nemzeti autonómiát ajánlanak a nemzeti viszályok elintézésére; sok szocialistának is ez a programja. Az osztrák szocialisták, Springer, Kenner és Bauer részletes programot dolgoztak ki és Angliában is több szocialista, még a háború után is, hasonló nemzeti programot ajánlott.

Becsületesen végrehajtott nemzeti autonómia, a nyelvnek elismerése az iskolában, a hivatalokban és a parlamentben, egyes esetekben elég lehet egyes nemzeti kisebbségeknek, de nem elég a nemzeti többségeknek, egész népeknek, amilyen a csehszlovák, a lengyel nép, akiktől az önállóságot jogellenesen vették el és amelyek teljes önállóságra törekszenek.

*

Európát régi államok és egyházak szervezték, szervezték a múltban, mikor a nemzetiségi elvet nem ismerték el abban a mértékben, mint elismerik a modern korban, és ezért, mint mondtuk, ma az összes államok nemzetileg keverték és ma nyugtalanítja őket a nemzetiségi kérdés.

Számos konzervatívabb politikus, bár elismeri a nemzeti elv jogosultságát, a nemzeti problémák nem radikális megoldását ajánlja; megengedik egyes új nemzeti államoknak a teremtését, de a lehetőség szerint a status quo fenntartását kívánják, javasolva, hogy a nemzeti-ségi kérdést meg lehet oldani nemzeti és nyelvi autonómiával is.

Az autonómiáról már beszéltünk. Igaz, azt is megjegyeztük, hogy egyes nemzeti kisebbségek és egyes nemzetek, melyek kisebbek és fejletlenebbek, ideiglenesen megelégednének az autonómiával is; igaz, hogy vannak nemzetek, melyeknek sem nemzeti, sem politikai kívánságaik nincsenek. Az öntudatos; flamandok például a háború kitörése után kijelentették, hogy nem akarnak elválni vallon polgártársaiktól. De nem is ezekről a népekről van szó, hanem azokról, melyek idegen államban az autonómiával nem elégszenek meg és politikai önállóságot akarnak.

Ha Európának tényleg demokratikussá kell lennie és a békének tartósnak kell lennie, akkor a nemzetiségi problémának legradikálisabb megoldására van szükség; ezenkívül az adott helyzetben meg kell várni, hogy a megújhodott Európában miaradnak-e nemzeti kisebbségek és így kevert államok. Arról van szó, hogy ezek a kisebbségek minél kisebbek legyenek, hogy az államok lehetőleg egynemzetűek legyenek. Amennyiben két vagy három nemzet, például Belgium, Svájc maga úgy határoz, hogy megtartja államisága kevertségét, úgy az ilyen nemzetrészeknek akaratát tiszteletben fogják tartani.

A nemzeti viszályok tekintélyes számban a nemzeti-

ségi kisebbségek kérdései. Pl. a lengyelek egész Poroszországban kisebbséget alkotnak; de a volt lengyel területen is vannak német kisebbségek. Különösen a más nemzet területén szigetekben elszórt kisebbségek dolgáról van szó, és pedig a városokban vagy ipari centrumokban élőkről. Ilyen kisebbségek megmaradnak az újjászervezett államokban is.

Az újjászervezés szabályának annak kell lenni, hogy a kisebbségek minél kisebbek legyenek és hogy polgári jogaikban megvédessenek. Ezért volna kívánatos a békekonferencián elfogadni egy nemzetközi nemzetiségi kisebbségi törvényt és a népszövetségben egy külön nemzetközi nemzetségi békéltető bíróságot felállítani.

A pangermánok gyakran ajánlották tekintélyes kisebbségeknek áttelepítését; a cionisták és a kívándorlás példája ezt az eszközt valósággal szuggerálja. Kétséges, hogy kivihető volna-e ez kényszer nélkül és igazságosan. A valóságban a pangermán politikusok ezzel a javaslattal a nem német kisebbségek gyengítésére gondoltak, nem pedig a nemzeti megbékülésre.

A határok etnografikus meghatározását a többség demokratikus és parlamentáris elve alapján fogják intézni. Az újjáéledt Cseh- és Lengyelországban lesznek német kisebbségek, Csehországban elég tekintélyes számban; de a német lakosság száma a szabad Cseh- és Lengyelországban sokkal kisebb lesz, mint a cseh és lengyel kisebbségé volt német és osztrák uralom alatt. A lengyelek és csehek egyenjogúak és egyenértékűek, a németek nincsenek fölöttük és ennél fogva igazságosabb, ha Lengyel- és Csehországban szabad kisebbségek marad-

nak, mintha a jelenlegi szláv részek, vagy kisebb szláv részek is, német elnyomás alatt maradnának.

Még meg kell jegyezni, hogy nincsen megbízható nemzetiségi statisztikánk; az uralkodó nemzetek minden telhető erőszakkal leszorították az elnyomott nemzetek létszámát, demografikusan önkényesen járván el a nyelvi és nemzetiségi kategóriák megállapításában. Pontos demografikus statisztika megteremtése nemcsak a történelemnek, hanem általában a tudománynak, valamint a politikának és közigazgatásnak elengedhetetlen feltétele.

Az etnográfiai határok megállapítása a háborús lárma után egyes esetekben csak ideiglenes lesz; ahogyan azonban a nemzetek megnyugosznak és elfogadják az önrendelkezés elvét, úgy a határok kiigazítása meglesz, izgalmak nélkül és tárgyilagosságon. Annál inkább, mert a kisebbbék nem lesznek elnyomva, a szabad kisebbségeknek jelentős feladatuk lesz Európa szervezetében — segíteniök fog kelleni az igazi nemzetköziség kifejlődésében.

*

Minden nemzeti kérdés önálló, magában álló probléma, mely megkívánja az adott viszonyok ismeretét. Nem lehet elég hangsúlyozottan megállapítani e metodikai szabályt. Az igazságosság más nemzetekkel szemben megkívánja, hogy ismerjük problémáik mivoltát; és ezen a téren Európában a politikusok és államférfiak között kevesen vannak a megfelelő nyelvi és nemzetiségi ismeretek birtokában.

A nemzetiségi kérdés tartalmilag igen bonyolult. Van, ahol aránylag nagyobb szerepet játszik a nyelvi kérdés, másutt a politikai probléma áll előtérben; a két probléma kapcsolódhatik is; pl. a csehek nyelvi és politikai harcot is vívnak, hivatkozván önálló államra való történelmi jogaikra. A lengyelek sem hivatkoznak csak az etnografikus elvre, hanem történelmi jogaikra is; ezzel szemben az írek nyelvi kérdést nem ismernek, ott inkább vallási és politikai a küzdelem. Másutt a gazdasági kérdés áll előtérben stb.

A nemzetiség nemcsak a nyelvben fejezi ki magát, hanem a kultúrában, — tudomány, filozófia, jog és állam, erkölcs és vallás, művészet és technika, szokás és illem különböző a nemzetiség szerint; a faji kérdésnek is jelentősége van. Ezért a nemzeti különbségeket a különböző nemzetek nem azonosan érzik és állapítják meg. Nem minden nemzet egyformán öntudatos és kész arra, hogy nemzetiségét és kulturális vagyonát megvédje más nemzetiségek ellen; ezért pl. a bolsevik békejavaslat azt az alapelvet tartalmazza, hogy a fejlettségnek és műveltségnek, esetleg az elmaradottságnak a foka nem kisebbítheti az önrendelkezés jogait. A problémának ilyen bonyolultsága mellett elmondható, hogy annyi nemzeti kérdés van, ahány nemzet és kisebbség van — eddig még nincsenek kaptafák az összes nemzetiségi kérdések megoldására.

A marxizmus és a nemzeti eszme

12. A szocializmus, jobban mondva a marxizmusra támaszkodó szociáldemokrácia, nem volt képes ezt a háborút a maga való értelme szerint megérteni és helyesen megítélni; a marxista történelmi, gazdasági materializmus nem rendelkezik a kellő lélektannal, nem tudja azokat az egyéni és társadalmi erőket, melyek nem vezethetők vissza csupán gazdasági viszonyokra, helyesen megragadni és értékelni. Ezért nem érti meg a marxista, hogy a gazdasági érdekek mellett a nemzeti lét, a nemzeti gondolat és nemzeti elv különálló politikai erőket jelentenek; épígy nem érti meg a többi erőket sem, mint a vallást. Mind a társadalmi erőknek gazdasági érdekekre való leegyszerűsítése lélektani lehetetlenség. A marxistáknak csak egy része szabadult meg ettől a marxista egyoldalúságtól és csak egy részük tudja a nemzeti létnek ebben a háborúban mutatkozó fontos szerepét belátni.

Főképpen áll ez persze a, német marxistákra.

Marx 1848-ig és még ezután is, csak úgy fogta fel a nemzeti kérdést, mint a német radikális liberálisok. Akkor a liberális reformokról, az abszolutizmus ellen vívott küzdelemlről volt szó; akut nemzeti kérdés akkor nem volt Németországban — megjegyzendő: az akkor

Ausztria uralma alatt álló Németországban —, ahogy nem volt nemzetiségi kérdés Franciaországban vagy Angliában sem. De Ausztriában, Poroszországban, Oroszországban (lengyelek), Törökországban (Balkán) a liberális demokratikus mozgalom egyúttal nemzeti mozgalom is volt. Marx akkoriban a nemzeti mozgalmat a maga forradalmi tartalma szerint ítélte meg, anélkül, hogy a nemzeti viszonyokat és törekvéseket ismerte volna, kritikátlanul és megengedhetetlen felületességgel beszél a nemzeti mozgalomról, különösen a kis szláv népekről. Csak a magyarokat tartotta valamire, mert Ausztria és Oroszország ellen voltak. Az orosz birodalomban az abszolutizmus megtestesülését látta Marx is, mint az akkori liberálisok, radikálisok és szocialisták; ezért ismerte el a lengyeleket, miként az akkori liberálisok is. De mindezek a lengyelbarátok csak az oroszországi lengyeleket látták meg, — a poroszok által elnyomottakat nem. Később, mikor történelmi materializmusát megfogalmazta és kidolgozta, Marx már elítélte a nemzetieskedést, aminthogy minden más ideológiát visszautasított és a nemzetet az állammal azonosította. Az állam azonban nála a vagyonos osztályok kisajátító erőszak-szervezete, mellyel a munkásságot elnyomják és kizsákmányolják.

Ma már eléggé tisztázott dolog, hogy Marxnak a nemzetiségi kérdésről vallott nézetei kritikátlanok és helyüket meg nem állják, úgyszintén elfogultak és igazgatalanok az egyes népekről szóló ítéletei is. Marxnak ebben nincs igaza, még ha a gazdasági tényezőknek fontosságát, sőt talán elsőbbségét el is ismerjük. Ezért fogadták el követői minden kevert nemzetiségű államban

a nemzeti kérdést, mint külön politikai tényezőt a gazdaságiak mellett, — a francia, az olasz, a lengyel, a cseh, a jugoszláv marxista szocialisták nacionalisták is egyúttal. Elméletileg a német szocialisták nem azok, de a gyakorlatban annál inkább, főleg az osztrákok; ebben a háborúban a többségük találkozott a pangermánokkal. Angliában, Amerikában nagyon kevésé értik az európai kontinens nemzeti kérdéseit, mert ezek az államok a valóságban nemzetileg egységesek. Ugyanez áll az oroszokra, akik odahaza csak a hivatalos oroszító nacionalizmust ismerték meg. Általában mindezek a pártok mindenféle nacionalizmust, mint sovinizmust kritikátlanul elutasítanak.

A nemzetiség fogalmának előbbi elemzése nyilvánvalóvá tette, hogy a nemzetiség és a nyelv, mint a természet és a történelem által teremtett tényezők, gazdasági avagy pusztán politikai viszonyokra nem vezethetők vissza, — a nemzetiség egy külön társadalmi hatóerő. Ebből az elemzésből annak is pontosan ki kell derülnie, hogy a szocializmusnak nem szabad a nemzeti kérdést visszautasítania; egy politikailag leigázott nemzet gazdaságilag is az szokott lenni és a szociáldemokratáknak a szabadságra, egyenlőségre és testvériségre vonatkozó programja nem csupán gazdasági, de egyzersmind politikai, szociális, nemzeti és vallási program is. Azért fejlődött ki a szocializmus és nacionalizmus egyidőben és ugyanazon az erkölcsi alapon: a humanitáson.

A nemzetiségi elvnek félreismerése sok marxistát a háborúnak is helytelen értelmezéséhez vezetett,

A marxisták kedvelt jelszava, hogy ezt a háborút

csak a kapitalizmus idézte elő. Holott a tőkét ott találjuk a harcban állók mindkét táborában: hogyan lett tehát a háború indító okává? A németek azt állítják, hogy a háborút Oroszország kezdte; ebben a tekintetben a német marxisták sajtóságos helyzetben vannak, mert ugyanazt mondják, amit Vilmos és kancellárjai, hogy t. i. Szerbia és Oroszország, tehát nem kapitalista vagy csak félig kapitalista országok a háború okozói. Eszerint végül is egy agrár támadásról és egy kapitalista védekezésről van szó. Persze bonyolódik a helyzet a kapitalista Franciaországgal való szövetség és a kapitalista Anglia és Amerika csatlakozása folytán.

A marxisták azáltal is különös helyzetbe jutnak, hogy bizonyos mértékig maguk is elfogadják és támogatják a kapitalizmust és voltaképpen csak az általa gyakorolt kizsákmányolást ítélik el. Elismerik azonban gazdasági termelőképességét és az agrár és általában a régebbi termelési formákkal szemben való fölényét.

Gyakran halljuk a marxistáktól, hogy a háborút az imperialista kapitalizmus okozta. A marxisták azt szokták állítani, hogy az imperializmus az ipari kapitalizmusból adódik, mert az iparnak piacokra, vásárlókra, nyersanyagokra stb. van szüksége és ezért leigazza a gyarmatokat és az agrárországokat.

A német, francia, angol és egyéb kapitalizmus és industrializmus viszonylag elég hosszú időn át, főleg 1871 óta, megtalálta a módját, hogy érdekei szerint megegyezzek egymással. Nem egyszer megtörtént, hogy viszályok, melyek már-már háborúvá való elfajulással fenyegettek, barátságos megegyezéssel oldattak meg, például legutóbb a — Marokkó-krízis. Még 1914-ben

is, röviddel a háború előtt Németország előnyösen egyezett meg Angliával és a többi gyarmati állammal; miért került most mégis hirtelen háborúra a dolog? Az industrializmus és kapitalizmus nem elegendők arra, hogy ezt a tényt megmagyarázzák. Ami az imperializmust illeti, többször volt alkalmam rámutatni, hogy ezt a fogalmat gyakran nem egészen világosan alkalmazzák. A német imperializmusnak mindenestre döntő szerepe van a háborúban, de ez nem kapitalista vagy industrialista imperializmus, mert sokkal előbb keletkezett, mintsem Németországnak kapitalizálódása és industrializálódása megtörtént volna.

Ami a gyarmati imperializmust illeti, elég arra rámutatni, hogy a gyarmatok annexiója is sokkal régebbi keletű, mint a kapitalizmus és industrializmus; azonkívül nagyon könnyen bebizonyítható, hogy a gyarmatok birtoklására való törekvés nem pusztán kapitalista vagy industrialista szempontokból indult ki. Még most a háború folyamán is azt iparkodnak német nemzetgazdászok és politikusok bizonyítani, hogy a gyarmatok nem fizetődnek ki és Németországnak deficitet jelentenek; egy összehasonlító statisztika azt tanítja, hogy Németország sokkal többet, 4ü-szer annyit exportált Angliába és hozott be onnan a maga ipari céljaira, mint a gyarmatokból. A marxisták azt szokták mondani a kereskedőkről és a kapitalistákról, hogy kitűnően tudnak számolni és a militarizmustól távoleső szellemet tulajdonítanak nekik, — de lám, egyszerre csak ezek a kereskedők is harciasakká lettek és amellet még tökfilkók is.

Ezek a háború megmagyarázására felsorolt marxista

jelmondatok nagyon egyoldalúak, nagyon egyszerűek, mint az egész gazdasági materializmus és történelem-bölcselete; ezért a marxizmus hivatalos bölcselete erről a háborúról nem is elégt ki.

Senki sem fogja azt állítani, hogy a gazdasági érdekek ebben a háborúban nem játszanak szerepet. Hiszen megismertük a pangermanizmust és tudjuk, hogyan hangsúlyozzák vezetői a területek, nyersanyagok, olcsó munkaerő fontosságát Németország számára. Bizonyára minden háború földidézésében része van a földi javakra irányuló kapzsiságnak és szenvedélynek, de kérdéses, hogy egyedül a gazdasági érdekek játszották-e mindenkor, főleg pedig ebben a háborúban, a döntő szerepet.

A materialista világnézet kompromittáló szomszéd-ságba hozta ebben a háborúban a marxistákat a pangermánokkal; a német többség urai, Deutsch, Kenner, a német-osztrák szociáldemokraták vezérei és mások is, nehezen különböztethetők meg a pangermánoktól.

De igaztalan volnék, ha meg nem emlékeznék a „J'accuse” szerzőjéről, aki hamar átlátott a való tény-álláson. Most Kautsky és Bernstein is nagy eredmény-nyel veszik kritika alá a háborúról való marxista fel-fogás egyoldalúságát. Oroszországban is egy Plechanov távol tudta magát tartani az egyoldalú bolsevizmus jel-szavaitól.

A szlávok

13. A szláv népek nemzeti öntudata természetesen, automakikusan közeledéshez vezetett.

A szláv népek e közeledésének több oka volt. Elsősorban a valóságos faji tudat és a vele összefüggő nyelvrokonság. A vér nem válik vízzé — származásunkra nézve közelebb állunk egymáshoz, mint a germánok, vagy románok hozzánk. Szláv nyelvet, praktikus okokból is, könnyebben és hamarább sajátítunk el, mint más nyelveket. De a szlávokat egymásra utalja más nemzetek ellenséges érzülete is, különösen a németeké, akik a szlávokon uralkodnak, vagy közöttük élnek. A pangermanizmus előbb és határozottabban jelentkezett, mint a pánszlávizmus. Egyes szláv nemzeteket azonos politikai test köt össze. Végül a kis szláv népeknél és a gyenge népeknél, a többi szláv népekre való támaszkodás, különösen a nagyobb, kulturálisan és politikailag is erősebb népekre való támaszkodás, egész természetes volt. Kollár különösen erre a tényre helyez nagy súlyt, amidőn azt fejtegeti, hogy a szláv kölcsönösség eszméje a kicsiny és gyenge Szlovénia támadt.

Am ezen összekapcsoló erők ellen szétválasztó erők

szinte természetük a széthúzás. Ebben nem akarok ítélni, de úgy látom, hogy a germán származású skandinávok például szintéit nem tudnak egyesülni s a skandináv eszme, mint ismeretes, a német nyomás dacára megbukkott. Ám a németek is torzsalkodtak hosszú ideig és még ma sem egyesültek politikailag.

... Oroszország valamennyi szláv nép számára, — a lengyel számára is, — korán vált a szláv vágyak és megfontolások tárgyává. Hiszen a 18. század végén Oroszország volt az egyedüli önálló szláv állam, mert Lengyelország elesett, Szerbia csak 1815-ben érte el önállóságát, csak a montenegróiak voltak kissé szabaddabbak. Természetes tehát, hogy a szlávok tekintetüket Oroszország felé fordították. Oroszország azonban nemcsak önálló volt, hanem nagy ereje egész Európában mindjobban érezhetővé kezdett válni. Poroszország mindig kereste Oroszország barátságát és már azzal is egyre inkább belenyúlt az európai ügyekbe, mert ősidőktől folytatott harcával Törökország ellen természetes védőjévé vált a pravoszláv délszlávoknak. Abban a mértékben, ahogy az állami és politikai befolyást az irodalom is erősítette, a mi élharcosaink az orosz nyelvet és az orosz irodalmat jobban kezdték tanulmányozni, mint a többi szláv nyelvet és irodalmat.

A földrajzi összefüggésnek igen nagy a jelentősége a szlávok szempontjából. Vizsgáljuk meg először e tekintetből, hogy milyen a szlávok helyzete a világon. Általában azt mondhatjuk, hogy a szlávok azok a nem-

zetek, amelyeknek a legtöbb a szomszédjuk. Mekkora például a különbség ebből a szempontból az angolok és a szlávok között? Franciaországnak is csak három vagy négy szomszédja van. Olaszországnak három, Németországnak hét, a szlávoknak azonban tizenkét szomszédjuk van. A szomszédos népek, területük nagyságának és civilizációjuk minőségének megfelelően, különböző szerepet játszanak. A franciák, a németeket kivéve, kis népekkel érintkeznek, amelyeknek a civilizációja majdnem összeolvad az övékkel. Így például, ami a vallást illeti, a franciáknak kevés kivétellel csakis katolikus szomszédai vannak. A szlávok szomszédai nagy és kis népek egyaránt, sőt egyesek a világ legnagyobb népeihez tartoznak (németek, kínaiak, japánok) és e népek az európai és ázsiai civilizáció különböző fokozatait képviselik, különböző vallásúak és különböző fajúak.

A szlávok elhelyezkedését a világon, Európában és Ázsiában, centrálisnak tekinthetjük: tőlük nyugatra vannak a németek, magyarok, olaszok, keletre a japánok és kínaiak, délre a törökök és perzsák. Így hát a helyzet erejénél fogva a szláv politikának világpolitikának kell lenni, amelynek tekintettel kell lennie úgy a közvetlen jövőre, mint a legtávolabbi lehetőségekre. A szlávok központi elhelyezkedése arra utalja őket, hogy számos és erős szomszédakkal ellenük irányuló egyesülésének lehetőségét soha szem elől ne tévesszék. Az angol-japán szövetség tényleges célja bizonyíték arra, hogy ilyen félelem semmiesetre sem álomkép.

Ennek a központi elhelyezkedésnek a következménye az is, hogy a szlávok a legellentétebb befolyásoknak vannak alávetve. Ennek következménye az, hogy kifej-

lődik a szláv népek különböző egyénisége. Valóban igen nagy különbséget fedezhetünk fel civilizációjuk jellegében. Azonkívül a szláv népek a szomszédos fajok néprajzi befolyása alá is kerülnek és valóban ritkán találunk tisztavérű szlávokat, e tekintetben nem állunk oly jól, mint más nemzetek.

A szláv öntudat nem egyforma erős és hatalmas a szláv népeknél; különböző történelmük és társadalmi tagozódásuk szerint, azonban mégis közös mindegyikük-nél. Nálunk cseheknél a szláv öntudat — saját tapasztalomról beszélek — régi időktől kezdve igen erős. A nem szlávok ennek a szláv öntudatnak jellegét jól megérthetik, összehasonlítás és analógia révén.

A „latinizmus” érzése igazán erősen ki van fejlődve a latin népeknél és a háborúval még jobban megerősödött. A nyelvi különbség azonban az egyes latin népek között sokkal nyomatékosabb, mint a szláv népek között. Éppen úgy van az a germanizmussal, azzal a rokonsággal, amely a germán népek között áll, ha ezt a kifejezést a legszélesebb értelemben vesszük és germánoknak tekintjük nemcsak a németeket, hanem az angolokat és a skandináv népeket is. Azonban a skandinávizmus vagyis az a közösségi érzés, amely a svédeket, dánokat, norvégokat összefűzi, sem olyan intim, mint az a közösségi érzés, amely a szlávok különböző csoportjait egyesíti. A szlávok sokkal közelebb állnak egymáshoz nyelvi és intellektuális szempontokból, mint az említett fajok különböző csoportjai. De földrajzi

szempontból is sokkal intimebb a szlávok kölcsönös érintkezése, mint a különböző germán népeké. Tenger nem választja el őket. A különböző szláv népek nem költözködtek el oly messzire fajuk bölcsőjétől, ahol úgyszólván egyesülve éltek. Egymástól kevésbé különböztek el, mint más népek.

Természetes, hogy a különböző szláv népek közösen éreznek, mert közös nyelvük és világszemléletük folytán nagyon közel állnak egymáshoz. Ép oly természetes, hogy a kis szláv népek Oroszországtól várnak a németek, magyarok és a törökök ellen segítséget. De egy tervszerűen végiggondolt, megszervezett agresszív pánszlávizmus, illetve panrussizmus sohasem volt és nincs most sem. Nem vennők a németektől rossznéven, ha együtt éreznének a többi germánokkal és így ilyen értelemben vett germanizmus alapján az összes germánok egyesítését hirdetnék és akarnák kiküzdeni. De a németek a pangermanizmust úgy értelmezik és úgy akarják is a gyakorlatba átvinni, hogy éppen a nem német, a nem germán népek legyenek a németek szolgái.

A szláv filozófusok, történészek és politikusok hirdette pánszlávizmus mindenkor beérte az irodalmi és kulturális kölcsönösséggel. Ha nekünk cseheknek a panorosz értelemben vett szlávizmust vetik a szemünkre, akkor le kell szögezmem a következő tényeket: mindenkor határozottan russzofilok voltunk, de legnagyobb politikai vezetőink, Palacky és Havlicek, a leghatározottabban egy olyan pánszlávizmus ellen nyilatkoznak, amely a cári abszolutizmus vezetése alatt folya le. Maga a cárizmus is — Miklós cár — legitimista és egy-

házi okokból visszautasította ezt a pánszlávizmust, mert a szlávok katolikus és liberális nyugati szárnyát nem akarta. A politikai pangermanizmussal sehogy sem lehet egy sorba állítani a pánszlávizmust, minthogy ez a maga legjelentősebb képviselői szerint is, mindig csak szláv népekre vonatkozott.

A pangarmánok a nacionalizmust bizonyos misztikus sovinizmusnak a hőfokára hevítették fel. A német a csatatereken számos sikert aratott és győzelmeitől mámoros népükbe az uralkodó nép — Herrenvolk — eszméjét ojtották be. Ez ellen a német veszély ellen, amely Németország és Ausztria-Magyarország központosított erőinek ügyes és szinte tudományos kihasználásával igen fokozódott, nemcsak a szlávok egyesültek — kivéve a bolgárokat, akik a németekkel tartanak —, hanem az összes többi nemzetek is. Céljuk tehát nem lehet csakis nemzeti, hanem demokratikus cél is, amely csak annyiban nemzeti, amennyiben a nemzetiség maga is demokratikus és szociális.

*

Első pillantásra világos, hogy a legtöbb politikai változást a világháború a szláv népeknek hozta. A háború előtt négy szláv állam volt: Oroszország, Szerbia, Bulgária és Montenegró; a háború után az első három lényegesen megváltozott, Montenegró megszűnt és ezen felül két új szláv állam keletkezett: Csehszlovákia és Lengyelország. Emellett egyes szláv részek félig lettek függetlenek: Ukrajna autonóm alkotó része lett Oroszországnak, csakúgy, mint Podkarpatská-Rus Cseh-

Szlovákiának. Az egyetlen, bár a legkisebb szláv nép, a lausitzi szerbség nem szabadult föl és Németország uralma alatt maradt; jugoszláv töredékek élnek Olaszországban, Ausztriában és Görögországban, a kisoroszok egyrésze Romániában, a szlovákok egyrésze Magyarországon; Ausztriában tekintélyes cseh kisebbség él, Németországban elenyészőbb cseh és lengyel kisebbség. Szláv államokban is vannak szláv kisebbségek: Lengyelországban kisoroszok és oroszok — kevesen csehek és szlovákok — Csehszlovákiában kisoroszok és lengyekek, Jugoszláviában bolgárok.

Jelentős változás történt a szláv államok belső összetételében, különösen Oroszországban. A cári Oroszországból köztársaság lett, még hozzá kommunista köztársaság. Csehszlovákia és Lengyelország szintén köztársaság, monarchikus államformája maradt Szerbiának (Jugoszlávia) és Bulgáriának. Oroszországot területi változás is érte: a háború előtt Európának 54.5 százaléka volt, most pedig csak 40.2 százaléka. Bulgária kisebb lett, mint a háború előtt volt.

Ma is gyakorta hallani, hogy a világháború a szlávoknak a germánok ellen vívott háborúja volt. A háború Szerbia miatt tört ki és így Németország meg Ausztria részéről Oroszország ellen irányult; de Anglia, Amerika, Olaszország, Románia, Japán és a többiek háborús elhatározása nem a szlávokra való tekintettel alakult. Belgium német megszállása sodorta Angliát a szövetség oldalára és a német hadviselés módjai vezet-

ték Amerika elhatározását. Olaszország kezdetben nem harcolt Ausztria ellen, Románia pedig népének egyesítéseért fogott fegyvert. Egyáltalában nem lehet azt mondani, hogy a háború a germánok és szlávok harca volt. Bulgáriától eltekintve, amely a németekkel tartott, román és germán (angolszász) népek vettek részt a Németország elleni hadjáratban. Nemcsak a szlávok, hanem az egész világ fenyegetve érezte magát a németektől. A szláv gondolat kétségtelenül nem volt vezető és elhatározó tényező.

Már Herder, majd utána Kollár és mások megjósolták Németország és a germán faj összeomlását és a szlávok feltörekvésének korszakát várták. Meg kell adni, hogy a háború meg is hozta a szláv népek politikai függetlenségét és eredményes kifejlődésének lehetőségét: másrészt azonban joggal kétségbe lehet vonni azt. vájjon Oroszország helyzetének kialakulása fejlődést jelent-e. Számításon kívül nem hagyható az sem, hogy Németország vereségét nem tekinthetjük összeomlásnak, végleges összeroppanásnak; a katonai alulmaradás még jótékony hatással lehet a németekre és az oroszokra; — a háború hatásai és egész jelentősége a benne résztvevő népekre olyan fontos, hogy Herder és Kollár jóslatait csak megfelelően tartózkodó kritikával fogadhatjuk.

A háború direkt és inrlirekt úton nagy következtésekkel járt, amennyiben három nagy monarchikus állam megdőlt, illetve átalakult: Oroszország, Porosz-Németország és Ausztria-Magyarország. Európai Törökország sorsa hasonló irányban alakult. Európa legnagyobb részében megdőlt a régi rendszer. Ezek a magjában ab-

szolutisztikus országok földrajzi szomszédságban voltak egymással és nagyjából az úgynevezett Keletet, jobban mondva Kelet-Európát alkották, valamint Ázsia nyugati részét, amely kulturális és politikai tekintetben már ősidőktől fogva szorosan egybefüggött Európával. Németország valójában túlnyomó részben a Nyugatra támaszkodik, de keleti részében a Kelethez tartozott és politikailag Ausztriával — és Törökországgal — egységet alkotott.

Az abszolút monarchiák bukásával a szláv népeken kívül a német és orosz uralom alatt élő kis népek is fölszabadultak. Felhívtam már a figyelmet a kis népek zónájára, amely az Északi Jegestengertől egészen a déli Kréta szigetéig terjed. Európa politikai tekintetben teljes határozottsággal, jelentős részében pedig kulturális szempontból is, három részre oszlik. Nyugaton van öt nagy nép és állam; Anglia, Franciaország, Németország, Olaszország és Spanyolország; kis nép és kis-állam kevés van nyugaton. Három állam: Portugália, Belgium, Hollandia, — népek: portugálok, hollandok, flamandok, kelta és baszk töredékek. Keleten van a nagy Oroszország és a középen a kis népek és mostantól kis államok egész sora: Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia, Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia, Görögország, Bulgária, Magyarország, Albánia. E népek közül a világháború révén fölszabadultak: Finnország, Lettország, Észtország, Litvánia, Lengyelország és Csehszlovákia; megnagyobbodtak Románia, Jugoszlávia és Görögország.

Sorra veszem az egyes szláv népeket és államokat. Csehszlovákiával kezdem, mert hiszen ennek a viszonyait természetesen jobban ismerem, mint a többi szláv államokéit. Csehszlovákia viszonyainak ez az ismertetése megkönnyíti a többi szláv államok helyzetének ismeretét, mert hiszen sok hasonlóság van közöttük.

Csehszlovákia a régi cseh (nagyomorva) állam felújítása; eredetileg a csehek és szlovákok egységet alkottak, de a magyarok Pannónia megvételeivel a szlovákokat uralmuk alá hajtották. A csehek és szlovákok egy nép és 'egy nyelvük van. Minthogy a csehek szabadabban éltek, nyelvüket jobban és intenzívebben fejlesztették ki, mint a szlovákok. Így történt hogy a szlovákok megőrizték a régibb nyelvjárást, amelyet irodalmi nyelvnek is használnak. Nyelvkérdésről a csehek és szlovákok között nincs és nem is lehet szó.

Csehszlovákiának különös helyzete, hogy jelentős kisebbségeket, főleg németeket foglal magába. A németek mellett tekintélyes Szlovenszkóban a magyarok arányszáma, van azután egy kevés lengyel, nagyszámú kisorosz (ruthén) ugyanott, az autonóm Podkarpatska-Rus kisoroszai mellett. Az államnak ez a nemzeti tagozódása arra a vitára vezet, vajjon Csehszlovákia nemzeti vagy nemzetiségi állam-e. A csehek az előbbit hangoztatják, a németek és a többiek az utóbbit. Gyakran alkalmazták azt az etnikai fikciót is, hogy a szlovákok merőben elütő nép a csehektől és így a csehszlovák államnak alig van egységes szláv többsége. Ez, amint mondám, csak fikció, amelyet Csehszlovákia ellen tárgyilagosság nélkül való politikai polémiaiban használnak. Mindenesetre tény és pedig fontos tény az,

hogy Csehszlovákiának jelentékeny Németországgal szomszédos német kisebbsége van, és ezt a kisebbséget meg kell nyerni az állam számára.

A cseh államot eredetileg csehek alapították és a csehszlovák állam mai felújítása csehek és szlovákok műve. Csehország németei a háború idején és annak befejezése után is a szövetségesek ellen foglaltak állást és ellenezték a csehszlovák állam megalakulását; azokban az ősrégi időkben pedig, amikor a cseh állam keletkezett, nem éltek az országban. Cseh oldról ezért szokták felhozni, hogy a németek telepések voltak, amivel azt a tényt akarják megerősíteni, hogy az államot a többségben lévő szláv lakosság alapította és az mint szláv állani állott fenn; ez a tény egyúttal a szláv nép államalkotó erejét bizonyítja, amelyet számos német történetíró és politikus igyekszik kétségbevonni. Egyidejűleg arra is rámutatnak, hogy a németek a cseh államot mindig elismerték, megelégedve a nekik juttatott egyenjogúsággal. A német kisebbség sem a háború előtt, sem a háború idején nem törekedett arra, hogy a cseh államot darabokra tépje, mégha az utóbbi időben a cseh államnak folytonosságát Ausztriában nem is volt hajlandó elismerni, noha előbb elismerte¹ ezt a folytonosságot.

A nemzetiség és a nyelv problémája nagyon komoly és a gyakorlati megoldás nehézségekkel jár. A probléma így hangzik: hogyan lehet egységes államot alapítani, egységeset politikai és közigazgatási tekintetben? Csehszlovákiának megvan a maga unifikációs minisztériuma, amelynek a törvényhozás egységesítésével kell törődnie, mert a cseh országrészekben osztrák

törvények várnaiak érvényben, míg Szluvenszkón és Podkarpatska-Rusban a magyar törvények érvényesek.

Nemzetközi szempontból különleges feladatok várnak Csehszlovákiára, mert a szó valódi értelmében földrajzi szíve Európának. Politikai határai Németországra, Ausztriára, Lengyelországra, Kisoroszországra és Magyarországra támaszkodnak. Kisebbségei: a németek, magyarok, lengyelek és kisoroszkok, a szomszédos népek részei. A román kisebbség Podkarpatska-Rusban jelentéktelen, mindössze egynéhány falu.

Az új életre keltett állam Szlovenszkóban és Podkarpatska-Rusban súlyos kulturális feladatok előtt áll. A magyarok ugyanis elnyomtak ottan minden nemzeti iskolát és irodalmat. Különösen Apponyi 1907-es iskola-törvénye volt az, amely minden szlovák iskolát megszüntetett, mert a megmaradt néhány száz felekezeti iskola csak a nevében volt szlovák. Ma Szlovenszkóban több mint 2600 új szlovák népiskola működik, több mint 80 polgári iskolája, 30 középiskolája van és egyetemének is le vannak rakva már az alapjai. Szlovenszkóban kevés szlovák tanár és tanító volt; az iskolák ennél fogva a cseh országrészekből kaptak tanárokat és tanítókat.

Podkarpatska-Rusban is van már közel 700 népiskola, emellett polgári és középiskolák, óvodák; a köztársaság az iskolák alapítása mellett gondoskodik ennek az elhanyagolt területnek egészségügyi feljavításáról is, állami kórházak épülnek, a járványos és népromboló betegségek leküzdésére akciók vannak folyamatban stb. Túlzás nélkül mondható, hogy a csehszlovák kultúrpolitikának ez eredményeihez az Új-Európában kevés

hozzá mérhető akad. A cseh nép az osztrák elnyomás alatt széleskörű kulturális törekvéseivel tűnt ki és az új életre kelt állam iskolapolitikáját ugyanez a szellem fűti. Morvaország is megkapta a maga egyetemét.

A nemzetiségi kisebbségeknek megvannak az iskoláik. A németek számuknak és műveltségüknek megfelelően kaptak egyetemiét, két műegyetemet, egy mezőgazdasági főiskolát, amelyet a köztársaság alapított stb.

Mélyenszántó belső reformokat az iskolaügy és a nevelés terén Csehszlovákia eddig még nem kezdeményezett.

Csehszlovákiában erős a vallásos mozgalom. A politikai szabadság újjászületésével új lendületet nyert a Habsburgok által elnyomott, reformációra törekvő huszitizmus. A csehszlovák egyház megteremtése, amely néhány százezer hívőt számlál, a legvilágosabban mutatja a huszitizmus ható erejét

A protestáns kisebbség, amelynek egyházi keretei közt tartotta fenn magát Ausztriában a huszitizmus és a cseh testvérek egyháza, az osztrák uralom alatt luteránusokra és reformátusokra (kálvinisták) oszlott; a forradalom után egyesült és jelentős erősítést kapott az átlépő katolikusok révén. A legutóbbi időben hasonló mozgalom mutatkozik az angol és amerikai unitáriusoknál. Az idegen egyházak, mint a baptisták, metodisták és mások, ma szabadon jöhetnek országunkba.

Tekintélyes a spiritiszták száma, állítólag 300.000-re teszik őket; a felekezetenküliek száma, akik egyházukat

otthagyták, még sokkal nagyobb, főleg a munkásság körében.

Szlovenszkóban szintén jelentékeny a protestáns kisebbség, amelynek kezdetei szintén n huszita reformációig nyúlnak; a szlovákok többsége katolikus. A vallási huszita mozgalom Szlovenszkóban alig érezhető; Podkarpatska-Rusban, a görög katolikus egyházban mintegy 40 községben pravoszláv mozgalom jelentkezik.

Szlovenszónak és Podkarpatska-Rusnak a cseh anyországokkal való egyesítése következtében lényegesen megnőtt a zsidók száma. A zsidóságban, elég erős a zionista és nemzeti mozgalom figyelhető meg; Podkarpatska-Rusban, sőt Szlovenszkóban is a zsidóság többsége az orthodoxiához húz, csakúgy mint Lengyelországban és Oroszországban.

Vallási és egyházi tekintetben Csehszlovákiában szemellátható mozgalom van, de ez lényegesen különbözik a többi szláv népektől, amelyeknél a múltban és ma is a vallás és az egyházi hovatartozandóság egyúttal nemzeti jelleget ölt. A szerbek pravoszláv hite ellen irányult az izlám és az osztrák katolicizmus minden törekvése, a túlnyomó részben katolikus lengyelek szemben állottak vallásuk következtében a pravoszlávokkal és protestánsokkal, tehát az oroszokkal és a németekkel. Oroszország és pravoszláv hit egyet jelentett. A csehek-nél a huszitizmus és a cseh testvérek egyháza volt a nemzeti egyház, amikor a lakosságnak csak egytizede maradt katolikus. A Habsburgok által vezetett erősza-
kos ellenreformációt és visszakatolizálást csak az 1918-ban bekövetkezett átalakulás tehetné jóvá és a csehszlovák egyház azóta programszerűen arra törekszik, hogy

reorganizálja az egykori nemzeti egyházat. Minden bizonnyal: az egyház nemzeti jelegét nemcsak a hívők nyelve, hanem főleg a benső tulajdonságok határozzák meg. Szlovenszkóban egy bizonyos fokig a luteránus egyház volt a nemzeti a kálvinista magyar protestantizmussal és a katolicizmus hivatalos, politikai túlkapásai-val szemben.

Komoly és súlyos gazdasági problémák foglalkoztatják Csehszlovákiát. A régi Ausztria iparának több ágában cseh volt; ma pedig, miután a cseh államnak csak 14 millió lakosa van, a régi Ausztria-Magyarország 51 milliójával szemben, a csehszlovák iparnak új piacokat kell keresnie, mert a belföld felvevőképességéhez mérten nagyon is erős. Ennek következtében Csehszlovákia a nyugati ipari országok sorába lép és exportjával természetesen főleg a Kelet felé törekszik.

A csehszlovák mezőgazdaság a fejlődés magas fokán áll és egykönnyen olyan helyzetet teremthetne, hogy az állam egész lakosságát elláthassa kenyérrel és hússal. A csehszlovák állam kiterjedt földreformot kezdeményezett, mert a cseh országrészek, Szlovenszko és Podkarpatska-Rus latifundiumos országok voltak. Ezek a latifundiumok világosan utalnak a régi Ausztria-Magyarország arisztokratikus berendezkedésére és a szláv népeknek a németek és magyarok által történt elnyomását mutatják. A cseh országrészekben az erőszakos ellenreformáció során bekövetkezett birtokelkobzások csak növelték a földtulajdon arisztokratikus egyenlőtlenségét.

A gazdasági és politikai konszolidáció megköveteli a közlekedési eszközök alapos megjavítását. Ausztria és Magyarország a vasutakat egyoldalúan Bécs és Budapest központtal építették ki, ezeket tehát nekünk tranzverzális vasutakkal kell kiegészítenünk, hogy összekössünk olyan területeket, amelyek egymástól feltűnően messze eső négyszögeket alkotnak. Különös figyelmet kell fordítani főleg ónkra, elsősorban a Labera (Elba), a Dunára és folyórendszereikre. összekötő csatornák is szükségesek.

A gazdasági fejlődéssel szorosan összefügg a politikai pártok kialakulása, főleg pedig a szocializmus és agrarizmus térhódítása. A forradalom utáni első kormányban többségük volt a szocialistáknak, a marxistáknak és nemzeti szocialistáknak. De a további fejlődés során, főképpen pedig azért, mert az orosz bolsevizmus behatásai következtében szakadás állott be a szociáldemokráciában, a munkásság és a szociáldemokrácia befolyása gyöngült. A szocialista pártok mellett az agrárpárt a legerősebb; ez megfelel annak, hogy a köztársaság felerészben iparúzó, felerészben mezőgazda. A forradalomban a katolikus párt is megerősödött, bizonyoságául annak, hogy a Habsburg-gyámkodás is egyháznak is keveset használt. Az utolsó sorban áll a nemzeti demokratapárt, a burzsoázia pártja, amelyben döntő szerepe az intelligenciának van; oly erős kapitalizmus, nagytőke, mint a nyugati országokban, nálunk eddig még nincsen.

Lengyelországnak szintén feladata a politikai és köz-igazgatási egység megteremtése. A lengyel nép nagyon is szét volt forgácsolódva, porosz, osztrák és orosz részekre oszlott és ezekben a legkülönbözőbb törvények és szokások vertek gyökeret. Ezzel szemben mindegyik részen erős nemzeti öntudat élt és vágyakozás az egység után, amit csak erősített a forradalmi hagyomány és Napoleon idején folytatott kísérletezések az önállóság kivívására.

Lengyelországban is tekintélyes kisebbségek élnek, de ezeknek egészen más a természetük, mint Csehszlovákiában. Általában hangsúlyozni kell, hogy minden kisebbség és minden nemzeti kérdés egészen különleges, mindeniknek különálló tartalma van és ezért önállóan kell megítélni és megoldani.

Lengyelországban igen fontos a szerepe az egyháznak és a mai helyzet jellemzésére elegendő az az adat, hogy a mai Lengyelországban csak körülbelül 60 százalék katolikus és 40 százalék nemkatolikus él: pravoszlávok, protestánsok, zsidók, tehát kisoroszkok, oroszok, németek stb. Ez a becslés még a népszámlálás előtti időből való.

Lengyelország határa nyugaton és délen Németország, Csehszlovákia és Románia; északon és keleten az oktrojált államok: Litvánia, Lettország, Szovjetország. Az egyes szomszédoknál a vallás jelentős szerepet játszik. A litvánok katolikusok, a lettek és a németek protestánsok stb.

A németekhez való viszony megértéséhez tudni kell, hogy a lengyelek az északnémetekkel szomszédosak; Csehszlovákia szomszédságában észak- és délnémetek

laknak, a szlovének és horvátok közelében csak délnémetek. Az észak- és délnémetek közötti különbségnek mindig megvolt a maga politikai jelentősége. Az oroszok, szerbek és bolgárok szomszédságában nem élnek németek. A régi Oroszország politikai, állami határa Porosz-Németországra támaszkodott és német gyarmatai is voltak.

Sok és befolyásos ellensége van a lengyeleknek, akik a régi módszer szerint azt szeretnék, ha a németek a keletet, illetve délkeletet gyarmatosítanák. Ez elsősorban Lengyelországra és Csehszlovákiára vonatkozik.

A lengyel kisebbségekkel bizony nehézségek vannak amiatt is, mert az ukrán kérdés és hasonlóképpen Litvánia kérdése még nincsenek szabályozva.

Lengyelország gazdasági nehézségeinek szintén megvan a maguk különleges jellege. Sokat lehet abból a háború számlájára írni, amelynek súlya alatt Lengyelország nagyon szenvedett. Az ország javarészen mezőgazdasági, ipar csak egyes központokban és főleg nyugaton van; a lengyel ipar is arra fog törekedni, hogy a Keleten találja meg piacait, már Oroszország uralma alatt is Oroszország és Szibéria felé gravitált Orosz-Lengyelország ipara. Széntelepei igen gazdagok. Danzigon keresztül szabad kijárat van a tengerre.

*

A délszlávok számára, akik nemzeti és nyelvi tekintetben egységesek, szintén nagy probléma a politikai és közigazgatási unifikáció. A délszlávok voltak mindem szláv nép között a legjobban szétaprózva; ma Jugoszlá-

viában szerb, montenegrói, magyar, osztrák és török törvények vannak. Kisebbségei a magyarok, németek, románok, olaszok, albánok, törökök, bolgárok.

Politikai szempontból igen fontos a különbség az egyesített állam pravoszláv, szerb és katolikus horvát és szlovén részei között; a horvátok és szerbek régi viszálya az új nemzeti államban is folytatódik. A probléma, ugyanaz, mint másutt: egyensúlyba hozni azokat a törekvéseket, amelyek a centralizmus részéről egységei, másrészt adminisztratív szempontból autonómiát kívánnak, szóval politika és közigazgatás között.

Jugoszláviának nagyon sok a szomszédja: németek, magyarok, románok, görögök, bolgárok, olaszok, albánok, törökök; nyugaton az adriai tengerpart határolja.

Kimondottan agrár ország és az átmeneti időben ez az egységesítés előnyére szolgál. A közlekedési eszközök kiépítése nagyon fontos feladat nemcsak a közgazdaság szempontjából, hanem a kiterjedt területek egybefoglalása céljából is. Jugoszláviának az Adriai tenger is rendelkezésére áll, amelynek kikötőit azonban előbb ki kell építenie; egész sereg és igen alkalmas kikötője van.

Bulgária viszonyai sokkal egyszerűbbek, mint Jugoszláviáé. Nemzeti kisebbségei vannak, főleg törökök. Szomszédai a szerbek, románok, görögök, törökök. Legfontosabb Szerbiához való viszonya. A két szláv nép között a világháború előtt Macedóniáért nagy harc folyt; Bulgária csatlakozása a központi hatalmakhoz a rossz viszonyt kiélezte. De egyre több hang emelkedik mindkét részen, hogy a bolgároknak és szerbeknek meg kell egyezniük és arról is beszélnek, hogy a két államnak

könnyen szövetségre lehetne lépnie. A délszlávok egyesítése ezzel betetőzést nyerhetne.

Gazdasági tekintetben Bulgária túlnyomó részében Szerbiához hasonlóan földműveléssel foglalkozik; ez is megkönnyíti a két nép közeledését. Bulgáriának tengere van, a Fekete tenger, de ez kevésbé alkalmas céljaira, mint az adriai a jugoszlávoknak. Nagy a fontossága a Dunának, amely Romániára és Jugoszláviára nézve is igen nagy jelentőséggel bír.

Oroszország a háború és forradalmak, főképp a háború révén valamennyi szláv állam közül leginkább megváltozott. Területében, amint láttuk, megcsonkult; az ország szélén lakó népek, különösen a nyugatiak, elszakadtak Oroszországtól és önállóságot nyertek. A legmélyrehatóbb változást azonban az idézte elő, hogy a cári abszolútizmust köztársaság, még pedig minden ízében kommunista köztársaság váltotta fel. Oroszország az első szocialista állam nemcsak Európában, hanem az egész földkerekségen.

Európai Oroszországot Finnország, Lengyelország, Észtország, Lettország és Románia határolja. A háború előtt Oroszország évszázadokon keresztül közvetlen szomszédságban élt Porosz-Németországgal; annak dacára, hogy a háborúval járó változások a poroszokat területileg elválasztották Oroszországtól, Oroszország viszonya a poroszokhoz, illetve Németországhoz, mégis a legfontosabb, különösen gazdasági szempontból. Az agrár Oroszországot az iparúzó Németország látja el

ipari termékekkel; a közvetlen kapcsolatot megkönnyíti a tenger úgy, hogy a határszéli államiakon át való tranzit ó-forgalom mellőzhető.

Mikor Németország és Oroszország a bresztlitovszki békét megkötötték, a „Morningpost” című angol napilap a következőket írta: „A szlávok német járomba kerülnek: ez a német-orosz béke lényege.” Ez időtől kezdve a nyugatot állandóan foglalkoztatja az a lehetőség, hogy Németország gazdaságilag megszállja Oroszországot. A németek maguk igen szorgalmasan foglalkoznak Oroszországgal. Oroszországnak, amely a háborúban és a forradalomban annyit szenvedett, nagy szüksége van a gazdasági megújulásra!, mezőgazdasági és ipari téren egyaránt. Rá van utalva a nyugati tőkére, a nyugati mérnökök, munkások, kereskedők stb. segítségére.

Hasonlóan fontos és jelentős a kulturális feladatok megoldása, hogy az analfabéták magas arányszámát el lehessen tüntetni és a kultúrnívó általában emelkedjék. Kétséges, vajjon az orosz pravoszláv egyház képes lesz-e és mily mértékben arra, hogy a nép kulturális fölemelésében segédkezzék. Az orosz egyház eddig túlhajtott transzcendentalizmusnak hódolt, a nép aktív nevelésében figyelemreméltót nem mutatott. Ez a transzcendentalizmus az egyházat a cárizmus rabszolgájává süllyesztette; a forradalom ezen csak annyit javított, hogy az egyház visszatért a Péter idejéből való patriarchális rendszerhez és a bolsevikiek által üldözött lelkipásztorok révén közelebb jutott a muzsikok tömegéhez.

A bolsevizmusról ebben az összefüggésben csak néhány szót, csak annyit, amennyi annak a kérdésnek a

megvilágítására szolgál, hogy a bolsevizmust szláv jelenségnek tartják. Az orosz bolsevisták magukat tartják valódi és egyedül igaz marxistáknak; forradalomba mentek és magukhoz ragadták a hatalmat abban a véleményben, hogy forradalmuk nyomán Marx elmélete szerint megvalósítják Oroszországban a kommunista rendszert, amiben a Nyugat követni fogja Oroszországot és a kapitalizmussal le fog számolni. Azt hiszem, azok a soha meg nem szűnő viták, amelyeket e körül folytatnak, a kérdést már lényegesen tisztázták. A bolsevizmus úgy elméletben, mint gyakorlatban, nem marxista. A bolsevizmusban kétségtelenül vannak egyes marxista elemek, de sokkal inkább keveréke a blanquizmusnak, szindikalizmusnak és anarchizmusnak; sokkal inkább Bakunint követi, mint Marxot. Folytatása az orosz nihilizmusnak, még pedig a terrorista nihilizmusnak. Teljesen orosz gyártmány, egy szervezetlen fejlődés eredménye, amelyet a legradikálisabb nyugati eszméknek az orosz egyház által állandósított világfelfogásra gyakorolt hirtelen hatása idézett elő. A bolsevik a feuerbach-i materialista és ateista eszméktől fölzaklatott és megkótyagosodott orosz szerzetes. A félműveltség volt a régi Oroszország ostora, ez korbácsolja most Szovjet-Oroszországot is. Az, a nép, amely többségében analfabéta, nem lehet marxista, szocialista és kommunista, legfeljebb csak papíron. De az, hogy éppen egy műveletlen és félművelt népet perzselt meg a bolsevista utópia lángja, annál inkább érthető, mert hiszen ezt a népet a háború és a forradalom borzalmas anyagi és erkölcsi romlásba sodorta. Bizonyára hasonló okokból jelentkezett a bolsevizmus más

szláv népeknél is, bár szelídebb formában, így a jugoszlávoknál, a bolgároknál és Csehszlovákiában.

Ahogy Oroszországban a háború idézte föl a bolsevizmust, hasonló módon történt Németországban és Magyarországon is; olyan államokban lépett föl, amelyek a háborút elvesztették és a háborúban sokat szenvedtek. Már ez magában véve is intő bizonyosság arra, hogy az orosz bolsevizmus az emberi fejlődésnek nem az a végleges stádiuma, amelyet Marx várt és amelynek bekövetkezését az egész történeti fejlődés organikus csúcspontjául jósolta meg. Ezek szerint az is világos, hogy a bolsevizmus nemcsak Oroszországban lépett föl, aminek következtében nem is lehet a maga alapvető teljességében orosz és szláv; csak annyi igaz, hogy az orosz bolsevizmusnak megvan a maga sajátos jellege.

Az úgynevezett proletárdiktatúra nem más, mint egy jelentéktelen kisebbség abszolutisztikus uralma; a bolsevikiek, akár akarják, akár nem, tulajdonképpen a cári abszolutizmust folytatják.

Politika és közigazgatási részben az orosz bolsevizmus, fennállása rövid ideje alatt, elég gyors változásokon ment keresztül. A forradalom megdöntötte a centralista cári szervezetet és Oroszország szertehullott egyes egymástól független közösségekre. A bolsevizmusnak korán gondja volt a központosításra. Oroszország ma több-kevesebb önállósággal bíró államok és territóriumok szövetsége. Az óriási birodalom így mezőgazdasági jellemben annál könnyebben bomlik fel egyes önmaguknak élő egységekre. Oroszországnak ez a hiányos egysége már a régi időkben és most a háború után is lehetővé

tette egyeseknek, akik a politikai és katonai hatalom fölött rendelkeztek, hogy előbb a részek, majd az egész birodalom fölött magukhoz ragadják a hatalmat.

Hasonló módon gyors változás mutatkozott a bolsevizmus gazdasági politikájában, amennyiben egyre jobban és jobban tér vissza a kapitalizmus és az individualizmus rendszeréhez.

Az a kérdés, hogy az oroszok és általában a szlávok mennyiben hajlamosak a kommunizmusra, igen bonyolult és nem egykönnyen bírálható el. A szovjet-kommunizmus szigorú mértékkel mérve legfeljebb államkapitalizmus és tulajdonképpen negatív kommunizmus, vagyis közös nyomor és szenvedés; Marx és minden kommunista tanítása szerint a kommunista rezsimnek magasabbfokúnak kell lennie, mint a kapitalista rendszer volt és ennek következtében gazdasági és szociális tekintetben kiadósabbnak kell lennie. Ez a szovjetrendszerrel nem mondható el. A szovjet uralma gazdasági részében is inkább anarchista, mint demokrata; hasonlít az anarchista kommunizmus gondolatához, amely a cárizmus idején a forradalmi emigráció szervezetében uralkodott.

A huszita táboríták Csehországban a kommunizmust is bevezették; de ez az apostolok cselekedetein, tanításain alapuló vallási kommunizmus volt. Akkoriban a politikai és gazdasági széttagozottság a táboríták helyi jellegű és rövid ideig tartó kísérletezését szinten megkönnyítette. És ez a vallási kommunizmus akkoriban megvolt nemcsak a cseheknél, hanem a németeknél (neofiták) is, sőt ma is megtalálható az Egyesült Államokban. A mai szovjetrendszert a maga egészében inkább egy alacsony kulturális színvonalon álló nép politikai és gazdasági vál-

ságának lehet tulajdonítani, mintsem valamely alapvető szláv tulajdonságnak, amelyet eddig senki sem tudott szabatosan megállapítani.

Szovjetország, mint látjuk, az anarchizmus jellegét mutatja; de az anarchizmust is a szláv jellem egyik tulajdonságának tartják. Eltekintve attól, hogy az anarchizmus a nyugati országokban is föllelhető — a kelta eredetű románoknál inkább, mint a németeknél —, az úgynevezett szláv anarchizmust azokból a korviszonyokból kell megmagyarázni, amelyek alatt a szlávok éltek. Majdnem valamennyien aránylag gyorsan jutottak idegen uralom alá; ai közigazgatásba η résxt nem kapva és A politikai együttműködésből kizárva, természetesen nem rendelkeznek politikai és közigazgatási folytonossággal; ez áll a bolsevikiekre is, akik a forradalom útján jutottak hatalomra, A bolsevikiek magukon és az orosz népen szenvedik el annak a cári uralomnak bűneit, amely a népet nem tanította meg és nem szoktatta rá a politikai és szociális igazgatásra. Ehhez járul még a bolsevikiek téves ragaszkodása a történelmi materializmushoz, amelynek kedvéért az állam szervezetére és annak igazgatására súlyt nem helyeztek és azzal még csak elméletileg sem törődtek. Ez éppen a gyöngéje a marxista szocializmusnak a németeknél és mindenütt. Ebben mutatkozik valamennyi szláv népnél az, amit gyakorlati anarchizmusnak, jobban mondva államnélküliségnek lehetne nevezni; ez komoly hiányosság, amelynek tudatára kell, hogy ébredjen valamennyi szláv nép. A germánoknál mindenesetre, különösen a poroszoknál, éppen az államnélküliség ellenkezője uralkodott, valósággal túlhaj-

tott államiság, etatizmus; politikai és kulturális szempontból ez is elvetendő. Németország bukása éppen a túlzott államiság következménye.

Mindezek a problémák behatóbb és szabatosabb megvitatásra szorulnak; teljesen tudatában vagyok annak, hogy a szociológiai felismerés mai világánál nagy óvatossággal kell eljárni, ha a különböző népeknél mutatkozó politikai és szociális változásokat a feltételezett és némileg tartós nemzeti és faji sajátosságok alapján akarjuk elbírálni.

*

Ukrajnát már említettük néhányszor: politikai helyzete és különösen Szovjetoroszországhoz való viszonya tisztázatlan. Az ukrán problémánál a fősúly azon van, hogy mennyiben és mily mértékben teszünk különbséget Ukrajna és Oroszország között. Gazdasági tekintetben Ukrajna különbözik északi Oroszországtól, a földje sokkal termékenyebb, a háború előtt kivitelre került orosz gabona nagyrésztében ukrán termés volt, van szene, vasa, petróleuma, a galíciai petróleumforrások kisoroszok-lakta területen vannak, van tengere. Éppen ezért törekedtek az oroszok északról az ukrán délvidék felé. Különbség van oroszok és ukránok közt jellem tekintetében is, csakúgy, amint más népek északon és délen lakó tagjai közt különbségek vannak.

A szlavisták és a nyelvtudósok között el nem döntött vita folyik a mai napig arról, vajjon a kisorosz nyelv más-e, mint a nagyorosz, vagy csupán egy orosz nyelvjárás. Ezt a vitát természetesen nem csupán nyelvtani alapon lehet eldöntöm; majdnem valamennyi népnél van

irodalmi nyelv is, amelynek irodalmi túlsúlya a politikai túlsúllyal együtt alakult ki. Az ukrán irodalom az oroszhoz viszonyítva, ma még gyenge; Kiev, Ukrajna legnagyobb városa, orosz és bölcsője volt az orosz államnak.

A kisorosz nép szétterjeszkedik a szomszédos államokba, Oroszországba, Lengyelországba, Podkarpatska-Rusba és Romániába; számuk 40 millióra tehető. Innen ered Oroszország, Lengyelország, Csehszlovákia és Románia között a politikai probléma. A kisoroszkok által lakott terület nem kisebb, mint Németország, lakosainak száma pedig több, mint Franciaországé.

A fehéroroszokra még nagyobb mértékben áll az, amit az ukránokról mondtunk, bár önálló nép és saját nyelve van.

Mindezekben és más hasonló esetekben a nyelvkérdésnek gyakran ott van különös jelentősége, ahol még sokoldalú és kiterjedt kulturális életről nem lehet szó. Éppen ezeknél a népeknél és néptörzseknekél még a jelentéktelen nyelvi eltéréseket is szorgosabban megfigyelik és erősen ragaszkodnak sokszor csak helyi eltérésekhez. Másrészt nem lebst elvitatni, hogy valamely nép nyelvének, nyelvjárásának önállósítása jó hatással van a kulturális fejlődésre; Oroszországnak a mértéktelen centralizmus kulturális szempontból is ártott és ez volt az előidézője az ukránok autonómista kultúrtörzseinek. A magyarok is megakadályozták az irodalmi cseh nyelv terjesztését és inkább a vulgáris szlovákot engedélyezték. Magától értetődik, hogy ez a nyelvi és kulturális autonomizáció politikailag gyengülést jelenthet; Németországban az irodalmi nyelvtől

elűtő igen sok tájszólás dívik, de megőrizte egységes és centrális irodalmi nyelvét; még inkább áll ez Franciaországra, amelyet politikailag is a centralizmus példaképének szoktak emlegetni.

Áttekintettük az egyes szláv népek helyzetét és most az a kérdés merül föl, mi bennük a közös és ez olyan túlnyomó-e, hogy szlávokról és szláváságról, mint organikus, kulturális és végül politikai egészezről lehet-e beszélni? Itt állunk a szlávizmus, jobban mondva a pánszlávizmus régi kérdésénél.

Az a tény, hogy a háború felszabadította és újjászervezte a szláv népeket, természetesen a pánszlávizmus kérdéséhez vezet. Vannak is egyes szláv népeknél politikusok és elméleti emberek akik a szláv népeknek szláv, pánszláv politikát ajánlanak. Más oldalról viszont azt halljuk, hogy a pánszlávizmus a háborúban betöltötte a maga feladatát, elvégezte a munkáját.

A szláv népek, ha mindegyiknek meg is van a maga saját és régi irodalma, annyi nyelvi közösséget őriztek meg, hogy maga a nyelvi rokonság közelebb hozza egymáshoz az egyes szláv népeket. Ha összehasonlítjuk egymással a szláv, román és germán nyelveket, arra a meggyőződésre kall jutnunk, hogy a szlávok nyelvi tekintetben szorosabban együvé tartoznak, mint a germánok vagy a románok. Az egyik szláv könnyen megérti a másikat és ez jelentős előny az irodalmi és gyakorlati kapcsolatoknál. Persze nem a nyelvtudás szakismeretéről van itt szó, hanem pusztán a szláv nyelvek és irodalmak gyakorlati tudásáról.

Földrajzi tekintetben a szlávok nem alkotnak teljes egységet, mert az északi szlávokat a románok és ma-

gyarok választják el a déliektől. Ámde ebből a szempontból a szláv vonatkozások semmivel sem rosszabbak, mint a románoké, vagy éppen a németeké. A szomszédi viszony igen élénk kapcsolatokat teremtett az egyes szláv népek között, sajnos azonban, nem kizárólag barátságosakat.

A szláv nép egysége bizonyos fokig adva van egyenlő színvonalú kultúrájuk révén, áll ez a gazdasági és szellemi kultúrára egyaránt. Csak a csehek — a szlovák már kevésbé — állanak közelebb kultúrfok tekintetében a nyugati népekhez.

Nehéz eldönteni, hogy e tényezők mellett mennyiben lehet az adott fizikai és szellemi, nemzeti és faji sajátságokat figyelembe véve, benső rokonságról beszélni. Amennyire én látom, tudományos eszközökkel e téren semmi szabatosát nem állapítottak meg. Csak az a történeti tény áll meg, hogy a szláv népek a történelemelőtti időkben teljes egészet alkottak: nyelvi és kulturális tekintetben lassan differenciálódtak. A történeti időkben a szláv népek fejlődése inkább párhuzamosan történt, mintsem kölcsönös behatások révén. A szláv népek története jobbadán a szomszédos idegen népek: bizánciak, rómaiak, németek, finnek, tatárok és törökök befolyásának története.

Az a tény, hogy a szláv népek most felszabadultak és politikai újjászületésüket élik, a politikai pánszlávizmust nem erősíti. Minden szláv nép, külön-külön éppen a felszabadulás következtében olyan újjászervezési feladatok előtt áll, amelyekben a többi szláv nép támogatását csak nagyon szerény mértékben élvezheti. Mi például, ipari termékeinkkel elláthatjuk Jugoszláviát,

Lengyelországot, Oroszországot, Bulgáriát, de ugyan-
 ezt megtehetik a németek és mások is. Az adás-vevés
 feltételeit nem a nyelvi és nemzeti rokonság határozza
 meg. Kulturális segítséget is bőven nyújthatnak a nyugati
 népek. Ezzel szemben például Csehszlovákiáinak
 megvannak a maga külön feladatai, amelyeknek meg-
 oldásában csak a saját értelmére, erejére és munkájára
 van utalva; itt van Szlovenszkő unifikálásának kérdése,
 a cseh országrészekkel való barátság ápolása, — vala-
 mennyi szláv feladat és adva van a saját államunkban.
 A lengyeleket az a nehéz probléma szorítja, hogy sza-
 bályozzák az oroszokhoz és kisoroszokhoz való viszony-
 nyukat és hasonlóképpen különleges szláv feladatok
 várnak az oroszokra és jugoszlávokra, szomszédaikra
 és a kisebbségekre való tekintettel.

Egészen különleges és átmeneti jellegű szláv kölcsön-
 hatást idézett föl az orosz összeomlás. Tekintélyes orosz
 emigráció él Csehszlovákiában, Jugoszláviában és Len-
 gyelországban. Prágában orosz egyetem és orosz gim-
 názium keletkezett; felállítottak egy ukrán egyetemet
 is. Csehszlovákia a háború idején légiói révén is kö-
 zelebb jutott Oroszországhoz. Nagyszámban élnek orosz
 emigránsok Németországban Berlinben, Párizsban, Rómá-
 ban, sőt Angliában, Amerikában és úgyszólván min-
 denütt és a nyugati népekkel való kapcsolatokat szilárdítják.

Kulturális tekintetben az oroszok és a többi szlávok.
 osakúgy mint a háború előtt, rá vannak utalva a nyugati
 népekkel való kölcsönösségre. Különös fontosságú a
 német néphez való viszony, a szomszédtság és a kisebbsé-
 gek miatt. Ami az északi szlávoknak Németország,

ugyanazt jelenti a délszlávoknak Olaszország. A közelségnek, a szomszédságnak nagy a befolyása; ezek határozzák meg a gazdasági viszonyt is. Ennek következtében a német befolyás még a háború után is érvényesül a közeli és szomszédos szlávokra, dacára annak, hogy éppen a háború minden szláv népnél megerősítette a francia, angol és amerikai befolyást.

A politikai pánszlávizmus politikai vezetésre szorul, természetesen a legnagyobb szláv népet illetné a vezetés. Oroszország jelenlegi állapotában erre a feladatra hosszú időkre, nemzedékeken át alkalmatlan; Oroszországban az összes haladó politikai pártok a hivatalos nacionalizmusnak ellenzéke, és így a nacionalisták vagy egyenesen a nacionalizmus ellenzői lettek, tőlük tehát a pánszláv politikára kevés hajlandóság várható. Konzervatív, vagy éppen reakciós pártok pánszlávizmusát senki sem tarthatja kívánatosnak. Az oroszok után nagyságra a kisoroszkok és a lengyelek következnek. Ukrajna teljesen előkészületlen a vezetésre, Lengyelország belső politikája pedig teljességgel kizárja a pánszláv politikát.

Ha a szláv népek belső helyzetét áttekintjük, arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a pánszlávizmus hosszú időre — éppenúgy mint a háború előtt — csak kulturális és erkölcsi hatalmat jelenthet. Kollár programja a szláv kölcsönhatásokról az új viszonyok között elevenebb, mint az ő idejében volt.

Azt az ellenvetést lehetne tenni, hogy részleges pánszlávizmus ma is van: a kisentente és a Csehszlovákia és Lengyelország közti megértés. De a kisententeben benne van Románia is, Lengyelország és Csehszlovákia.

között pedig heves viszályok dúlnak. Vitás kérdések vannak a szerbek és bolgárok között és az egyes szláv államok keretén belül is vannak viszályok. Annyi azonban bizonyos, hogy a háború jelentékenyen előmozdította a szláv népek közeledését és a háború utáni helyzet a szláv államokat megértésre és kölcsönös támogatásra utalja. A német „Drang nach Osten”, a pangermanizmus természetesen közelebb hozta egymáshoz a fenyegetett szláv népeket; a jövőben tehát az lesz a döntő, hogyan fog a pangermanizmus alakulni, milyen álláspontra helyezkedik a német nép a szomszédos népekkel és főleg a szlávokkal szemben.

A német pangermánok nehezen felejtenek; egyéneket és népeket a megszokás vezet és az átértékelés nehéz feladat; még a háború után is az a harcikiáltásuk: Szent Bismarck! Még a mérsékeltebb politikai pártok és irányzatok is kelet és délkelet felé irányítják a németek ügyeimét; kiadják például a jelszót, hogy Németország legyen egy „nagyobb Kelet” vezető hatalma, vagy azt halijuk, hogy az Északi tenger és a Földközi tenger között élő népek kolonizátorai, szóvivői és kardforgatói a németek legyenek. Azt a jelszót is kiadták, hogy a háborúnak igen fontos, talán legfontosabb következménye az lesz, hogy bizonyos mértékben lehetővé teszi a németek és szlávok együttműködését. A német „Drang nach Osten” — így mondják — nem szűnhet meg egyszerre, hanem fokozatosan fog átalakulni együttműködéssé. Nem az én feladatom, hogy a német felfogást a németek és szlávok közti viszony tekintetében jellemezzem; de szükségesnek tartom a figyelmet felhívni arra, hogy a német publicisztika és a politikai gon-

dolkodás a Szláv népekkel rendkívül szorgosan foglalkozik és a szlávtság tanulmányozására fokozott figyelmet fordít.

A német nép az oroszok után számra a legnagyobb Európában; Németországnak ma 61, Ausztriának 6, Svájcnak 2 és fél millió német lakosa van, a szomszéd-államokban kb. 6 milliónyi német kisebbség van, összesen tehát ez 76 millió. A német nép a kultúra és a tetterő magas fokán áll. Természetes, hogy a kisebb szláv népek, beleértve a cseheket is, amennyiben kulturális téren bár tehetségesek, de hátramaradtak is, a várható német támadás megelőzése céljából közeledésre és kapcsolatokra lesznek kénytelenek gondolni.

A szlávok száma a háború előtt kereken 150 millió volt. Ma még nincsen hivatalos népszámlálás az összes szláv népekről, ezért Niederle tanárnak 1900-ban adott egész világra szóló számvetését közlöm:

csehek és szlovákok	9,800.000
lengyelek	17,500.000
szerbek, horvátok és szlovének.....	10,050.000
bolgárok	5,000.000
oroszok, kis- és fehér oroszok	94,000.000
lausitzi szerbek	150.000
	136,500.000

Niederle tanár 1910-re a szaporodást 156 (157) millióra becsülte.

A szlávok föltétlenül Európa lakosságának több, mint egyharmadát alkotják; egységben a legnagyobb nép és legnagyobb állam lenne. A németektől elütően, a szlávoknak a szomszédállamokban aránylag jelentéktelen

kisebbségeik vannak; a legszamosabb szláv kisebbség, a kisoroszok Lengyelországban, tehát szláv államban vannak.

*

A háború Európát egybekapcsolta Amerikával és Ázsiával, az angolszász népeket megszilárdította és közel hozta a távol Kelet népeihez. A háború tudatosította a népekben azt, hogy organikus egésznek alkotnak: az emberiséget. A háború megerősítette a humanitás programját, a legkiműveltebb emberkoponyák programját. Az embernek nem lehet más programja, mint az emberiség üdve és jóléte. A humanitás programja azt jelenti, hogy túl minden nyelvi, nemzeti és osztály ellentéteken, minden ember iránt rokonszenvvel kell lennünk. A humanitás programja egyúttal az egész emberiség egységesítésén való fáradozást jelenti. A humanitásnak ezt a programját valóra fogja váltani az Európai Egyesült Államok megteremtései, amelyet a szláv népek odaadással fognak támogatni.

Európa problémája, az emberiség problémája nemcsak szervezeti kérdés. Végeredményben a szervezkedés csak mechanikus tevékenység, azt szervezik meg, ami már megvan, a régit; valamennyi népnek nemcsak szervezkedő munkára, hanem mindenekelőtt alkotó tevékenységre van ma szüksége. A régi rezsim és a régi ember mindenütt kell, hogy helyet adjon az új módszernek, új embernek.

Ezt a feladatot gyakran szűkkeblűen és egyoldalúan fogják fel; a nemzetek és Európa megújításán rendszerint a gazdasági és politikai megújítást értik. Úgy

vélem, hogy a gazdaságot és az államot nem becsülöm le, amikor azt mondom, hogy az állami és gazdasági szervezetre a kultúra pilléréül és alapjául szüksége van a társadalomnak, ha tökéletesedni akar, — de valamennyi népnek szüksége van műveltségre, nevelésre és a legmagasabb kiképzésre. Nem csupán az ismeretek terjesztéséről és sokasításáról van itt szó; a német népnek jól működő iskolai szervezete volt és azt mondták, hogy a csatákat a német tanító nyeri meg. Ez a német tanító most elvesztette a csatát és a németek páratlanul kifejlődött szervező képessége balszerencsét hozott. Az intellektualizmus még nem műveltség és nem erkölcsi újjászületés, pedig most arra van szüksége minden népnek.

A mi cseh királyunk, Podebrad György, az a király, aki a népből emelkedett a trónra, a népek közötti örök békét hirdette és védelmezte; ez a program a huszita háborúk után keletkezett, amelyek az akkori Európát megrázkódtatták. Az 1914-iki világháború nemcsak egész Európát, hanem az egész emberiséget megrázkódtatta; György királyunk programjának megint itt az ideje. Remélem, hogy ez a végső program mindnyájunk és mindenki, egyesek és népek számára.

A német kisebbség

14. Külpolitikánkat bizonyos mértékben a nemzeti kisebbségekre való tekintetek határozzák meg. Minden államban, tán a legkisebbek kivételével, vannak nemzeti kisebbségek; az államoknak tisztán etnografikus elhatárolása és rendje lehetetlen. A mai államok olyan időben keletkeztek, amikor a nemzetiségnek nem volt közvetlen politikai szerepe és ennél fogva más politikai, államalkotó erők érvényesültek. Csak újabb időben lett a nemzetiségi elv államalkotóvá, de nem egymagában döntő jelentőségűvé. Innen az a tény, hogy az államok nemzetileg keverték voltak és ma is azok.

Gyakran rámutattam arra, hogy minden kisebbségi kérdés egy kérdés önmagában véve és a többitől különböző. A mi német kisebbségünknek, a mi többi és Európa kisebbségeitől eltérően, kétségtelenül megvan a maga sajátossága; egyrészt aránylag igen tekintélyes — 3 milliónyi 10 millióval szemben —, Európában tizenegy állam van, mely kisebb ennél a kisebbségnél; másrészt németjeink kulturálisan érettek, gazdaságilag, iparilag és pénzügyileg erősek. Politikailag bizonyos hátrányban vannak azért, hogy Ausztria-Magyarországban a bécsi kormány szabta meg a politikáikat és ennél fogva no-

---

a nagy német birodalom van a hátuk mögött; Ausztria val szomszédok és Németországgal.

A német kisebbségnek nálunk való megmaradása mellett a történelmi jogra hivatkozunk és a tényre, hogy németjeink sohasem fektettek súlyt a Németországgal való egyesülésre nemcsak az osztrák uralom alatt, de a cseh királyság idejében sem. Csak a legújabb pangermán propagandának akadtak hívei közöttük. A háború alatt a németek Ausztria és Németország mellett, ellenünk voltak; a háború, de különösen a prágai fordulat után németjeink megkísérelték, hogy területüket politikailag megszervezzék, de ép ez a kísérlet bizonyította be annak a lehetetlenségét, hogy a szétszórt; és összefüggés nélkül való területeket közigazgatásilag összefogják. A tény, hogy sokféle német terület alakult ki, önmagáért beszél.

Egyszer cseh részről is javasolták, hogy a német terület egy részéről Németország javára mondjunk le; ezt a tervet a békekonferencián is mérlegelték. Angliában és Amerikában elég híve volt annak a programnak, hogy az új államokat lehetőleg nemzetiségileg határolják el. Komoly mérlegelés után számos politikus, akivel erről az ügyről tárgyaltam, igazat adott nekem, hogy a gazdasági érdekek és a német kisebbség tekintélyes részeinek összefüggés nélkül való léte a mi történelmi jogaink javára szólnak. És ez a szempont a békekonferencián is győzelmet aratott.

Ha a dolgot nyugodtan és reálisan ítéljük meg, úgy maguknak a németeknek áll érdekükben, hogy inkább többen, mint kevesebben legyenek nálunk. Feltéve, hogy egy vagy másfél, vagy éppen két milliőről lemondának

a megmaradó milliók nemzeti létét aránytalanul inkább kellene féltetni, mint amenynyire három milliók kell félnie az elcsehesítéstől.

Ha a köztünk és németjeink között fennálló viszonyt tekintjük, ahogy Ausztriában volt és ahogy ma a pangermánok látni akarják, úgy felvetődik a főkérdés: igazságosabb-e, hogy három milliónyian, tehát a német nép egy töredéke, egy neon német államban maradjon, vagy pedig tíz millió cseh és szlovák, tehát egy egész nép, egy német államban éljen.

A mi németjeink és az ausztriai németek is az önrendelkezési jogra és *Wilson* tekintélyére hivatkoztak. Ezzel szemben felhozom, hogy nem minden német hivatkozott erre a jogra, olyan férfiak mint *Lammach*, *Redlich* és mások nem ismerték el, nem is beszélve az osztrák miniszterelnökről, Czerninről és másokról; épúgy nem ismerte el Németország sem. Tényleg ennek a jognak, melyet mi már a háború előtt hirdettünk, nincs meg a szabatos fogalmazása. Az egész nemzetet illeti-e meg, vagy a nemzet egyes részeit is? Egy kisebbség, ha nagyobb is, nem nemzet. Az „önrendelés joga” kifejezés nem: jelenti minden további nélkül a jogot a politikai önállóságra. A mi németjeink is elhatározhatják, hogy velünk maradnak, ahogy a svájci németek is elhatározták, hogy Németországon kívül maradnak. Az egésznek és a részeknek önállóságát nemcsak a joguk határozza meg, hanem a mások joga is és az önállóság fölött mindenkor és mindenütt nem csupán nemzeti és nyelvi tekintetűk döntenek, hanem gazdaságiak és mások is. Német kisebbségünknek kérdése nemcsak a németek jogának kérdése, hanem a mi jogunknak, a csehek jogainak kér-

dése is és a kölcsönös előnyöknek, nevezetesen a gazdaságiaknak kérdése. Ezért hangsúlyoztatott a békekonferencián, hogy a német kisebbségek elszakítása a cseh többségnek megkárosítása volna. A gazdasági okokon kívül vannak politikaiak is: a német népnek nagy haszna van abból, hogy egy nagyobb része az önálló osztrák államot alkotja, hogy Svájcban a németeknek vezető szerepük van és hogy nálunk is, meg másutt is német kisebbségek vannak, mindenesetre nagyobb a haszna, mint ha teljesen egyesült volna. Sok német politikus és kultúrtörténész bizonyította és bizonyítja a háború után is, hogy a német nép kulturálisan nyer azáltal, hogy több államra van elosztva. Ugyanez érvényes a franciákra, akik Franciaországban, Belgiumban és Svájcban élnek, az angolokra stb. Mindenesetre ma, a háború után a többi nemzetek azt követelik, hogy a német népnek ezek a részei ne legyenek holmi rohamosztagok, amiknek a pangermanisták hirdették és mely célra felhasználták őket, hanem hogy a népekkel való békés együttműködésre határozzák el magukat, amelyekkel régóta egy államban élnek és amelyekkel gazdasági és kulturális érdekek kötik őket össze. Magától értetődik, hogy a kisebbségeknek joguk van arra, hogy nemzeti szabadságot és az államkormányzásban megillető részesedést követeljenek.

Első üzenetemben kiemeltem a tényállást, hogy németjeink telepesekként jöttek hozzánk. Még ha úgy is volna, hogy a németeknek egy kis része a telepítéselőtti időből tartotta fenn magát országunkban, úgy az sem befolyásolná a német településnek jelentőségét. A németek mint telepések nem másodrangú állampolgárok,

mert királyaink hívták be őket országunkba és minden jogot biztosítottak részükre, amelyek ahhoz kellenek, hogy kulturálisan és nemzetileg kiélhessék magukat. Ez politikailag és taktikailag ép a németeknek és nem nekünk fontos. Teljesen tudatosan a Fremyslidák nemzeti politikájához csatlakozom, akik a németeket mezeitileg védelemben részesítették. Egyes Premyslidák németeskedésével persze nem értek egyet. Első dinasztiánk nevében azonban (premysliti — átgondolni, megfontolni) programot látok, hogy politikánknak nemcsak a németekkel szemben, hanem egész terjedelmében megfontoltnak, átgondoltnak kell lennie, vagy amint Havlicek kívánta, okosnak és becsületesnek.

A köztünk és németjeink között folyó pernek elintézése nagy politikai tett lesz. Hiszen évszázadok óta tartó régi kérdésnek a megoldásáról van szó: a mi népünknek és a német nép egészének, valamint egy részének viszonyát kell rendezni. Németjeinknek emellett fel kell adniok osztrákságukat, le kell mondaniok az uralmon levés és előjogok régi szokásáról.

A németeken kívül jelentéktelen számú lengyelünk van, nagyszámú ruszinunk Szlovonszón és legtöbb a németek után a magyarunk. Ezeknek a kisebbszámú kisebbségeknek esetében is áll a szabály, hogy nemzeti létüknek biztosítottak kell lennie.

Kell, hogy minden kisebbségnek meglegyenek a közép- és népiskolái; a főiskolák és magasabb kultúrintézmények, ezek mennyisége ma mindenütt a művelt Európában egy meghatározott számvetés, a lakosság műveltsége és igényei szerint igazodik. Magában Németországban egy egyetem közel három millió lakosra esik,

technikai főiskola pedig hat millióra. Nálunk a három millió németnek van egy egyeteme és két technikai főiskolája.

Politikailag a német kisebbség a legfontosabb. Megnyerése a köztársaság részére a többi kisebbségi kérdés megoldását meg fogja könnyíteni.

Ami nem egynyelvű államban a hivatalokat és a hivatalos nyelvet illeti, úgy annak a szabálynak kell érvényesülnie, hogy a lakosság igényei és az adminisztratív előnyök döntenek. Az állam a lakosság részére van és nem a lakosok az államért. Államunknak, mint ország egységes szervezetnek, és a hadseregnek cseh és szlovák lesz a nyelve: ez a demokráciának többségi elve által adva van. Az állam tehát csehszlovák lesz. Ám az államnak nemzeti jellegét az államnyelv még nem biztosítja; a nyelvben nem merül ki a nemzeti jellem, államunk nemzeti jellegének a következetesen és erélyesen megvalósított összkulturális programnak minőségében kell nyugodnia.

A háború előtt részt vettem a hatóságok egy- és két-nyelvűségéről folytatott vitában; az új viszonyok között a kétnyelvűséget tartom a leggyakorlatibb megoldásnak.

Miután mi nemzetileg kevert államban élünk és olyan sajátos helyzetünk van Európa közepén, a nyelvi kérdés részünkre nemcsak politikailag, hanem kulturálisan is nagyon fontos.

Mindenekelőtt az államban beszélt nyelvek tudásá-

ról van szó. A kisebbségeknek érdekük, hogy az államnyelvet elsajátítsák, másrészt a többségnek érdeke, hogy a kisebbségeknek, különösen a nagy kisebbségnek nyelvét tudja; eszerint lesz a nyelvoktatás az iskolákban szabályozva; itt is az adminisztratív, gazdasági és kulturális szükséglet a szabály. A német nyelv politikailag fontos nekünk, hivatalnokainknak tudniok kell, jól kell tudniok, hogy a nyelvjárásokat is megértsék. A német nyelv világnyelv és így mint kulturális és művelődési eszköz hasznos.

A cseh és szlovák középiskolákban és a népiskolák felsőbb osztályaiban a németet tanítani kell, a németekben pedig a cseh nyelvet. Szlovenszón ugyanez a szabály érvényes a szlovák és a magyar nyelvre, ha talán kisebb mértékben is. Hogy a nyelvek kötelező tantárgyak legyenek vagy nem, afölött a tapasztalatok és a gyakorlat fog dönteni.

A hazai nyelveken kívül mindamellett szükségünk van idegen nyelvekre is, a franciára, angolra, oroszra és olaszra. Ha meggondoljuk, hogy gimnáziumainkban latin és görög van, úgy a nyelvi kérdés igen bonyolulttá és nehézvé válik: Komenskyemknek — vagy nem vagyunk-ó Komensky népe? — az a feladatuk, hogy az oktatási módszereket általában és a nyelvekét is alaposan tökéletesítsék és egyszerűsítsék, hogy a nyelvek elsajátítását lehetőleg megkönnyítsék.

A nyelvi kérdés részünkre igazán igen fontos.

A tökéletesített önkormányzat és a kisebbségek aránylagos képviselője egy demokratikus államban a kisebbségi védelemnek jó eszközei; önkormányzat és aránylagos képviselője a demokrácia követelményei.

A sovén nacionalizmusnak sehol sincs létjogosultsága, legkevésbé nálunk. A németeknek és a külföldieknek egy megjegyzésre méltó tényállást szoktam megemlíteni, mely forradalmunkat és amint hiszem, nemzeti jellemünket is meghatározza. Minden osztrák elnyomás dacára a háború alatt és németjeink nagy részének minden sovén magatartása dacára, 1918 október 28-án sem Prágában, sem másutt nem erőszakoskodtak a németekkel. Mi a forradalomkor pozitív államalkotó feladatunknak annyira tudatában voltunk, hogy semmi rosszra sem gondoltunk és a megtorlás politikáját nem gyakoroltuk. Egyeseknek némely túlkapása nem ellenbizonyíték.

A forradalom vezető köreiben kezdettől fogva gondoltak arra, hogy a németeket a közös munkába bevonják. A nemzeti bizottság delegáltjainak genfi gyűlekezetében azt a magátólértetődően vita nélkül elfogadott javaslatot tették, hogy a kormányba egy német minisztert is be kell venni; a demokráciában magától értetődik, hogy minden pártnak, mihelyt az államot és az állam politikáját elismeri, joga van az államkormányzatban való részesedésre. Sőt: kötelessége is. Továbbá tudok arról is, hogy nemzeti bizottságunk egyidejűleg azon fáradozott, hogy németjeinket magának megnyerje és erről tárgyaltak is velük. Német részről azt állítják, hogy október 29-én Coudenhove helytartónak felajánlották, hogy ő maga legyen német részről a nemzeti bizottság tagja. A brünni nemzeti tanács is hasonlóképpen azt ígérte a katonai parancsnokságnak, hogy két németet hív meg tagul. Ha jól emlékszem, úgy a forradalom után, cseh részről egy német nemzetiségi

minisztériumnak a felállítását ajánlották fel. A forradalom vezetőinek ezt az eljárását biztosan a békülékenység, lehet, hogy politikai előrelátás is, diktálta.

A történelem azt bizonyítja, hogy minden állam a sovinizmus által bukott, meg, legyen az akár nemzeti, akár rendi, politikai vagy vallási sovinizmus. Nem emlékszem most annak a modern portugál történésznek nevére, akiinek művéből terjedelmes kivonatokat olvastam Londonban és aki meggyőzően kimutatja, hogyan bukott meg a portugál világbirodalom a sovén imperializmus miatt. És mit igazol Ausztria-Magyarországnak, Porosz-Németországnak és Oroszországnak esete? Aki kardot ragad, kard által kell vesznie.

A nemzeti problémát helyesen fogjuk megoldani, ha megértjük, hogy annál nemzetibbek leszünk, minél emberiebbeké válunk. És annál emberiebbek leszünk, minél nemzetibbek vagyunk. Nemzet és emberiség, nemzetiség és nemzetköziség, nemzetiesség és humanitás között nincsen olyan viszony, hogy az emberiség mint egész, és az emberiség és nemzetköziség, mint extenzív és intenzív erkölcsi törekvés valami a nemzetén kívül, a nemzet ellen, a nemzet és nemzetiség fölött álló volna. A nemzetek az emberiségnek természetes szervei.

Európa új rendje által, új államoknak teremtése által a nacionalizmus elveszíti negatív jellemét, az elnyomott népek önállókká lettek. És a pozitív nacionalizmus ellen, mely intenzív munka révén nemzete emelésére törekszik, senkinek sem lehet kifogása. Nem a nemzetem szeretete, hanem a sovinizmus ellenség-3 a nemzeteknek és az emberiségnek. A nemzetem szeretetéből nem következik, hogy más nemzeteket ne szeressek.

Természetes, hogy a nemzetiséget, az egy nemzethez való tartozást gyakorlatlan a nyelv határozza meg; a nyelv határozottan a nemzeti szellemnek a kifejezése. De nem az egyedüli kifejezése; a 18. század óta tanulmányozzák a nemzetiség lényegét és arra a megismerésre jutnak el, hogy a nemzetiség, egy nemzetnek sajátossága és jelleme egész szellemi és kulturális életben jut kifejezésre. Ezért a nemzetiségnek tudatos ápolása ma nemcsak nyelvi, hanem átfogó kulturális programot követel, — irodalmunknak és művészetünknek, bölcséletünknek és tudományunknak, törvényhozásunknak és államunknak, politikánknak és közigazgatásunknak, erkölcsi, vallásos, általában egész szellemi mivoltunknak nemzetinek kell lennie. Most, hogy politikai függetlenségünket kivívtuk és sorsunknak uraivá lettünk, nem elég nekünk a nemzeti és állami szolgaság idejéből való nemzetiségi program; akkor természetes, a nyelvi programot hangsúlyozták, ma a nemzeti programnak összkulturálisnak kell lennie.

Nem az én feladatom, hogy a nemzeti jellem bonyolult fogalmát taglaljam, de mégis óvni akarok a homályosságtól és felületességtől, mellyel olyan gyakran beszélnek erről a kérdésről. A fajból ered a jellem, és voltaképpen micsoda a faj? Mit értünk azalatt, ha pl. azt mondjuk, hogy ez vagy az a faj van a vérünkben? Tiszta, keveredésnélküli vér a faj? Mi a nemzeti ösztön, mi bennünk a nemzeti érzés? Mennyiben függ a nemzeti jellem a testi és mennyiben a lelki tulajdonságoktól? Különbözik a nemzeti jellem az egyénitől és mi által, miben? Nem változik-e a nemzeti jellem, mint az egyéni nevelés, iskola, nagy tapasztalat (vesztett vagy

győzelmes háború által? És mikor szláv jellemről beszélnek, nem világos előttünk, hogy mely tulajdonságok közösek minden szlávnál és mi által különbözik egyik a másiktól, a cseh az oroszról stb. Nem különbözik-e nagyon a katolikus a protestánstól, még ha egy nemzetiségűek is? Különbözik-e az északi ember a délitől stb.? — Erre ismételten felhívom a figyelmet, mert állandóan a nemzetiségi elvre és politikai következményeire hivatkozunk és pedig nem mindig a kellő elővigyázattal.

A mai művelt Európa kulturális szintéziséről van szó; a különböző nemzetek kulturelemeinek szintéziséről. Ezt a szintézist ép a kevert államokban kezdhethük meg: a művelt nemzetek kisebbségeinek ebben fontos és tiszteletreméltó feladatuk van.

*

Ami az országainkban élő németeket illeti, programunk már rég ismeretes; a németeklakta terület a mi területünk s a mienk is marad. Mi építettük föl államunkat, mi tartottuk fenn és mi építjük most újjá; kívánatosnak tartanám, hogy németjeink ebben velünk együtt dolgozzanak, — ez jobb politika tenne, mint az ő mostani eltévesztett törekvések. Persze meg tudom érteni, és számolok is vele, hogy nehéz a helyzetük; sajnos, túlságosan vallották a csehellenes pangermán expanziós programot, nem értették meg a világhelyzetet, megittasultak az első látszólagos sikerektől; németjeink a hamis és hazug osztrákos szellem s a rövidlátó Habsburgok áldozatai lettek. Pszichológiailag érthető,

hogy most nem igen tudják elviselni, hogy ily végtelenen tévedtek és hogy nekünk volt és nekünk van igazunk.

Ismétlem: mi teremtettük meg államunkat; ez jelöli ki németjeink államjogi helyzetét, akik eredetileg mint emigránsok és gyarmatosok jöttek országunkba. Teljes jogunk van területünk gazdagságára, amely nélkülözhetetlen iparunk és németjeink ipara szempontjából is. Nem akarjuk feláldozni és nem is áldozhatjuk fel jelentős cseh kisebbségeinket az úgynevezett német területem. Arról is meg vagyunk győződve, hogy a gazdasági előny német honfitársainkat hozzánk utalja. Rajtuk múlik, hogy helyesen találják meg hozzánk való viszonyukat. Jusson eszükbe, hogy 1861-ben velünk együtt kérték a császárt, koronáztassa meg magát cseh királlyá. A legőszintébben kívánom, hogy minél előbb megegyezünk. Bevallom, nehéz nekünk elfelejteni, hogy németjeink és az ausztriai németek általában tiltakozás nélkül vették tudomásul az osztrák és magyar szoldateszka embertelen kegyetlenkedéseit, nehéz elfelejtenünk, hogy a mi németjeinkből került ki a pangermánizmus legdühöngőbb kontingense. De ennek ellenére szívesen fogadjuk be őket, amennyiben elhatároznák magukat az együttműködésre. Senki sem veheti tőlünk rossznéven, ha annyi keserű tapasztalat után óvatosak leszünk, de kijelentem, hogy államunk kisebbségei teljes nemzeti jogokat és polgári egyenjogúságot fognak élvezni. Az amerikai köztársaság inkább a polgárháborút vállalta, semhogy Dél-jének elszakadását megengedje. Mi szintén sohasem egyezhetünk bele vegyes lakosságú Északunk szecessziójába. Ha egy valóban demokratikus

önkormányzatot kiépítettünk, alkalmas eszközünk lesz a nemzetiségi kérdés megoldására. Az egyenesvonalú szétválasztás a nagy és különleges kevertnyelvűség miatt lehetetlen s a probléma nemcsak nemzetiségi, hanem, még pedig jelentős mértékben, szociális is.

Viszonyunkat Német-Ausztriához nemcsak a háború kimenetele, hanem egész nemzeti programunk is megszabja. Elvégre is mi annak idején Ausztriával és Magyarországgal szövetkeztünk s kialakítottuk Ausztriát. Mi voltunk Ausztria gyöngye. Bebizonyítottuk ilymódon, hogy barátságos együttélés lenne lehetséges köztünk és a németek között. De a Habsburgok rosszul jutalmaztak minket. Most nem akarom emlékezetbe idézni Ausztria ellen irányult egész küzdelmünket. A háború bebizonyította, hogy az egyoldalú német és magyar politikának kudarcot kellett vallania s kudarcot is vallott elháríthatatlanul és mindörökre. A dualizmus betetőzte a habsburgi tehetetlenséget és kétszínűséget. A komplott elsősorban ellenünk irányult. Ausztria és Magyarország az erőszak, a többség felett gyakorolt kisebbségi erőszak nyilvánvaló szervezete lett. Európa ezt a háború előtt nem vette észre, de a háború kioktatta a dolgok igazi állásáról s különösen Franciaországban, Angliában és az Egyesült Államokban jöttek rá a magyar és osztrák politikának arra a borzalmas kétszínűségére, amely megnyilvánult ama számtalan kísérletben, hogy becsapják a szövetséges entente-ot. A Habsburgok és a magyarok propagandája kítűnő segítő társunkká vált. Egyébként a birodalmi németek saját testükön szintén kitapasztalták a Habsburgokat. Németország kétszer mentette meg Ausztria-Magyarországot — az oroszokkal és az olaszok-

kal szemben, — de végül is Bécs elárulta megváltóját. Persze, a berlini politika erkölcstelensége éppen abban állott, hogy oly sœoros szövetségre lépett emberekkel, akiket belül megvetett és Berlin, noha vezette Bécsset, elég gyakran és szerencsétlen módon vetette magát alá Bécs befolyásáénak.

Nem az én feladatom, hogy tanácsokkal szolgáljak az ausztriai németeknek. Természetes, hogy országainknak Ausztriával volt kapcsolata, sok — kivált gazdasági természetű — vonatkozást hagyott hátra. Amennyiben az ausztria németek felhagynak uralkodnivágyásukkal, ha felhagynak pangermán terveikkel, ha lojálisak lesznek hozzánk s nem fognak beavatkozni ügyeinkbe, — akkor a tisztességes szomszédi kapcsolatok lehetőségessé válnak és Ausztria képes lesz függetlenségét megőrizni. Azt hiszem, hogy nevezetesen Bécs súlyos problémáját lehetne ily módon megoldani, legalkalmasabban éppen M németek szempontjából. De tekintettel vagyunk egyúttal nagy bécsi kisebbségünkre is.

Németországhoz való viszonyunkat aszerint fogjuk megszabni, ahogy Németország csinál politikát irányunkban. Korrektek maradunk; kívánjuk, hogy a porosz agresszív militarizmus veresége a német nép győzelmét jelentse, hogy a német nép szokja meg, elégedjék meg a saját nemzeti erőivel, hogy hagyjon fel keleti expanziós politikájával és nagy erejét és képességeit szentelje a nemzetek és az emberiség megszervezésének. Ez sokkal nagyobb és fenköltebb feladat, mint a pangermán cél.

A magyarokról nem kell szót fecsérelnem. A múlt évszázadban a hatvanas évekig szegény szerepet játszottak, de ekkor érvényesült földjüknek termékenysége és így Ausztria ipari részei számára gazdasági jelentőséghez jutottak; egyidejűleg megpróbálták Bismarck politikáját Ausztriával szemben kihasználni és Németország szolgálatkész előharcosaivá lettek a Balkánon. A hűbéres nemesség, támogatva a kapitalisták által, mesterséges államszervezetet épített, amely a háború lökésétől úgy megdőlt, akár az egész mesterséges Habsburg-birodalom. Elképzelhetetlen, hogy olyan nemzet, mint a magyarok, hogyan tudott olyan sokáig kizsákmányolni négy más nemzetet: a szlovákokat, ruszinokat, románokat és jugoszlávokat. Már Cavour jól látta, hogy a magyarok nem tudják tisztelni más nemzetek szabadságát, pedig maguknak is védekezniök kellett a németekkel szemben; a háború alatt is 1848 tekintélyéből éltek a magyar politikusok, de propagandájuknak csalfaságát mindenütt átlátták és ma a szövetségesek egészen világosan látják, hogy a magyaroknak csak a maguk nemzeti államára van joguk. Óhajtom, hogy hozzájuk való viszonyunk minél előbb észszerűen szabályozott legyen. A magyar kisebbségek az összes polgári jogokat élvezni fogják. A magyarok elég kíméletlenek voltak, hogy azt mondják: a tót nem ember, — mi nem fogunk rosszal fizetni nekik, csak azt akarjuk, hogy Szlovenszónak teljes mértékben olyan határai legyenek, melyek fejlődéséhez kellenek. Ez szól a ruszinokra is, akik hozzánk csatlakoztak.

Nem imperializmus, hogy magunkhoz csatoltuk a magyarországi ruszinokat. Nem erőszakkal csatoljuk ezt,

a földet magunkhoz, maga a lakosság kívánta ezt, félvén a magyaroktól.

Lojálisan és nyíltan feltártam a dolgok állását, nem ismerem el a titkos megállapodásokat és a politikai meg-
lepetések módszerét... A nyilvánosság a demokráciá-
nak fontos feltétele és a demokrácia vezet engem a
nemzetiségi kérdésekben is. Elismerem a nemzeti-
iségi elvet és az önrendelkezés jogát; de az
adott közigazgatási viszonyok mellett a nemzetek ke-
veredése révén adott határaink vannak, melyek az éles
elhatárolást kizárják.

Egyetlen ország sem kényszeríthető arra, hogy szá-
zados történelem és hosszú tapasztalatok révén termé-
szetessé vált határokat feladjon elszórt helyeken és az
ország peremein lakó kisebbségek akaratának engedve,
jöllehet ezeken az egyes helyeken is él az uralkodó nem-
zetnek egy része. Aztán olyan szörnyű, négy és fél évig
tartó háború után, sohasem mulaszthatjuk el azt a
kötelességünket, hogy biztosítsuk magunkat. Amennyi-
ben közös határaink vannak százados ellenségeinkkel,
amelyek olyan kíméletleneknek és irgalmatlanoknak
mutakoztak, kötelességünk a tartós béke érdekében,
hogy amennyire csak lehet, nekik kedvezőtlen sztraté-
giai határaik legyenek. Ellenkező esetben a háborúból
semmit sem tanultunk volna.

A német kérdés jelentőségét megvilágítja a németek
tekintélyes kulturális ereje és gazdasági érettsége, va-
lamint szomszédságunk a német birodalommal. Mindent

megadunk nekik, ami jog szerint megilleti őket és nem szabad abba a hibába esnünk, hogy kedvezmények osztrák módszerével juttassuk őket kényszeredett kártérítéshez. Nem látszik fölöslegesnek, hogy megnyugodjanak és mentesek legyenek a gondtól nemzeti létük biztonsága dolgában; hasonlóan nem fölösleges, hogy valóságos polgárokká legyenek és hogy erejüket teremtő munkában, közös államunk közigazgatása és gazdasága kiépítésére szentelhessék. Legőszintébb óhajom, hogy a, nyelvi kérdést Csehországban úgy oldják meg, hogy teljesen eltűnjön a parlamenti tárgyalásokból és a nyilvános életből. Emellett nemcsak az iskoláról és a hivatalokról van szó, hanem egész viszonyúinkról és külső képviseletünkről. A magunk bőrén éreztük, hogy mit jelent az anyanyelvnek alkotmányos mellőzése. Ezt az állandó izgalmat ki kell küszöbölnünk. Mi például ha ragadtunk amiatt, hogy a bankókon egyáltalán nem vették tekintetbe a cseh nyelvet. A mi bankóinkon német szöveg is van. Mi tekintetbe vettük a németek érzéseit a katonai egyenruhák megválasztásában is.

Nem kívánhatjuk a németektől, hogy a szlovák himnuszért lelkesedjenek. Új nemzeti himnuszokra van szükségünk, amelyek minden állampolgárnak megfeleljenek. Teljes tudatában vagyok annak, hogy ez ebben az esetben olyan érzelmi momentumot jelent, amelyre az állami jelvények esetében tekintettel kell lenni. Csak ismételhetem, hogy őszintén kívánom, hogy a németekkel békében éljünk. Eszerint kell megítélni és eligazítani a mi kölcsönös viszonyunk kérdését.

A régi rezsim és a háború nagy bizalmatlanságot kel-

tettek a csehek és a németek között, sőt nemcsak bizalmatlanságot, hanem elfogultságot is. Ha nem tévedek, határozott megbékélés és a szükséges együttműködés nyugodtabb mérlegelése van készülőben.

Véleményem szerint a cseh-német kérdés a legfontosabb; voltaképpen csak ez a kérdésünk van. Szlovenszónak és Podkarpatská-Rusnak kérdései sokkal mérsékeltebbek. Nemzeti kisebbségeink kérdésében helyesen meg kell különböztetnünk a nemzetiségeket kvalitásuk és kvantitásuk szerint. Átlagban való megoldás lehetetlen.

Cseh oldalról többször hangsúlyozták, hogy a megoldást svájci mintára kívánjuk; talán inkább beszélhetnénk a belga mintáról, mert Belgium egységes állam, míg Svájc régtől fogva sok önálló kis államocskára esik szét. A mi államunk — különösen maga Csehország — történelmileg egységesen fejlődött és ilyennek kell maradnia is. Területi autonómiáról nem lehet és nem is fogunk tárgyalni; ezt nem engedi meg a kisebbségeknek alkalmatlan konfigurációja sem.

Német honfitársainkat megilleti a részesedés a közigazgatásban és a kormányban; ez a demokráciából önként következik. Ez az együttműködés feltételezi azonban az államnak lojális elismerését, elismerését minden kétértelműség nélkül. Nem kicsinylem a nyelvi akadályokat és panaszokat, de leküzdhetők lesznek, ha, mindkét fél felismeri az együttműködés előnyösségét és szükségét. Államunknak, mint minden államnak, nyelvének kell lennie, ezt megkívánja a közigazgatás egységessége és eredményessége: jóakarattal mellett a politikai érettség és tapasztalat dönt, hogy az államnyelvnek használata mikor nem szükséges követelmény.

A kevert államok — és nincsen teljesen egyöntetű állam — erős biztonsági a polgároknak, nemcsak nyelvi szempontból. A németek a háború előtt kiadták a jelszót, hogy csehül kell tanulniok, viszont most mi fogunk megtanulni németül. Hasonlóképpen a más nyelvek tudása is igen kívánatos. Már Komensky helyesen tanácsolta, hogy, tanuljuk meg szomszédjaink nyelvét. Ezt a praktikus szükség, a napi szükséglet is megkívánja. Nem lesz ez annak sem akadály, hogy más világnyelvet is megtanuljunk.

Egy kívánságomat szeretném kifejezni. Azt, hogy a német táborból egyes vezető férfiak változtassák meg fellépésük módját. Még túlsók pangermán önteltség van bennük, úgy tekintenek ránk, mint holmi inferioris népre. Nagyon tévednek.

Hasonlóképpen sért engem, ahogyan a német vezérek helytelenül és igaztalanul ítélik meg és jellemzik viszonyainkat. Megértem, hogy nehéz lemondaniok a volt uralásról és megalégedniök az egyenjogúsággal. De sért engem az illojalitásuk és tudatos vagy rettenetes felületes igaztalanságuk közigazgatásunk és államunk megítélésében és elítélésében. Érvényes ez különösen a külföldi propagandájukra, mely sokszor nagyon illojális. Különben ez a propaganda nekünk csak használ. Komoly külföldiek meghallgatják a másik félt is és meggyőződnek az illojalitásról és igaztalanságról; de kár az időért, az erőlködésért.

Nem volnék tárgyilagos, ha csak a német propagandát vádolnám, A magunk táborában is van hasonló nehézségünk a tárgyatlan kritikával...

Kívánom, hogy a kormánynak minden kérdésben, de

különösen a nemzetiségi kérdésekben világos és határozott programja legyen és ennek alapján pozitíven cselekedjék, tekintet nélkül az ellenzék viselkedésére. Államunk, köztársaságunk fenntartása és tökéletesítése politikai programot kíván, melyet az államférfiúi ügyességnek a cseh és az európai történelemből és minden a történelem és a természet által adott körülmények pontos megítéléséből kell merítenie. Ez volt külföldi politikánknak ereje. Épúgy nem diktálhatja és nem szabad diktálnia belső politikánkat mindenféle múltó és személyi, párt és helyi tekinteteknek alárendelt felfogásnak. Köztársaságunk kérdése világkérdés. Európa és az emberiség a háború és a békekötés által arra a fokra jutott, melyen a nemzeti sovinizmust elintézte. A sovinizmus mindenütt hetvenkedés, nemcsak a kis népeknél, hanem a nagy nemzeteknél is. A sovinizmus vakságával és kicsinyes úrhatnamságával mindenütt a szabadságnak és az önállóságnak sírjává lett. A világháborúból ezt az intő tanulságot meríthetjük.

Mi nem leszünk annyira ostobák, hogy a németeket elnyomjuk; tiz millió cseh nem akarhat három millió elégedetlen németet, akiknek oldalán ezenkívül 70 milliós nemzet áll. Wilson programjának 14. pontja alapján állok és ezért nem akarom jogtalanokká tenni a németeket.

*

Szláv tanulmányaim során sokat foglalkoztam azzal a kérdéssel, mi jellemzi a cseh és német közötti különbséget; arra törekedtem, hogy a kérdést kitanulmányozzam és megfogalmazzam. Nem volt könnyű dolog, —

míg egy alkalommal egy német barátom, a csehek és németek jelleméről esvén szó, a következő megesett történetet mondta el, — egy apróságot, mely egyszerűen jellemzi a cseh és német természetet.

A történet elég ártatlan, macskák kiirtásáról esik szó benne; azonban nagyszerű a mi kérdésünk szempontjából és ezért elmondom; különben, amint az olvasó azonnal észreveszi majd, néhány macskának a kiirtása sokkal többet jelentett — jelentett emberi gondolatokat és érzéseket —, mint jelentett volna valamilyen rablóhadjárat az 5. században, amelyről a történészek egész tanulmányokat írtak össze.

Az északkeleti nemzetiségi határövezben egy cseh birtokot vett nemrég; barátom azon a vidéken lelkész volt, módja volt, hogy a történetet figyelemmel kísérje.

Az új földesúr, — mint mondtam, egy cseh, gyűlölte a macskákat, olthatatlan ellenszenvet érzett ezek ellen az állatok ellen és így egészen felbőszült, mikor két tanyáján az ispánjainál egy csomó macskát talált. Az ispánok az egereket ellen tartották a macskákat. Az egyik tanya cseh faluban volt és ezen az ispán cseh ember volt, a másik tanyán, német faluban, német volt az ispán.

Barátom megjegyezte, hogy a földbirtokos a macskák miatt idegessé lett és várta, mi lesz a dologból, mivelhogy nem akart feltűnést okozni azzal, hogy egyszerűen megparancsolja a macskák eltávolítását. Meglátogatván a tanyákat egyszer, kétszer, háromszor, minden alkalommal megkérdezte az ispánoktól és számítgatta, hogy minek annyi macska, de egyszer se mondta,

hogy nem akarja látni őket. Negyedszer aztán megkérdezte, hogy tartják-e még a macskákat.

A cseh ispánnak az úr ismételt kérdései nem hagytak nyugtot, — a német nyugodt maradt. A cseh tanácsot tartott a feleségével, és mivel az úrnak láthatóan nem kellemesek a macskák, hát elhatározták, hogy szegényeket elpusztítják. Az úr ennek nagyon örült, ám bár nem szólt semmit. A német tanyán a macskák megmaradtak, — és mikor egyszer már meglehetősen nyomatékosan dicsérte a földesúr Vávrát azért, hogy már nincsenek macskái, Schmidt ispán megkérdezte, hogy kívánja-e az úr a macskák eltávolítását. Az úr igenlő feleletére a német tanyáról is eltűntek a macskák.

Ám a tanyákon szerfelett elszaporodtak az egerek, — a földesúr belátta, hogy nagyvárosi ellenszenvét a macskák ellen alá kell rendelnie a gazdasági érdekeiknek, hacsak nem akarja, hogy a magtárak az egerek királyságává legyenek.

És az előbbi történet most a fordított rendben játszódott le. A földesúr egy idő múlva nagyon messziről célozgatni kezdett a macskákra — láthatóan ez alkalommal még kevésbé mert határozott parancsot adni; újra csak kérdezgette gazdájától, hogy nincs-e még macskájuk. — Vávra megint csak tanácsot tartott feleségével: Milka, nem gondolod, hogy az úr macskákat kíván, ha már kérdezősködik utánuk? — és mikor az úr harmadszor vagy negyedszer érkezett a tanyára, Vávránál macskákat talált. Schmidt előtt megint megdicsérte Vávrát, Schmidt megint határozottan megkérdezte, szerezzen-e be macskákat és mikor azt a feleletet

kapta, hogy talán nem ártana — végül a német tanyán is visszanyerték becsületüket a macskák.

Látjátok — monda német barátom —, a szláv cseh és a germán német lénye. A cseh földesúr, mikor a német úr egyszerűen kifejezné akarátát és kívánságát, nem parancsol határozottan, kívánságát sem árulja el, hanem óhaját érezteti az alárendelt csehkel, kitaláltatja vele; a német ispán nem találgat, hanem férfiasan és nyíltan megkérdezi, hogy mi az ura kívánsága, és az kénytelen-kelletlen intézkedik. A német ispán határozott parancsra, megteszi, amit parancsoltak neki.

Ez az eset — mesélte tovább barátom — nagyon megdöbbsentett és gondolkodóba ejtett. Kérdeztem önmagamtól, hogy a két ispán közül melyik a kedvesebb, — kedvesebb nekem a cseh, akiben a kettő közül több az érzés, a lágység vagy magam se tudom, hogy micsoda; kétségtelenül a mi német egyenességünk és férfiaságunk is szép, de nem ilyen kedves.

És mit gondol, — kérdezte barátom, — hogyan döntötte el a kérdést a cseh földesúr? Megkérdeztem tőle; neki a német ispán imponált.

Őn azt mondhatná erre, — szakítottam félbe a népies pszichológust, — hogy ez a német „egyenesség”. Hát akkor a cseh ispán nem volt „egyenese” ember?

Csakugyan, ez az egyenesség hiánya — folytatta barátom rövid megfontolás után —, nem látom azonban ebben egyáltalán hiányát az őszinteségnek, semmi hamisságot, csak valami puhaságot, vagy valami hasonlót...

Ez az én történetem a macskákról; — biztosíthatok mindenkit, — hogy sokkal többre megtanított, mint

amit eddig a legrégebb időtől napjainkig a csehek és németek jelleméről az irodalomban találtam. Gyakran és ismételten boncolgattam a dolgot, — mélyen foglalkoztatott ez a vélemény a német egyenességről. Visszaemlékeztem, hogy nekünk szlávoknak, különösen cseheknek, a szemükre vetnek holmi csalfaságot, hazudozó hajlamot; eszembe jutott, hogy mi magunk vetjük a magunk szemére ezeket a hibákat, — Dosztojevszkij is ostromozza az orosz őszinteség hiányát. És kerestem, hogy a mi cseh földesurunknak ebben a légységében és bátortalanságában nem annak az embernek a bátortalansága rejlik-e, aki nem mer az emberek szemébe nézni, tehát az ember bátortalansága mégis csak valami hiánya az őszinteségnek? Átgondoltam azt is, hogy az oroszoknak miért van két kifejezésük a hazugságra (Igat-sovrat: hazudni és félrevezetni). Nem annak a kifejezése ez, hogy kétfelé hazugság van? Vájjon a cseh „fales” szó nem azt fejezi-e ki, hogy nem vagyunk önállóak, aminthogy a lelkünk mélyén nem vagyunk hamisak és nem őszinték, csupán nem vagyunk egyenesek? Az egyenességnek ezt a hiányát a németek és a nem szlávok nem értik meg berniünk. De — ismételten megijedtem — nem vezet az egyenességnek ez a hiánya az őszinteségnek valóságos és nem szép hiányához? Hanem — védekezik bennem a cseh ember — nem vezet a német egyenessége viszont kíméletlenséghez és durvasághoz?

Közöltem kételyeimet barátommal. Postafordultával kaptam az öregtől választ — ennyire határozott volt a dolgot elintézésében. Hasonlítsuk össze — ajánlja — cseh és német reformátoraink hitszónoklatait, Húst és Luthert

és megkapjuk Vávrát és Schmidtet. Nem értitek meg, hogy a ti cseh lágyságotokhoz hozzá kellett keverednie Wiklif és később Luther szilárdságának?

A levélnek örültem is, meg nem is. Hát Wiklif nélkül nem ment volna? És csakugyan segített rajtunk Luther?

Nem lett volna-e lehetséges, hogy megszokjuk — ha már olyan lágyak vagyunk — a sajátos, szilárd elhatározásra, a nagyvonalú autoszugeszciora önmagunkat kényszeríteni úgy, ahogy azok a híres parasztok kérték a magas hivatalt, hogy parancsolja meg nekik az útépítést, melyre olyan nagy szükségük van már...

Kars városa előtt két orosz paraszt katona bámulja az erősséget.

A. Bevesszük?

B. (szakértő szemmel nézegeti az erősséget): Nem vesszük be, lehetetlen ...

A. És ha megparancsolják?

B. Akkor bevesszük, akkor persze, hogy beveszszük...

És ez a lány, nem harcias paraszt — ahogy Leroy-Beaulieu mondja — a legjobb katonává lesz. A lány ember hihetetlenül odaadóvá, önfeláldozóvá tud lenni.

Minden tehát csak azon múlik, hogy mi csehek parancsoljunk magunknak, ne idegenek.

Magyarok az állam fordulat után

15. A német kultúra azért tudott olyan világhódító befolyásra szert tenni, mert a németységnek Németország határain kívül mindenfelé a világon előőrsei vannak. Így Ausztriában, Oroszországban és a magyarság és a délszlávok irányában. A magyar kultúrának is csak javára válhatna, ha a köztársaságban, Románia és Jugoszlávia felé, ilyen kultúrkirendeltségei alakulnának és csak örvendetes lehet, ha ezeknek az előőrseknek a szabad fejlődést és megnyilatkozást biztosítják, mint ahogy a köztársaság területén biztosítva van.

De lehetetlen is egy tömegesen együttélő néptöredéket nyelvétől megfosztani. Hiábavaló minden erre való kísérlet.

Nem fizetődhetnek ki azonban az olyan, jelenvaló dolgokra vonatkozó hazugságok, ahol a cáfolat könnyű. Beszélnek három millió magyarról. Ha Podkarpatskár-Rust nem számítjuk, a magyarság száma Szlovénországban magában vagy 700 ezer. A mi statisztikai adataink pontosak és megbízhatók.

Nagy súlyt helyeztem arra, hogy statisztikai adataink feltétlenül megbízhatók legyenek. Az én óhajomra külön erőfeszítést alkalmaztunk a népszámlálás megbízhatóságának fokozott ellenőrzésére.

Minden békeszerződés, úgy a bécsi kongresszus műve is, már néhány óv múlva és azután is többször került részleges revízió alá. A mi esetünkben is lehetségesek ilyen kisebb revíziók, de gyökeres változások ki vannak zárva. De a mi magyarjaink tömegei nem is akarják. Járt nálam például egy csallóközi magyar küldöttség, amely bejelentette, hogy ők nem akarnak visszakerülni Magyarországhoz, még pedig meglehetősen üzleti okokból. Azt adták elő, hogy a csallóközi búza nem versenyképes a bánáti búzával, de versenyképes a köztársaságban. Ha pedig visszaáll a régi állapot és a Bánság vissza talál jutni Magyarországhoz, ők nem fognak a bánági búzával versenyezni tudni. Aztán meg, amióta Bratislava Szlovenszko fővárosa, ők mindent el tudnak adni a bratislavai piacon. Hát ezért nem kívánkoznak el.

A régi monarchia szétesésével a magyar kulturálisan csak nyerhet azzal, ha egy része államunkban él. Maga a kisebbségi helyzet nagyobb aktivitásra vezet és a más környezetben, a más kultúrával való érintkezés az életet gazdagabbá teszi. Ezt a feltevésemet nemrégiben megerősítette Móricz Zsigmond, a magyar író, aki a köztársaságban tett látogatása után azt írta, hogy itt újarcú magyarokat talált: szociálisan és kultúrában európai magyarokat.

*

A kisebbségeket a békeszerződések védik. Azt hiszem azonban, ezeket a szerződéseket nem lehet tel-

jesen egyformán alkalmazni. Mindegyik kisebbségnek megvan a maga sajátos struktúrája, műveltségi foka, történelmi múltja szerint. Egyetlen nemzeti kisebbséget sem akarunk elnemzetleníteni, megfosztani nemzeti jellemétől. De nem is látom, hogy a magyar kisebbség nemzeti szempontból elnyomott volna, Vannak iskolái, bírái, kulturális intézményei és így tovább, úgy hogy elnyomatásról beszólni sem lehet. Töreksem megérteni a magyar kisebbség mentalitását. Hiszen régi Magyarországon a magyarok voltak az egyedüli urak. A szlovákoknak nem voltak iskoláik és a kormány a szlovákok elmagyarosítására törekedett.

A magyarok sok évtizeden át az elnyomott kisebbségek fölött állottak, mindent megtettek elmagyarosításukra. Most pedig látják, hogy a. volt szlovák kisebbség ép olyan egyenjogú, akár ők, vannak iskolái, szóval ugyanazon jogai vannak, mint voltak előbb a magyar többségnek. Ezzel a változással nem tudnak megbarátkozni. Mi azonban mindenkinek jogát biztosítani akarjuk és senkinek sem adunk előjogokat.

Ami Podkarpatska-Rust illeti, a mai viszonyoknak magyarozatát a régi rezsimben kell keresni. Ott is magyarosítottak az iskolában és az egyházban, különösen az egyház játszott nagy szerepet ebben — és elnyomták a népet. P[^]lstö kötelességünk, hogy a népet a parlamentáris tevékenység magaslatára emeljük. Mindenekelőtt különbséget kell itt tennünk a magyar és egyéb kisebbségek között. A magyar kisebbség művelt és előjogai voltak a többiekkel, az analfabéta lakosság nagy részével szemben. Ezért kell elsősorban megfelelő számú iskolát adni a népnek, itt tényleg a kulturális

ábécével kell kezdeni a munkát. Egészségügyi szempontból is szigorú intézkedésekre és modern intézményekre van szükség, mert valóban, ezen a földön kell a keleti járványoknak útjába állani.

Fontos probléma a földreform is. Ennek a végrehajtása Podkarpatská-Rusban valódi kulturális küldetés, mert a földművelés ott teljesen középkori színvonalon van; egyáltalán nem ismeri a technika lehetőségeit, extenzív és a nép kizsákmányolásán alapszik. Ezért maradt ez a nép olyan szegény, szolgaságban, a kultúrának legalacsonyabb fokán. Röviden szólva: Podkarpatská-Rus három alapvető reformra szorul: iskolák felállítására, egészségügyi intézményekre és földreformra. Mikorra ezeket a feladatokat elvégezzük, akkorra az autonómia is érvénybe lép teljes mértékben, ahogyan erre vonatkozóan megegyeztünk.

A magyaroknak általában fel kell adniok régi felfogásukat az állameszméről. Ez az állameszme egyenesen a nemzetiségek ellen fordul és ennek az eszmének a szolgálatában kíméletlenül folyt a magyarosítás, mely végül mindenkit magyarrá tett. Ezt a veszedelmet felismerték a franciák, angolok és amerikaiak és őszintén bevallom, külföldi munkámnak nagy részét az tette, hogy ezt a kérdést az entente népeivel megértessem. Nagy részem van ennek a politikának megbélyegzésében. Ez azonban nemcsak emberi jogom, hanem emberi kötelességem is volt.

A magyaroknak végül be kell látniok, hogy nincs

joguk elnyomni más nemzeteket és hogy nekik sincsenek különb jogaik, mint bármelyik kis nemzetnek. Nincs más joguk, csak az, hogy önerejükkel megéljenek más kis nemzetek mellett.

A cseheknek és szlovákoknak egyesülniük kell, mert egy nemzetnek fiai; csak nyelvjárási különbségek vannak közöttük. A magyarokkal véleményem szerint könnyen megértjük egymást, ha elvetik a tarthatatlan magyar állameszmét és elfogadják ezt az elvet: par inter pares. Erre kényszerítenek a gazdasági viszonyok is és az ezeréves együttélés nyomait sem lehet egyszerűen eltörölni.

A magyarok Szloyenszkón teljes egyenjogúságot élvezhetnek és nem lesznek sem elcsehesítve, sem elszlovákosítva.

A népszavazást kétélű kardnak tartom és ezért nem helyeslem föltétlenül. Az nyer, aki agitál. Ami sajátosan Szloyenszkót illeti, ott egyáltalán nem lehet népszavazást megengedni, mert a szlovákokat annyira elnyomták, hogy sohasem volt módjukban politikailag gondolkozni és nem is tudhatják, hogyan határozzanak sorsuk felől. Ilyen körülmények között a nép vezéreinek álláspontját kell elfogadni.

Meg kell jegyezmem, hogy az önálló szlovák köztársaság alapítására vonatkozó törekvések teljesen jelentéktelenek, nem számítanak.

*

... Magyarul már elfelejtetem... Apám azonban magyar állampolgár volt, Köpcsényi születésű és így én is

magyar állampolgárnak szülöttem. Ugyan Hodoninban. Morvaország legdélibb részén jöttem a világra. De ez közel van a magyar határhoz. Szüleim nem beszéltek magyarul, de én gyakran pihentem a Balaton tavánál, sok kellemes órát töltöttem ott, többször átutaztam Magyarországon és a szlovák nép érdekében figyelemmel kísértem Magyarország kultúráját és politikáját és jól beszéltem magyarul. Idővel elfelejtettem és ezt őszintén sajnálom. Most azon vagyok, hogy újra elsajátítsam a magyar nyelvet és ha időm megengedi, meg is tanulok újra magyarul.

A csehszlovák állam sokféle nemzetiségből van össze-
tevő és a csehszlovák köztársaságnak alapköve a leg-
demokratikusabb elvekre van letéve, mivel meggyőző-
désünk, hogy az állam csak akkor lehet szilárd és egy-
séges, ha ezen az alapon áll és ezt az alapot el nem
hagyja. A nemzeti kisebbségek jogait megállapította
a párizsi békekonferencia. Mi azonban sokkal többet
akarunk adni nemzeti kisebbségeinknek, így a magya-
roknak is, ennek az értékes, törekvő, becsületes és jó
népnek. A csehszlovák államban egyáltalán nem ismer-
rünk nyelvi vagy faji különbségeket és minden állam-
polgárnak azonos jogai vannak — legyen bármiféle val-
lása vagy anyanyelve. Itt meg kell jegyezmem, hogy
tudunk arról, hogy a magyar körökben, a másik par-
ton, érthetetlen, örös agitáció folyik, melynek célja,
hogy az állam egységét megdöntsék és a nehezen új-
játeremtett rendet és társadalmi békét megbontsák. Re-

mélem, hogy Magyarország a béke aláírása után felhagy az agitációval és meggyőződésem, hogy a magyar nemzet, melynek lovagiassága és férfiassága kétségtelen, komolyan állni fog szavának és nem fogja megnehezíteni a csehszlovák állam helyzetét, valamint a magyarokét sem, akik itt élnek. Ha nem lenne így és a túlol-dalról vezetett propaganda termékeny talajra találna, akkor természetesen az állam integritásának és nyugal-mának érdekében minden módot megragadnánk, hogy az ilyen propagandával szembeszálljunk.

Szívem mélyéből kívánom, hogy a béke magyar szom-szédunkkal ne csak papíron legyen meg, hanem a való-ságban is, és hogy kéz a kézben mielőbb segíthessünk egymáson.

A csehszlovák államban nincs nemzeti elnyomás. A csehszlovák állam új államalakulat és a határain belül élő polgároknak mindenkor biztosítjuk a vagyon- és életbiztonságot. Politikai és polgári jogaik fölött éberem örökösök.

Nemcsak megértem a magyarokat, hanem együtt is érzek velük. Teljesen érthető, hogy fáj — igen, ismét-lem, megértem, hogy fáj nekik, — hogy történelmi ne-vezetességű ezeréves hazájuk összeomlott. *Ezen* azon-ban nem lehet változtatni. A magyaroknak bele kell nyugodniuk. A mai helyzethez kell alkalmazkodniuk, ha ebben az államban akarnak élni. Nézzük csak, Magyar-országon milyen sok szlovák maradt; ez mutatja, hogy a határt nem lehet megállapítani pontosan a lakosság anyanyelve szerint. De a magyaroknak nálunk annyi iskolájuk lehot, amennyire szükségük van. A magyarok használhatják anyanyelvüket nemcsak a társaságban,

hanem beadványaikat is magyar nyelven adhatják be az állami és egyéb közhivataloknak, magyarul beszélhetnek a bíróval. Ezzel szemben a csehszlovák állam azt kívánja, hogy hűséges polgárok legyenek. A magyaroknak nyelvi és kulturális jogai nem valami állami kedvezmény, hanem az államnak jól felfogott érdeke kívánja, hogy polgárai nyugodtan éljenek és jól érezzék magukat.

Mindenkinek jó barátja vagyok, aki köztársaságunkkal szemben lojális. Jól ismerem a szlovenszkói és ruszinszkói magyarok kulturális jelentőségét és most mondhatom, hogy saját kultúrájuk kiépítésében államunkban semmi akadályt sem fognak találni. Kölcsönös bizalom szükséges és a magyaroknak már most meg kell békélniök azzal, hogy ennek az államnak teljes-jogú polgáraivá lettek. Nem állítom, hogy nálunk nem akadnak hibák, de bátran kijelenthetem, hogy egész Európában nehéz olyan államot találni, melyben konszolidáltabb viszonyok volnának, mint nálunk vannak...

Az iskolai kérdést a legliberálisabban akarjuk elintézni. Mindenkinek megvan a joga, hogy anyanyelvén tanulhasson. Senkit sem akarunk elnyomni.

Humanitás és hazafiság

16. A mi legjobb cseh nagyjainktól mindenki, akinek szeme van, megtanulhatja, hogy az úgynevezett humanitárius program a mi nemzeti, újjáteremtő programunk, — amennyiben nemzeti még annyit jelent, amit Kollár, Safarik, Palfacky, Havlicek, Neruda annak gondoltak és tartottak ...

Világos, hogy mi a humanitárius program és mi nem. Humanitást követelünk és nem humanizmust. — A cseh humanitárius program az nekünk, ami az oroszoknak a szlavofília, a lengyeleknek a messianizmus, nemzeti bölcséletünknek, történelembölcséletünknek és nemzeti politikánknak kísérlete ez ...

A humanizmus nemcsak felebaráti szeretetet kíván, hanem mindenekelőtt szellemi műveltséget; a humanistáink elfogadták a nyugati racionalizmust. Havlíček pl. nemcsak becsületes, hanem észszerű politikát is követel. A humanistáknak legfőbb és legelső gondja volt és lesz: a nemzetnek, a népnek művelése. Havlicek teljesen indokoltan aszerint értékeli a politikai pártokat, hogy mit tudnak a nép művelésére — nem ptôdig izgatására — tenni.

A humanisztikus program nemzeti türelmességet kíván és a politikában felad mindenféle erőszakos taktikát.

Havlicek egész életében nemcsak a radikalizmus ellen küzdött, hanem újságírói hazugságok ellen is, — ami szerinte nem egyéb, mint erőszakosság. Így nekünk is küzdenünk kell ez ellen a hazafias erőszak ellen.

A humanitás egyáltalán nem valami érzelgősség — ellenkezőleg Safarik szerint híveinek ösztökül szolgál a legerősebb népművelő és politikai munkához. A hazafiság valami más, mint a hazafiaskodás. A hazafiaskodás üzlet vagy kényelmes közömbösség, mely régi kitaposott utakon jár; ahogyan az egyházban vakbuzgó hívek vezetik a hívőknek közömbös tömegét és ahogy időnkint ezeket a tömegeket fanatizálni tudjak, úgy a vakbuzgó hazafiak is vezetik és fanatizálják a tömegeket. Egyesek ezek közül a vakbuzgók közül gyarló szívük őszinteségével cselekszenek, de a többségnek és különösen a lármázó vezéreknek a zsebük oltalma a fő. Az egyik védi a vallást és az egyházat, a másik a nemzetet és az államot — és így állandóan látjuk, hogy üli orgiáit az élvezetvágy és aiz úrhatnárnság az emberiség ideális javaiinak nevében.

Ezeket a ravaszdikát mindenki megismerheti arról, hogy a legdühösebben fordulnak hitsorsosaik és törzsbeli társaik ellen; az inkvizíció keresztényeket és katolikusokat égetett meg, a hazaffyak a csehek árulóí. Ez érthető: az erkölcsi és szellemi reakció a vakbuzgóságot a maga védelmére használja fel és ezért gyűlöli a világosságot, mert játékhöz homályra van szüksége. A mi újjászületésünk csak az elavult visszaélések kíméletlen kritikája által vált lehetségessé, — Dotoovsky, Kollár, Safarik, Palacky és különösen Havlicek — előtte még

celákovsky is — mindenekelőtt a hazafiaskodó kényurakat voltak kénytelenek megsemmisíteni.

A humanitás programja nem jelent nemzeti közömböséget. Akinek népünknek erkölcsi és szellemi állapota közömbös, annak mindegy lehet, hogy ennek vagy annak, ebben vagy abban hisz-e népünk; de éppen azért, mert a humanistáknak nem közömbös ez, azért dolgoztak és dolgoznak a nép műveltségéért.

A humanitás humanitást követel politikai taktikának a németekkel és más népekkel szemben. Ám ez a politikai humanitás sem érzélgősségből, sem közömbösségből nem fakad, hanem abból az eleven meggyőződésből, hogy csak a humanitás által tarthatjuk fenn magunkat; mindenestre humanitást követelünk nemcsak a magunk részére, hanem nemzeti ellenfeleink részére is. Palacky és Havlicek elég világosan kimondták, hogy egy kis nemzet részére a humanisztikus program a nemzet főtámasztéka; hogy akarhatja egy kis vagy kisebb nemzet megvédeni magát a nagyok ellen, ha nem a jog és igazság alapján áll? Kell is ahhoz sok ész, hogy megértjük, hogy erővel, de nem ravaszsággal, az erősebbel és ravaszabbal szemben nem győzhetünk, hanem a túlerővel szemben alul maradunk? A humanitás programja ennélfogva praktikus is, sőt az egyedül praktikus, program.

A humanitizmussal szemben ezt az indokot hozzák fel: az emberiség, az emberiség szeretete szép dolog, ideális dolog, végeredményben indokolt is, de előbb biztosítani kell nemzetünket, előbb biztosítani kell az államjogot és csak azután dönthetnek ideális kérdésekben a humanitásnak bölcselői...

Havlicek helyesen mondta, hogy a szabadság és nemzetiség eszméje között különbség és ellentét nincsen. És hasonlóan nincsen időbeli különbség a humanitásnak és a nemzeti elvnek programja között. A nemzet nincs az emberiségen kívül vagy mellette és ezért mindent, amit a nemzetért teszünk, legyen az akár jó, akár rossz, az emberiségért is tesszük; magáért az emberiségért semmit se tehetünk, mivelhogy nem áll sem a nemzetek felett, sem ellenük. A nemzet az emberiség egy része, mi mindannyian az emberiséget alkotjuk.

Azok akik azt mondják: előbb a nemzetért, aztán az emberiségért, semmi egyebet nem mondanak, mint hogy a maguk taktikáját helyesnek tartják. De ép ez a vita. És alaposan téved, aki azt hiszi, hogy idegenekkel szemben egoisták lehetünk, magunkkal szemben pedig altruisták, — az egoista egoista marad idegenben és otthon is, a németekkel és csehekkel szemben is.

A humanitás azonos és következetes, tevékeny szeretetet kíván az idegennel szemben, az otthonival szemben is. És kívánja ezt mindenekelőtt az otthonival szemben, mert az emberiség ideáljáért hathatósan és praktikusán mindenekelőtt otthon lehet dolgozni. Bolond fantasztka, aki cseh létére a németekért, franciákért akar lelkesedni és őket munkájával boldogítani, — otthon dolgozz, még ha a hazafiaskodó rendőrség meg is tiltja, — így szól a humanitás kategorikus imperatívusz. Ezért légy emberséges a magad hivatásának körében. Amiképpen a nemzet az emberiségnek egy része, úgy a humanitás programjának, Palackynak, Havliceknek követői is részei a nemzetnek. Aki ellenük újságírói vagy kép-

viselői hazugsággal és erőszakkal küzd, az a nemzeten és az emberiségen követ el erőszakot.

Humánusnak lenni odahaza, a hozzánk tartozókhoz, az annyit jelent ma politikailag, mint a nép fiának lenni, valóban a néphez tartozni. Ezért a cseh szociáldemokratákat is cseheknek tartjuk. A szociáldemokratákat nem cseheknek nyilvánítani, eszünknek és szívünknek vakóságát jelenti. És a nemzetköziség? Nem fogjuk újra fejtegetni, amit a kimerülésig ismételtünk, hogy a nemzetköziség nem nemzetellenesség; kérjük: a kapitalisták nem nemzetköziek? Az újságírók nem nemzetköziek? Az ügyvédek nem nemzetköziek? A katolikus egyház nem nemzetközi?

A nacionalizmus többet árt nekünk, mint gondoljuk. Nemzeti életünkre csak negatívan nézünk, — történelmi célunknak tekintjük a németekkel való ellenségeskedést és nem tudjuk illően megérteni és értékelni a magunk sajátos, pozitív hivatását, nem tudunk dolgozni a külföldre való tekintet nélkül.

Ebből következik, hogy ezáltal az ellenségeskedés által kerülünk leginkább az alá a hatás alá, melynek ki akarunk térni, — aki ellenségének állandó megfigyelésével tölti idejét, akarva nem akarva példaképeül választja. Rámutattam arra, hogy nyilatkozik meg ez a tény a németek harciasságának megítélésében és hogyan kell elhatározni magunkat nemzeti és kulturális autoszugeszczióra... Végül is magunknak kell élnünk, pozitívan, félelem, ijedtség és tekintet nélkül haladni a magunk útján, sajátos cseh utunkon.

Csak így szabadulunk meg a kicsiségünkötől való félelemtől, mely furkáló féregként ül a cseh léleknek

mélyén, amíg nem érti meg hivatásunknak, a cseh eszmének nagyságát és teljességét. Hibáink ellen, kulturális kicsiségünk ellen kell és lehet védekeznünk Kollárral, de ez valami egészen más, mint a kicsiségnek az az érzése, mely a nacionalizmusból fakad.

A materialista nacionalizmusból fakad különösen az az életképtelen szláv kozmopolitizmus, mely Havliceknek annyira ellenére volt, ez a politikai, állami és nemzeti nagyságba vetett hit, mely előtt a porig alázkodtak Hanka és hívei és amely előtt megalázkodnak mindazok, akik inkább testi, mint szellemi életet élnek. Az ilyen emberek cseh öntudatukat kiélik abban az üres politizálásban, sivár fantáziájukat a politikai dicsőség ideáljaival táplálván. Az ilyen élet egyáltalán nem cseh, nem szláv élet. A cseh, a szláv ember nagyvilági akar lenni, de nem világi; az igazi cseh, az igazi szláv ember sohasem a dicsőséget fogja keresni, hanem az igazságot. Milyen nem cseh módon cselekedtek tehát Hanka és társai, mikor lelki megújulásunk helyett irodalmi dicsőséget kerestek, nem riadva vissza a csalástól és hamisítástól! A cseh humanitás ideálja munkára késztet minket, csak a munkára alapítjuk politikai taktikánkat is.

A modern nemzetiségi gondolat fejlődése együtt haladt a nemzetköziség fejlődésével. Ahogy Dosztojevszkij szépen rámutatott, az ember nemcsak a maga nemzetét szereti, hanem más nemzetekkel is társulni akar és általános emberi egyesülésre törekszik. A mi ébresztőink humanitárius programjának is ez a veleje. A mi forra-

dalmi propagandánk a külföld rokonszenvét biztosította nekünk, ennek a programnak a nevében. Íme önálló nemzet vagyunk, megvan az államunk, előbbi nemzeti ellenfeleink, a németek és magyarok nem fenyegetik létünket úgy, mint azelőtt. Nemzeti politikánk valóban nem lesz sovén. Tanulságos, hogy tekintélyes német politikusok a pangerman nemzeti sovinizmust vádolják a háború és a német vereség okául. A sovinizmus mindig és mindenhol van. Tudom, hogy van nemzetközi sovinizmus is: az a világcsavargó kozmopolitizmus, mely a kis nemzeteket megveti és nem érti meg, hogy az igazi nemzetköziség sem nemzetellenes, sem nemzetnélküli. Kollárnak tiszta emberisége csak a nemzetiségben nyilvánulhat meg.

A mi nemzetiségi politikánk lojálisán elismeri köztársaságunk egyéb nemzeteinek nemzeti és nyelvi jogait. Államunkat mi teremtettük meg és ezért egészen természetes, hogy sajátos, a dolgokban és az önálló állam fogalmában rejlő jellege lesz. De köztársaságunkban nem lesz semmiféle erőszakos elnemzetlenítés.

JEGYZETEK

Masaryk G. Tamásnak gondolatait, tanulmányait és nyilatkozatait a nemzeti és nemzetiségi kérdéstről foglaltuk össze ebben a munkában.

Forrásaink voltak Masaryk következő művei:

- Cesta de m okra ci e — (A demokrácia útja) kétkötetes mű, melyben mindazok a beszédei és nyilatkozatai foglalnak helyet, melyeket elnöksége elfoglalása óta az 1918—1923. években mondott.
- Ceská o t á z k a — (A cseh kérdés), mely 1894-ben jelent meg és Palack/ nagy történelmi művével állítható egy sorba, mert míg az a cseh népet múltjával ismerteti meg, addig ez a mű a jelent és a jövőt építi a multak alapján.
- Jan Hus — A cseh újjászületés és reformáció szellemét tárgyaló tanulmány, melyet 1895 decemberében fejezett be Masaryk.
- K a r e l H a v l i c e k — 1896-ban megjelent tanulmány a politikai ébiedés céljairól és módozatairól.
- Národnostní filosofie doby novejai — Az újabb kor nemzetiségi bölcselete. 1905-ben tartotta ezeket az előadásait, amikor a nemzetiségi kérdés még alig volt feldolgozva. Azóta természetesen sok minden változott, de az előadások nem veszítették el jelentőségüket.
- Nase dóba — (Korunk) folyóirat, melyet képviselőségéről való lemondása után, 1893-ban alapított Drtinával és Kaizall együtt. A nemzeti élet kritikai szemléletével, a nemzeti feladatok öntudatosításával a módszeres realizmus szerveként tűnt ki ez a folyóirat.

- Nova Evropa — (Az új Európa) 1918-ban megjelent programmatikus mű, mely arra volt hivatva, hogy a csehszlovák legionáriusok előtt feltárja a világháborúnak és különösen a légionáriusok küzdelmének értelmét.
- Problem malych národů v evropské krizi — (A kis népek problémája az európai válságban). A londoni egyetemen a szláv tanulmányok részére szervezett iskola megnyitó előadása 1915 október 19-én. Az előadás a londoni tudományos és társadalmi életnek nagy eseménye volt, de politikai sikere is tekintélyes, mert az angol közönség ebből az előadásból ismerkedett meg Középeurópának azzal a területével, mely a kis népeknek hazája és ez az előadás győzte meg arról, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiának feldarabolása nem fogja területének balkanizálódását jelenteni. Az előadáson Asquith miniszterelnöknek kellett volna elnökölni, azonban megbetegedett és képviselétével Robert Cecil lordot bízta meg.
- Slované po válce — (Szlávok a háború után), amely a Seton-Watson által szerkesztett „The Slavonic Review” c. folyóirat első számában, 1922 júliusában jelent meg „The Slavs after the war” c. alatt. Cseh nyelven csak 1923-ban jelent meg, mint a „Knihovnicka siuzby” c. sorozat 7. sz. füzeté.
- Svétová revoluce — (Világforradalom), 1925-ben kiadott hatalmas beszámoló arról a munkáról, melyet társaival együtt a világháboni alatt külföldön végzett és az elvekről, melyek munkájában vezették.
- A Akszakov, Iván Szergejevics (1823-1886). A szlávizmus hirdetője szóban és írásban. Lapjaiban, a Moszkvában és a Denyben állandóan informálta az orosz közvéleményt az európai szláv népekről. Része volt az 1867-ben Moszkvában rendezett szláv kongresszus összehívásában, amelyen képviselve voltak az összes európai szláv nemzetek. Érdeklődése különösen a bal-

kani szlávság felé fordult. Az azokat erkölcsileg és anyagilag támogató bizottságnak hosszú időn át titkára és lelke volt.

Bjelinszkij, Visszarion Grigorjevics (1811-1848).

Az orosz tudományos kritika megalapítója.

Chelcick, Jan délcsehországi parasztember, táborita-huszita, aki önműveléssel tekintélyre tudásra tett szert. Hittudományi és bölcséleti műveiben az erőszak és a háború ellen foglalt állást. Tolsztoj elődjének mondta őt. Chelcicky volt a szellemi apja a cseh huszitizmus legértékesebb hajtásának: a cseh testvérek egyházának, melynek viszont leghatalmasabb cselekedete az volt, hogy nemzetét megajándékozta a králici Bibliával, mely majdnem egyidőben jelent meg a magyar protestáns bibliafordítással, Károlyi Gáspár vizsolyi bibliájával (1590). Ennek a cseh testvéri egyháznak utolsó püspöke és egyben legkiválóbb képviselője Ján Amos Komenski-Comenius volt.

Cech, Svatopluk (1848—1908), kiváló cseh költő, akinek erőssége az epika volt. Különösen a Slávia és Európa c. költeményeivel hatott a cseh nemzeti gondolat kialakítására.

Csernisevszkij, Nikolaj Gavrilovics, orosz író. A „nihilizmus atyjának” nevezik. írásai miatt Szibériába száműzték.

Dobroljubov, Nikolaj Alekszandrovincs (1836—1861), az új orosz irodalom előhírnöke, liberális újságíró.

Dobrovsky, Josef (1753-1829), cseh tudós, Magyarországon született, Győr közelében, munkáit úgyszólván kivétel nélkül német nyelven írta. Felvilágosodott, műveit európai szellemű ember volt, ő a cseh nyelvkutatás megalapítója és számottevő szláv nyelvtudós is egyúttal.

Dosztojevszkij, Fjedor Michajlovics (1821-1881), orosz író, a legnagyobb eszmei hatású európai regények szerzője, aki rendkívüli lélekrajzzal, a valóság különös erejű ábrázolásával és sajátos orosz lényéből áradó rejtélyességével vált ki. Mint egy forradalmi társaság tagját, a cár halálra ítéli többedmagával s csak az akasztófa alatt kap kegyelmet: Szibériába küldik. Szibériai fogságát örökítette meg a Levelek a holtak házából c. könyvében. Legjobb regényei: Bűn és bűnhődés, Karamazov testvérek, Szegény emberek, A félkegyelmű, Megaláztattak és megszorítottak. Annak ellenére hogy Dosztojevszkij konzervatív nézetű ember volt, hozzátartozik a 19-ik század ama orosz íróinak sorába, akiket az orosz forradalom prófétáinak szokás nevezni. Ez a nagy író többek közt Masarykra is rendkívüli hatással volt, bár Masaryk a lényeges kérdésekben más véleményen van.

Hanka, Václav (1791-1881), régész és költő. A köninginohí (královodvori) ós grünebergi (zelenohorai) kézirat hamisításába keveredett nemzeti felbuzdulásában. A hamisítványokat csak hetven évvel később leplezték le. A leleplezésben tevékeny része volt Masaryknak is. Az áléposzok történetéhez, amelyek a cseh nép őskoráról szóltak, hozzátartozik az is, hogy félszázadon át jelentős mozgatói voltak a romantikus cseh történelemnek, de a képzőművészetnek is.

Havlicek-Borovsky, Karel (1821-1856), cseh író, publicista és politikus, akinek jelentőségét különösen Masaryknak vele rokon működése erősítette meg a haladó cseh polgárságban. Havlicek a cseh publicisztika megteremtője, kitűnő irodalmi kritikus volt és maga is írt néhány jelentős tartalmú satirikus költeményt (Tyrolské elegie — Tiroli elégiák). Havlíček

az 1848-as forradalmi polgári idők Petőfi-formátumú alakjai közé tartozik, azonban a cseh nemzeti öntudat s demokratikus életszemlélet kialakításáért folytatott harcai révén leginkább Kossuth Lajossal hasonlítható össze, bár egyénisége más természetű volt. Az osztrák elnyomatás ellen folytatott hírlapírói működése miatt a kormány a déltiroli Brixenben internáltatta őt, ahol Havlicek tüdőbajt kapott és a fogságból való hazatérése után csakhamar meghalt.

Hus, Jan, cseh reformátor, prágai egyetemi tanár, a cseh irodalmi nyelv megteremtője, rendkívül Őszinte, hívő középkori hittudós, akit Zsigmond császár elnöklése mellett a kostanzi zsinat máglyahalálra ítélt, miután a Wiklif tanait hirdető Hus nem akarta lelkiismeretét elárulni. 1415 július 6-án égették el.

Katkov, Michajil Nikiforovics (1820-1887). Előbb Bakunin barátja és munkatársa volt. Majd annak szocialista és forradalmi tanai ellen fordult és lapjaiban erős harcot folytatott ellenük.

Kollár, Ján (1793-1852), szlovák származású cseh író, pesti ev. lelkész. Kollár tekinthető a szellemi pánszlávizmus megalapítójának. Legkiválóbb műve a Slávy dcera című elbeszélő költemény. Ennek az írásműnek, mely a poroszországi szlávok pusztulásán kesereg, rendkívüli hatása volt a tizenkilencedik században. Kollárt joggal sorolják általában a szlávok, de különösen a középeurópai szlávok öntudatosítói közé.

Komensky-Comenius, Ján Arnos, cseh pedagógus volt. Komensky (1592-1670) a modern neveléstudomány megalapítója. Morvaországban született, Hollandiában halt meg. Számuzottként bekóborolta fél Európát, négy évet töltött a magyarországi Sárospatakon is. (1650-1654), ahol a Rákócziak nevezetes kollégiumának

- tanára volt. A nép boldogságáról (Gentis félicitas) c. művét is itt írja meg, a magyaroknak ajánlja és rendkívül elismerően ír benne Magyarországról, annak fejlődését „a gazdag szellemi aratásban” látva. Komensky a pedagógia egyes részletkérdéseinek korszakalkotó megoldásán kívül, elsőnek hirdeti és mutatja, hogy az iskola révén az emberi dolgok jobbá-változását, megjavulását érhetjük el.
- Mácha, Karel (1810-1836), kiváló cseh lírai költő, a cseh költészet fejlődésére hatással volt.
- Machar, Josef Svatopluk (1864), cseh költő és publicista. Rendkívül fontos szerepet játszott a modern cseh irodalmi és politikai közvéleményben. Harcias, határozott, komoly egyéniség. A szimbolista líra egyik képviselője, de jelentősége ama írásaiban is keresendő, melyekben a katolikus egyház és a cseheket elnyomó osztrák uralom ellen húzta ki hatásos erejű vitatkozó tollát. Masaryk egyik legodaadóbb szellemi híve és barátja. Legmaradandóbb műve az önéletrajza. (Konfese literáta.)
- Neruda, Jan (1834-1891), cseh író és publicista, a modern cseh szépirodalom úttörője. Különösen kitűnő valóságmegfigyelésről tanúskodó elbeszéléseket írt. Tiszta és elfogulatlan nemzeti gondolatot hirdetett. Ő a modern cseh vers megalkotója. Járt Magyarországon is, tudott magyarul és a magyarokról érdekes útirajzaiban számolt be.
- Nemcová, Bozena (1820-1862), cseh írónő, aki a cseh realista irodalmi iránynak megalapítója. Többször járt Magyarországon, miután férje 1850-től kezdve Miskolcon volt hivatalnok. Magyarországi útjairól beszámolt a „Zliher” (1853), „Zpominky z cesty po Uhrich” (1854), „Obrazy ze zivota slovenského” (1859), „Uherské město

Darmoty (1858), „Slovenske pohadky a povesti” (1856-1858), „Kraje a lesy na Zvolensku”, „Chyze pod horami” (1858) c. útleírásokban. Legnevezetesebb műve a „Babička” (Anyóka), amely Kocsis Károly fordításában magyar nyelven is megjelent (Szivárvány Könyvtár 3-4. szám. Az Állami Könyvkiadóvállalat kiadása, Prága.)

Palacky, Frantisek (1798-1876), cseh történetíró és politikus. Az 1848-as küzdelemben a cseh nemzeti törekvések legerősebb szószólói közé tartozott. Az 1848-ban tartott szláv kongresszus egyik vezére volt. Ausztria keretében akarta biztosítani a csehek és általában az ausztriai szlávok alkotmányos jogát és elősegíteni a monarchia ilyen értelmű átalakulását. Legfőbb műve a cseh nemzet története, melyet a legrégibb időktől 1526-ig írt meg. Történelmi felfogása mai szemmel nézve romantikusnak mondható, azonban rendkívüli hatása volt, mint nemzetnevelő műnek. A Magyar Tudományos Akadémia 1834-ben külső tagjai közé választotta. Halálakor Zsilinszky Mihály tartott felette emlékezésedet.

Plechanov, Georgij (1857-1918), már mint diák belekeveredett az orosz forradalmi mozgalomba és ezért kénytelen volt 1880-ban külföldre menekülni. Előbb Franciaországban, majd Svájcban élt, ahol, mint az orosz „marxizmus atyja” működött, s szervezte az orosz szocialista mozgalmat. Amikor az orosz szociáldemokrácia kettészakadt, a mensevikiek vezére lett és éles harcot folytatott a bolsevikokkal. 1917-ben visszatért Oroszországba és megindította Jedinstvo (Egység) című lapját, amelyben az orosz szociáldemokrata mozgalom egységesítésén fáradozott.

- R. Rieger, Frantisek L. (1828-1903), konzervatív politikus, az „ó-csehek” pártjának vezére. Előbb a csehek passzív ellenállásának volt vezetője, majd szakítván a passzivitással, pártját a kormány támogatására bírta. 1891-ben pártjával együtt kibukott az „újcsehekkel” szemben. Megalapítója a „Národní Listy” című ma is megjelenő nagy napilapnak és megindítója a cseh encyklopédiának.
- S Safarik vagy Safárik, Pavel Josef (1795-1861). Éppúgy mint Kollár, szintén szlovák származású cseh író. Safárik legkiválóbb műve a Slovánské starozitnosti (Szláv régiségek, 1837). Ezzel a munkájával megvetette a szláv kultúrtörténelem alapjait. Ő is azok közé tartozik, akik a szláv felszabadulás szellemi programját európai és emberiség alapon hirdették.
- T Tolsztoj, Lev Nikolájevics (1828-1910), orosz író, a legnagyobb, legművésztibb európai regények szerzője (Háború és béke, Anna Karenina). Tolsztoj kiváló író volt, de jelentős az ő szerepe a modern nevelés történetében is. Élete második felében vallásbölcselettel kezd foglalkozni és — mint Masaryk is bizonyítja — ezen az úton sokszor eltévelyedett. Azonban tévedései ellenére is, kitűnően megírt prózai és drámai műveivel, izgatott hangú az olvasót feszültségbe hozó tanulmányaival rendkívüli hatással volt Európa erkölcsi fejlődésére is.
- Turgenev, Ivan Szergéjevics (1818-1883), orosz regényíró, orosz „nyugatos”, aki éveken át Párisban élt. Az orosz társadalom és természet kitűnő megfigyelője. Az Új Föld (nov.) és az Apák és fiúk című regényei nagy hatással voltak, mert bennük az orosz társadalom fejlődésének nagy hibáira és eltévelyedéseire mutatott rá.
- V Viková-Kunetická, Bozena (1862), cseh író.

Vrchlický, Jaroslav (1853-1912), a legtermékenyebb és legegységesebb cseh költő és műfordító. Ő fordította le Arany: Buda halálát (1896), Madách: Ember tragédiáját, továbbá Petőfi költeményeit, Brabek segítségével, melyek két kiadást értek el. A Kisfaludy Társaság külső tagjává és a Petőfi Társaság tiszteletbeli tagjává választotta.

Zizka, Jan, cseh huszita vezér. Hus halála után követői, a husziták, két pártra szakadtak. A mérsékelt prágaiakra, a jómódú polgárok pártjára és a táburitákra, a baloldalra, a többnyire parasztokból és elszegényedett kispapokból álló pártra. A félszemű Zizka az utóbbiak élén állott, kiváló hadvezér volt, több csatában futamította meg a husziták ellenfeleit.

TARTALOM:

Előszó	0
1. Nyelvében él a nemzet	11
2. Munka, erkölcs, faj	22
3. Nemzetek támadnak	31
4. A német nacionalizmus	38
5. A francia, az angol, az orosz és a cseh nemzeti bölcsélet	46
6. A nemzeti kérdés módszertana	61
7. Műveltség nélkül nincs szabadság	64
8. Európa nemzeti tarkasága	72
9. A kis nemzetek joga	79
10. Állam és nemzet	95
11. Nemzet, nemzetköziség, kisebbség	106
12. A marxizmus és a nemzeti eszme	123
13. A szlávok	129
14. A német kisebbség	164
15. Magyarok az államfordulat után	189
16. Humanitás és hazafiság	197
Jegyzetek	205